

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΜΑΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

**Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ RALPH CUDWORTH ΚΑΙ Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ
ΣΥΜΠΑΘΕΙΑΣ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2016

**Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ RALPH CUDWORTH ΚΑΙ Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ
ΣΥΜΠΑΘΕΙΑΣ**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΜΑΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

**Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ RALPH CUDWORTH ΚΑΙ Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ
ΣΥΜΠΑΘΕΙΑΣ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2016

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

1. **Δρόσος Διονύσιος**, Καθηγητής του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (επιβλέπων)
2. **Μαρκουλάτος Ιορδάνης**, Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
3. **Πανταζάκος Παναγιώτης**, Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Η έγκρισις τῆς παρούσης μεταπτυχιακῆς διπλωματικῆς ἐργασίας ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων δὲν ὑποδηλοῖ τὴν ἀποδοχὴν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η αναζήτηση που οδήγησε στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας έχει ως αφετηρία - και βασικό ερέθισμα- το αίσθημα αισιοδοξίας που υπάρχει στα κείμενα του Cudworth, σε ό,τι αφορά την διαμόρφωση μιας ‘υγιούς’ κοινωνικής διάρθρωσης- σε μια χρονική στιγμή που άλλαζε δραστικά το πλαίσιο των κανόνων που την διέπουν , καθώς και οι φορείς που την διαχειρίζονταν και που ήταν ‘επικίνδυνο’ να παραισφύσουν στοιχεία, που ενδεχομένως αντί για την ελευθερία που πρέσβευαν, θα επέφεραν τελικά αποδόμηση.

Ξεκινώντας έτσι από την μελέτη των κειμένων του Cudworth που αποτελούν το ηθικό τμήμα του corpus της φιλοσοφίας του, γίνεται λεπτομερής ανάλυση των βημάτων που κάνει στη συλλογιστική του, ακολουθώντας τη γραμμή συνήθως που θέτουν τα πρωτότυπα . Κατά την μέθοδο αυτή, παρουσιάζονται τα επιχειρήματα του συγγραφέα που συνοδεύονται από τις απόψεις των διανοητών που συμμερίζεται αλλά και αυτών που αντιπαρέρχεται. Ως επί το πλείστον, παρ’ότι τα συγκεκριμένα έργα που αναλύονται έχουν έναν ηθικό χαρακτήρα, ο Cudworth επιλέγει να αναφερθεί εκτενέστερα με ηθική χροιά προς το τέλος των κειμένων, αφού πρωτίτερα στο μεγαλύτερο μέρος των κειμένων έχει γίνει η προσέγγιση και επιβεβαίωση των οντολογικών επιχειρημάτων του- που αποτελούν και τη βάση.

Ένας άλλος άξονας στον οποίο κινείται η συγκεκριμένη έρευνα , είναι και ο θεολογικός, καθώς πέρα από τη φιλοσοφική παράμετρο που έχουν τα κείμενα του Cudworth, διάχυτη είναι και η θρησκευτική χροιά-ένεκα της ιδιότητάς του. Έτσι σε κάθε ιδεολογική προσέγγιση που επιχειρείται , συμπεριλαμβάνεται και η θεολογική οπτική γωνία- και πάλι κατά τα πρότυπα του συγγραφέα- και ο τρόπος αυτός εξυπηρετεί στην ανάδειξη της εσωτερικής σύνδεσης μεταξύ φιλοσοφίας/επιστήμης και θρησκείας, και κατ’ επέκταση μεταξύ νόησης και πίστης. Ιδιαίτερη συμμετοχή αυτού του άξονα γίνεται στα σημεία που αναλύονται έννοιες όπως, : το αυτεξούσιο, η σχέση αναγκαιότητας-πιθανότητας, η διακασιότητα, όπου γίνεται προσπάθεια να καλυφθεί το ρήγμα και μεταξύ των διαφορετικών θρησκευτικών δογματικών απόψεων.

Έτσι το υπερβατικό στοιχείο βρίσκει τη θέση του ανάμεσα στις λογικές εξερευνησεις, και φαίνεται μάλλον να αποτελεί την αφετηρία των νοητικών σχηματισμών που θέτουν τις βάσεις για την διάρθρωση της κοινωνικής δομής. Η σύνδεση του ανθρώπου με τον Θεό είναι το θεμέλιο της επικοινωνίας των ανθρώπων με το περιβάλλον αλλά και μεταξύ τους, δίχως το οποίο ένα κοινωνικό σύνολο οδηγείται σε

διάσπαση, αφού έχει προηγηθεί αλλοτρίωση των μελών του. Η συμβολή της επιστήμης, που στα 'χέρια' των άθεων διανοητών μετατρέπεται σε καταλύτη αυτής της διαδικασίας, στην περίπτωση του Cudworth χρησιμοποιείται ως εργαλείο που διατηρεί 'ευεξία' και σύνθεση των μελών και όχι την διόγκωση των παθών ενώ θρησκεία, με τα διαφορετικά δόγματα και σχίσματα, που τελικά διαχωρίζουν τους ανθρώπους, στα 'χέρια' του Cudworth αποσαφηνίζονται αφαιρώντας τις παρερμηνείες, συντελώντας έτσι στην προϋποτιθέμενη λειτουργία τους.

Σε τελικό στάδιο, επιχειρείται μια διερεύνηση σχετικά με τις πιθανές εκδοχές που θα είχε η συμπίεση ενός ατόμου με τις απόψεις του Cudworth ή των αντιπάλων του, αλλά και μια παρουσίαση της πιθανής υπεροχής των απόψεων τους –ιδιαίτερα του T.Hobbes- και της επίδρασης που αυτές θα είχαν σε μια μελλοντική κοινωνία, όπως αυτή διαφαίνεται από το έργο του A.Huxley, *A Brave New World*.

THESIS SUMMARY

A man with an over-analytical mind, self repetitive, utopist, dreamer, romantic, transcendental, mystic- even heretic-, a mixture of ardent speech and genuine faith. These are the characteristics, which someone could attribute to Ralph Cudworth by reading his work. Even though, what attracts the attention of the reader, is the feeling of truth, that these texts emit, procreating an awakening of optimism. The leader of the Cambridge Platonists is a man determined to combine the elements of philosophy and theology in order to reveal with clarity the ultimate truth.

In his *Treatise concerning Eternal and Immutable Morality*, he explores the substance of ideas, of phantasms, the function and relation of the senses and mind, plastic nature, the roots of divine justice, the laws of an immutable morality and the threefold of wisdom, knowledge and goodness regarding the shape of the Eternal Being. He traces the roots of all wisdom to a Phoenician Moses and thus combining the Hebrew and Greek philosophies and therefore Christianity and Platonism. This fusion has been characterized paradoxical although original, and one could see in it a foundation of the modern notion of perennial philosophy.

In his *Treatise of Freewill*, Cudworth holds the position of the existence of a freewill, a 'tool' which man is endowed with, against the nihilistic and pessimist approaches of Hobbes and the Calvinists. Trying to clarify the blurred lines between necessity and contingency by unveiling their esoteric connections with volition and reason. In his whole process of thinking the one idea which is praised and protected is that of the existence of God, a God Who Cudworth holds as a guiding light in order to save humanity from the disastrous notions of Hobbes and his even to date predecessors like Huxley, who strive to create a Godless human civilization.

Cudworth's God is enthroned, He never actually left his creation unlike Descartes and the deists used to believe. His goodness is the unquestionable foundation of His essence. Wisdom, goodness and justice are the three circles that would prescribe the circumference of His omnipotent being. He is, and thus his creation exists. His word, the world, and man are the threefold of his energy. His power expands till the boundaries of His logic and His action is composed according to the natural order which Himself established. Nature- plastic nature- is His servant, His agent accountant for the maintenance of the universal order, and though autonomous, it's still attached to His observance. Likewise, He made man autonomous by giving him the valuable gift of freewill, the one man abused to its limits bringing destruction

upon himself. Unlike 'blind' nature, man acts through his judgement and reason, and unfortunately most of the time through the guidance of his mundane and lustful desires. Man is essentially free, to be saved or to sin and yet he needs guidance. For this reason God send His Son, Christ, to show men the correct way to use their freewill, and according to Cudworth, He did not make us free to sin but liberated us from sin. Christ and then religion, which implemented His teachings, help man to reach the true happiness and peace, and this can be only attained through struggle with sin and through the heaven sent gift of divine Grace. Man needs 'to fight the good fight', a phrase which Cudworth quotes from St. Paul, and if his fighting is honest God will send His Grace to assist the virtuous believer. God wants us to be free and not restricted, and it's also due to His love that He wants us to love and help our fellow men. He wants us to earn His Grace and win over temptation, therefore we are free to choose salvation or damnation, and that corresponds to contingency and necessity. Our actions are free and contingent His judgment is necessary and just. God is omnipotent but our minds cannot grasp His full capacity and often mistake His perfection for a distorted image our imperfect minds produce. God knows past, present and future, but to Him it seems like one moment and each moment is also open to us to determine. We determine our course, God is only there to assist and observe the possible outcomes, otherwise if necessity was solid His judgment would be fixed from the beginning of time and thus there would be no reason to fight for redemption, or to fight at all, because His judgment would be predetermined. This is the determinism that Cudworth tried to fight, in the form of Stoics and Calvinists who doom man to an endless circle or an eternal and inescapable damnation. Cudworth's God is not a tyrant, He is a kind Father.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Βίος και έργο του Ralph Cudworth	4-5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6-12
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΜΕΤΑΒΛΗΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ	
Οι αμετάβλητοι ηθικοί νόμοι και η θέση της βούλησης.....	13-15
<u>Η πλαστική φύση.....</u>	16-21
Η προέλευση της δικαιοσύνης.....	22-23
<u>Η θεία βούληση, η σοφία, η γνώση και η αλήθεια.....</u>	23-27
<u>Η ατομική θεωρία και ο Μωσής.....</u>	28-32
<u>Τα είδη της γνώσης και η αίσθηση.....</u>	32-34
Οι πλευρές της ψυχής και η αίσθηση.....	34-37
Οι αισθητές ιδέες.....	37-39
Όνειρα και φαντάσματα.....	39-42
Αίσθηση, νόηση και γνώση.....	43-44
Η εσωτερική γνώση.....	44-47
Η διάκριση αίσθησης και νόησης.....	47
Ο στόχος της νόησης.....	48-50
<u>Θεός και άνθρωπος.....</u>	50-51
Οι ιδέες.....	51-54
Νους, γεωμετρία και επιστήμη.....	55
Οι αμετάβλητες οντότητες.....	55-57
Ανακεφαλαίωση.....	57-58
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΒΟΥΛΗΣΗΣ	
<u>Δικαιοσύνη και αναγκαιότητα.....</u>	59
Απόλυτη αναγκαιότητα και ενδεχόμενη ελευθερία.....	59-60
Περί ανυπαρξίας της ελεύθερης βούλησης.....	60- 63
Υπέρ της ύπαρξης της ελεύθερης βούλησης.....	64
Βούληση και νόηση.....	65
<u>Η πρώτη κινητήρια δύναμη.....</u>	66
Η αγάπη είναι ενέργεια.....	66-67
Ηγεμονικό.....	67-68

Η ρίζα του λάθους.....	68-69
Η μετάνοια.....	69-70
<u>Θρησκεία και ελευθερία</u>	70-71
Αυτεξούσιο και Θεός.....	72-73
Αυτεξούσιο και νόηση.....	73
Αυτεξούσιο και χρήση.....	73-74
Πίστη και αναγκαιότητα.....	74-75
Ευτυχία και προϋποθέσεις.....	75-76
Τελική κρίση και αναγκαιότητα.....	77-78

Η ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ-ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ CUDWORTH

<u>Η ηθική παράμετρος και η ζωή του Λόγου</u>	79-80
Η πίστη – Ο τρόπος.....	80-81
Η αμαρτία.....	82
Ο Θεός είναι μέσα μας ως συνείδηση.....	83-85
Ο Θεός είναι παρών.....	86-87
<u>Η πορεία προς τη σωτηρία</u>	87-92
Η δύναμη του θείου Λόγου.....	92-94
Η Αγάπη.....	94-96
Το πρώτο βήμα.....	96-97
Η χριστιανική θρησκεία.....	97-98

ΕΠΙΜΕΤΡΟ Α' Γιατί έχει αξία η επιλογή της ηθικής ζωής

Αν ισχύει η άποψη του Hobbes.....	99
Αν ισχύει η άποψη του Cudworth.....	100-101

ΕΠΙΜΕΤΡΟ Β' Η πορεία του σύγχρονου κόσμου

Από τον Hobbes στον Huxley.....	102-104
---------------------------------	---------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	105-109
---------------------------	---------

Βίος και έργο του Ralph Cudworth

Ο Ralph Cudworth γεννήθηκε στο Aller του Sommerset (1617-1688). Σπούδασε στο Emmanuel's College και αφού αποφοίτησε έγινε μέλος (όπως και ο πατέρας του) στο ίδιο κολλέγιο το 1639. Το 1645 έγινε διευθυντής στο Clare Hall του Cambridge και ταυτόχρονα καθηγητής Εβραϊκών. Το 1654 μετατέθηκε στο Christ's College του Cambridge, κατά την ίδια περίοδο παντρεύτηκε και διατήρησε τη θέση του διευθυντή μέχρι το θάνατό του. Το μεγάλο του έργο, *The True Intellectual System of the Universe*, δημοσιεύθηκε το 1678. Ήταν ο κυριότερος αντίπαλος του Thomas Hobbes.

Ο πατέρας του, Dr Ralph Cudworth, είχε θέση υπευθύνου στο πρεσβυτέριο του Aller, το 1609 ή 1610. Στις 18 Ιουνίου του 1611 στο Southwark παντρεύτηκε την Mary Machell του Hackney (η οποία ήταν νοσοκόμα του πρίγκιπα Henry και του γιού του James I), τα παιδιά του βαπτίστηκαν επίσης στο Aller.

Ο Dr. Ralph Cudworth πέθανε όταν ο νεαρός Ralph ήταν 7 χρονών. Η μητέρα του παντρεύτηκε τον John Stoughton, ο οποίος και φρόντισε για την πολύ καλή κατ' οίκον εκπαίδευση του παιδιού. Ο Stoughton πήρε τη θέση στο πρεσβυτέριο του Aller, θέση που κατείχε ο Dr. Cudworth ως το 1632. Ο νεαρός Cudworth φοίτησε στο κολλέγιο με τον πατέρα του, εξελέγη μέλος και είχε επιτυχημένη πορεία ως καθηγητής. Το 1624 δημοσίευσε το έργο του *A Discourse concerning the true notion of the Lord's Supper* και ένα φυλλάδιο με τίτλο *The union of Christ and the*

Church. Ήταν πλέον αναγνωρισμένος ως ο επικεφαλής της ομάδας των επονομαζόμενων 'Πλατωνιστών του Cambridge', οι οποίοι ήταν ως επί το πλείστον υπέρ της κοινοπολιτείας. Ο John Thurloe , γραμματέας του Cromwell, συμβουλευόταν τον Cudworth για θέματα του πανεπιστημίου αλλά και της κυβέρνησης. Στο ημερολόγιο του φίλου του John Worthington ,περιγράφεται πως το 1650 ο Cudworth πήγε στο κολλέγιο του North Cadbury Somerset, από το οποίο λίγο έλειψε να φύγει λόγω του υψηλού βιοτικού επιπέδου, του οποίου δεν είχε την ικανότητα να υποστηρίξει. Κατά την περίοδο της 'Παλινόρθωσης' διατήρησε την διεύθυνση του κολλεγίου.

Το 1662 διορίστηκε στο πρεσβυτέριο του Aswell, Herts, από τον επίσκοπο του Λονδίνου, Dr. Gilbert Sheldon . Το 1665 υπήρξε μια διαμάχη με τον σύντροφο Πλατωνιστή Henry More, καθώς ο τελευταίος συνέγραψε ένα ηθικό έργο για το οποίο ο Cudworth θεώρησε πως θα εμποδίσει την έκδοση του δικού του συγγράμματος πάνω στο ίδιο ζήτημα. Για να αποφευχθεί η σύγκρουση ο More εξέδωσε το βιβλίο του *Enchiridium Ethicum* στα Λατινικά, ενώ ο Cudworth δεν εξέδωσε το δικό του. Ο Cudworth διορίστηκε επίσκοπος του Gloucester το 1678. Πέθανε το 1688 στις 22 Ιουνίου, και η ταφή του έγινε στο παρεκκλήσι του Χριστού. Η μοναχοκόρη του, η Damaris, μια αφοσιωμένη και ταλαντούχα γυναίκα,, έγινε η δεύτερη σύζυγος του Sir Francis Masham. Η Lady Masham όπως μετονομάστηκε- ξεχώρισε ως καλή φίλη του John Locke, ενώ είχε αλληλογραφία και με τον Gottfried Leibniz. Ο αδερφός του ,James Cudworth ,μετανάστευσε στη Νέα Αγγλία το 1634, και εγκαταστάθηκε στο Scituate, Massachusetts, όπου και έγινε βοηθός Κυβερνήτη της Massachusetts και επίτροπος των Ηνωμένων Αποικιών.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι Πλατωνιστές του Cambridge είχαν στο ‘επιτελείο’ τους διανοητές που αναλογούσαν θα λέγαμε ο καθένας τους με έναν ‘αρχαίο’. Με κεφαλή τον Whichcote που είχε το ρόλο του Πλάτωνα, τον John Smith να αναλογεί με τον Πορφύριο, τον Henry More στη θέση του Ιάμβλιχου και τον Ralph Cudworth να αντιπροσωπεύει τον Πλωτίνο αλλά και τον Πρόκλο.¹ Απ’ ότι φαίνεται όμως χάραξαν δικό τους δρόμο περά από το αν τους χαρακτηρίσει κανείς Πλατωνιστές ή Πλωτινιστές -όπως επιχείρησαν κάποιες έρευνες να δείξουν, και πως χρησιμοποιούσαν δηλαδή τα κείμενα αυτά ερμηνευμένα σύμφωνα με δικές τους επιδιώξεις.²

Υποστηρίζουν τον Πλωτίνο λοιπόν, και απορρίπτουν τον Ιερό Αυγουστίνο, τον Προτεσταντισμό του Λούθηρου και του Καλβίνου, καθώς οι Προτεστάντες είναι κατά του Ωριγένη και υπέρ του Τερτουλιανού και του Αριστοτέλη. Οι Πλατωνιστές του Cambridge βρίσκονται ως εκ τούτου στον αντίποδα έχοντας στο πλευρό τους τον Ωριγένη, τον Άγιο Άνσελμο και τον Θωμά τον Ακινάτη.³

Οι Πλατωνιστές επιχείρησαν μια επιστροφή στην υποστήριξη των αρχαίων σοφών, κυρίως των Ελλήνων, οι οποίοι είχαν τις ρίζες τους στον Ζωροάστρη και τον Ερμή τον Τρισμέγιστο. Την ιστορική αναδίπλωση τη σκέψης βλέπουμε σε μεγάλη έκταση στο έργο του Cudworth *The True Intellectual System*.⁴ Μία μάλλον ανυπόστατη παραδοχή των Πλατωνιστών -κυρίως του Cudworth και του More ενώ αντίθετοι ήταν ο Whichcote και ο Smith- ήταν η υιοθέτηση της θεωρίας που ήθελε τον Μωυσή ως σύγχρονο του Πυθαγόρα και πως ο δεύτερος αντέγραψε τις Γραφές του πρώτου, και από εκεί πέρασαν στον Πλάτωνα. Βέβαια μετά την θέση του Casaubon το 1614 πως το Ερμητικό Corpus είναι προϊόν χριστιανικής συγγραφής, οι Πλατωνιστές άλλαξαν τη στάση τους απέναντι στα συγκεκριμένα γραπτά. Το ίδιο έπραξαν και για τον

¹ C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980 σελ. 2

² Ο.π. σελ.3

³ Ο.π. σελ.4 επίσης βλ. Thomas Wenworth Higginson, *The sympathy of religions*, Boston 1871, σελ. 6

⁴ Ο.π. σελ.6

Διονύσιο τον Αρεοπαγίτη που πιστευόταν πως ήταν μαθητής του Αποστόλου Παύλου και τελικά αποδείχτηκε απάτη.⁵

Σύμφωνα με τον Smith, η λογική συνάδει με την αλήθεια της Θείας Αποκάλυψης, Όσον αφορά τη χρήση της λογικής, ο Whichcote κατά του Tuckney υποστηρίζει την άποψη του More, πως η λογική συνδέει τον άνθρωπο με το Θεό. Κάθε κίνηση της θρησκείας λένε χαρακτηριστικά ξεκινάει με τη λογική – αυτή η τελευταία- είναι απαραίτητη και είναι προφανές σφάλμα όσων θεωρούν πως η πίστη είναι από μόνη της αρκετή. Οι Πλατωνιστές του Cambridge κάνουν συχνή αναφορά στην φράση των παροιμιών (Proverbs 20.27) όπου ‘το πνεύμα του ανθρώπου είναι το κερί του Θεού’.. Οι Προτεστάντες χρησιμοποιούν επίσης την ίδια φράση αλλά για να μειώσουν την υπόσταση του ανθρώπου μπροστά στο Θεό και όχι για να αναδείξουν την ευγενική προέλευσή του. Περιέργως άτομα που συνδέονται με του Πλατωνιστές όπως ο Culverwell και ο Sterry φαίνεται να υποστήριζαν την προτεσταντική εκδοχή, που θέλει τον άνθρωπο ως «κερί του Θεού» (the spirit of man is the candle of the Lord)⁶ Ως ‘κερί του Θεού’ ο άνθρωπος δια μέσου του νου μπορεί να πετύχει την επέκταση του ίδιου νου, τη θέωση, κάτι που ο More ονομάζει ‘Divine Sagacity’ .Η νοητική ‘επέκταση’ έχει ως κέντρο την ηθική άσκηση, την κατάκτηση των ανώτερων ηθικών αρχών⁷.

Όπως υποστηρίζει ο Πλωτίνος, ο άνθρωπος δε μπορεί να δει το Θεό αν δεν γίνει ομοειδής του. Ο More συνδυάζει την ηθική με τη λογική, όπου η γνώση του Θεού γίνεται δυνατή μέσα από την αγιότητα. Η θεολογία του Smith αναφέρεται περισσότερο σε μια ‘Θεία Ζωή’ (Divine Life) παρά σε μια ‘Θεία Επιστήμη’ (Divine Life) και φαίνεται να πηγάζει από τα λόγια του Whichcote, ο οποίος υποστηρίζει πως αρκεί ένας άνθρωπος να ζει με καλοσύνη , αυτή είναι η ουσία όλα τα υπόλοιπα ανήκουν στην περιφέρεια της θρησκείας. Ο Προτεστάντης John Donne τονίζει τη

⁵ Ο.π. σελ. 7 Παρ’ όλα αυτά ο Cudworth θεωρεί πως αν και πλαστά τα κείμενα αυτά περιέχουν ως βάση τη σοφία των Αιγυπτίων, βλ. Ralph Cudworth, *The Works of Ralph Cudworth containing the true Intellectual System of the Universe, Sermons &c.*, Thomas Birch, Vol. II, σελ.120-125, 129,130,135,139-141,147-149 Περισσότερα για τον Θωθ και τον Ερμή τον Τρισμέγιστο βλ. Jacques Derrida, *La Pharmacie de Platon (Πλάτωνος Φαρμακεία)*, Εισ. Μτφ. Σημ. Χ.Γ. Λάζος, Εκδ. Άγρα,1972, σελ.97-114 Αξίζει να σημειώσουμε πως οι Πλατωνιστές του Cambridge είχαν στην πλειονότητα τους γαλουχηθεί με καλβινιστικά πρότυπα τα οποία στη συνέχεια απέταξαν, διακρίνοντας τα σφάλματα που περιείχαν τα δόγματά τους. Βλ. John Passmore, *Perfecting by social action: the presuppositions - The Perfectibility of Man*, 2012, Online Library of Liberty] <http://oll.libertyfund.org/titles/670> , σελ. 7-8

⁶ Ο.π. σελ.7

⁷ Ο.π.σελ.10-11,13

σημασία της μυστηριακής τελετουργίας στη θρησκεία , κάτι που οι Πλατωνιστές δεν θεωρούν απαραίτητο εφόσον ο πιστός έχει ‘καλή καρδιά’.⁸

Είναι λοιπόν προφανής η αντίθεση των Πλατωνιστών με τις τεχνικές της οργανωμένης θρησκείας. Υποστηρίζουν το λόγο του Θεού ως ένα είδος εσωτερικού νόμου και όχι ως ένα εξωτερικό Ευαγγέλιο που πρέπει ο άνθρωπος αναγκαστικά να προσαρμοστεί. Η ατομική ηθική μετέχει ως εκ τούτου στην αιώνια κοσμική ηθική και η ηθικά ορθή δράση είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να βιώσει κανείς την πληρότητα της ύπαρξής του.⁹

Το απόσταγμα της θρησκείας είναι η μίμηση του θεϊκού βίου, του Χριστού εν προκειμένω, και αυτό ήταν κοινό τόπος για τους Πλατωνιστές όχι μόνο στα λόγια αλλά και στα έργα. Η άποψη των Πλατωνιστών σχετικά με τη λογική φαίνεται πως επηρέασε διανοητές όπως ο Locke και ο Toland. Ο Whichcote ενώ φαίνεται να αρνείται την σημασία του μυστηρίου, μάλλον προσπαθεί να τονίσει την εργαλειακή του χρήση , που είναι η ένωση του λογικού με το πνευματικό, και όχι τόσο στην προσκόλληση σ’ αυτό παρά στο ίδιο το έργο. Πρόκειται λοιπόν για ένα διαφορετικό είδος κοσμικού και ίσως βέβηλου (profane) μυστικισμού, που είναι πιο κοντά σ’ αυτόν του Λούθηρου.¹⁰

Φυσικά ο μυστικισμός τους είναι εγγύτερος όμως με αυτόν του Πλωτίνου, όμως αυτός υποστηρίζει τον ακραίο εσωτερισμό, την απομόνωση και την επαφή μέσω του νου, η απομόνωση μπορεί να γίνει δεκτή από τους Πλατωνιστές μόνο μεταφορικά και όχι στα χωρικά πλαίσια με τη βοήθεια του Θεού και την ομαλή διαβίωση στα πλαίσια του κοινωνικού συνόλου. Η ‘έκσταση’ του εσωτερισμού προωθεί τον άνθρωπο στη δράση, η γνώση είναι το όργανο για την πράξη και μόνο μέσα από την πράξη επιτυγχάνεται η θέωση. Η θέωση πάλι, ως έννοια και η χρήση της από τους Πλατωνιστές του Cambridge πηγάζει από την μελέτη των αρχαίων Ελλήνων.¹¹ Ο Ωριγένης υποστηρίζει πως η συμπόρευση του ανθρώπου με το Θεό θα κάνει το Θεό άνθρωπο και ο άγιος Αθανάσιος , πως ο Θεός έγινε άνθρωπος για να δείξει επί της ουσίας στον άνθρωπο, πως να γίνει Θεός.

Συχνή αναφορά γίνεται και για το ‘σπόρο’ του Θεού ,ο οποίος πρόκειται για το λόγο του θεού κάτι που κάνει ευκρινέστερη την ιστορία της άμωμου σύλληψης μέσω του θεϊκού ‘σπόρου’. Ο Χριστός είναι το πρότυπο σχήμα (pattern) που πρέπει να

⁸ Ο.π. σελ.14

⁹ Ο.π. σελ.15-16

¹⁰ Ο. π. σελ16-17

¹¹ Ο.π. σελ.17-18

αντιγράψει ο άνθρωπος και που προήλθε από την επεξεργασία του θείου λόγου στο πεδίο της ύλης (matter) .Σύμφωνα με τον More τα δώρα του θεού στον άνθρωπο είναι δύο: η Θεία Χάρη και η ελεύθερη βούληση, με την πρώτη να επιστατεί και να ενισχύει την δεύτερη ώστε να είναι ουσιαστικά ελεύθερη και όχι δέσμια των παθών.¹²

Ο Θεός σύμφωνα με τον Whichcote έχει δημιουργήσει τον άνθρωπο με την προσδοκία ο άνθρωπος να πράξει σύμφωνα με τις δυνατότητες με τις οποίες είναι προορισμένος. Ο William Hull τονίζει την ‘πτώση’ του ανθρώπου, ενώ ο Whichcote υψώνει τον άνθρωπο ως το τέλειο έργο του Θεού. Οι απόψεις των αρχαίων Ελλήνων φαίνεται να είναι στο πλευρό των Πλατωνιστών και συγκεκριμένα στις θέσεις πως ο άνθρωπος είναι ελεύθερος στη θρησκεία, πως η γνώση του Θεού επιφέρει την ελευθερία , πως δεν υπάρχει Μοίρα σε αντίθεση με την πίστη των Καλβινιστών (άποψη που υπερασπίζεται αρκετά ο Cudworth συγκεκριμένα).¹³

Η ζεύξη τη Χάρης και της Ελεύθερης Βούλησης υπό την ίδια ‘στέγη’ ήταν ένα καινούργιο φιλοσοφικό-θεολογικό εγχείρημα και διαχώρισε τους Πλατωνιστές από τις απόψεις που μέχρι στιγμής συμερίζονταν (Πλάτων, Πλωτίνος) και επέκτεινε το χάσμα μεταξύ των αντιπάλων τους (Καλβινιστές). Αυτό συνέβη γιατί ο Πλάτων και ο Πλωτίνος υποστήριζαν την ελεύθερη βούληση αλλά όχι τη Θεία χάρη και οι Καλβινιστές το αντίστροφο, ενώ οι Πλατωνιστές υποστήριζαν την ταυτόχρονη ‘ύπαρξη και των δύο καθώς πρόκειται για έννοιες ζωτικής σημασίας που δε θα θυσιάζαν την υπόστασή τους ειδικά στα πλαίσια της θρησκείας για χάρη οποιουδήποτε οξυδερκούς φιλοσόφου. Οι δογματικές διαφορές και η εξομάλυνσή τους μέσα από την αναμόρφωση και όχι την καταστροφή, είναι ο κύριος στόχος του Cambridge και ο Whichcote συγκεκριμένα τονίζει πως η ουσία της θρησκείας δεν βρίσκεται στο σύστημα των κανόνων και των προτάσεων αλλά στην πράξη. Γίνεται λοιπόν μια κριτική της θρησκευτικής λειτουργίας καθώς αυτή κρίνει όλους του ανθρώπους με τα δικά της μέτρα και όχι οι υποκειμενικές ανθρώπινες κρίσεις που της έχουν προσκολληθεί, γι’ αυτό και συμβουλεύει ο Whichcote να εμπιστευόμαστε τα πράγματα καθ’αυτά και όχι τους ανθρώπους.¹⁴

Οι Πλατωνιστές ήταν ενάντια στην προκατάληψη και τον φανατισμό του καθολικισμού, αλλά το να είναι κάποιος άθεος ήταν γι αυτούς ακόμη χειρότερο. Με τον όρο ‘άθεος’ εννοούσαν κάθε άποψη που θέλει την ύλη να δρα τυφλά ως ο

¹² Ο.π. σελ.18

¹³ Ο.π.σελ.21-22

¹⁴ Ο.π.σελ. 22-24

μοναδικός άρχων του κόσμου χωρίς τη διαμεσολάβηση ενός διαχειριστικού Νου. Ο Cudworth επιχειρεί την περαιτέρω γενίκευση λέγοντας πως όλοι οι άθεοι είναι ‘υλιστές’ (corporealists).

Όσον αφορά την ύλη ο Cudworth παρουσιάζει την έννοια της ‘πλαστικής φύσης’ (plastic nature) ο More το ονομάζει ‘πνεύμα της φύσης’ (spirit of nature) και πως πρόκειται για ασώματη ουσία. Η έννοια της πλαστικής φύσης πηγάζει μάλλον από τους ‘σπερματικούς λόγους’ (‘logoi spermatikoi’, ‘rationes seminales’) Στωικών και τους Νεοπλατωνικούς.¹⁵

Η ‘ρίζα’ για τους ‘ένθεους’ Πλατωνιστές ήταν οι ‘σπερματικοί λόγοι’ η ρίζα των ‘άθεων’ φιλοσόφων ήταν ο Επίκουρος και ο Cudworth συγκεκριμένα την εντοπίζει στην Δημοκρίτεια Μοίρα και στην ύλη γι’ αυτό και το Cambridge αντιτάσσεται στον υλισμό του Hobbes καθώς αυτός κηρύσσει στον ‘Leviathan’ πως τα πάντα στο σύμπαν είναι ‘υλικά σώματα’.¹⁶

Ως προς τα επί μέρους μεταξύ Hobbes και Πλατωνιστών του Cambridge παρατηρούμε πως ο Hobbes είναι νατουραλιστής, το σύμπαν του αποτελείται από ύλη και διέπεται από ντετερμινισμό, αναιρεί την υπερβατικότητα και ως εκ τούτου μια θεϊκή προέλευση του ανθρώπου. Εφόσον δεν υπάρχει Θεός ως επόπτης, όλη η εξουσία βρίσκεται στον εκάστοτε κυβερνώντα άνθρωπο ο οποίος είναι υπεύθυνος να φέρει την τάξη στο κοινωνικό σύνολο ατόμων με φυσικό και κυρίαρχο ένστικτο τον φόβο. Από την άλλη μεριά οι Πλατωνιστές είναι ιδεαλιστές και πιστεύουν σε ένα πνευματικό σύμπαν όπου ο άνθρωπος είναι ‘ελεύθερος πράττων’ (free agent) στα πλαίσια μιας ‘πλαστικής φύσης’ (plastic nature). Στον κόσμο αυτό υπάρχει ο Θεός από τον οποίο προήλθε ο άνθρωπος και όποια εξουσία έχει την ασκεί σύμφωνα με τον Θείο Λόγο, ο οποίος βασίζεται στην αγάπη και στην αρμονική διαβίωση. Στα γραπτά του οι Whichcote και Smith αποφεύγουν να αναφερθούν στον Hobbes όχι όμως ο Cudworth.¹⁷

Ο More αντιτίθεται στον Descartes αν και προηγουμένως υπήρχε φιλικός διάλογος μεταξύ των δύο. Οι Πλατωνιστές εν γένει στήριζαν την φιλοσοφία τους στον Θεό και στην Ψυχή κάτι με το οποίο ήταν σύμφωνος και ο Descartes αρχικά, ενώ στη συνέχεια ο More ανακάλυψε πως η θεωρία του Descartes ήταν περισσότερο μηχανική παρά υπερβατική. Ο More συμφωνεί με τον Pascal, ο οποίος σημειώνει ο πως

¹⁵ Ο.π. σελ.26

¹⁶ Ο.π.σελ.27

¹⁷ Ο.π. σελ.28

Descartes ήθελε να αποβάλλει την έννοια του Θεού από τον κόσμο , ωστόσο διαπίστωσε πως δε μπορούσε να το κάνει παρά μόνο αφού τον αφήσει να γυρίσει τον αρχικό ‘διακόπτη’ λειτουργίας του.¹⁸

Ο Descartes μετατρέπεται σε δυϊστή και ο More επισημαίνει πως η ύλη αλλά και το πνεύμα έχουν έκταση και όχι μόνο το πρώτο. Η ύλη είναι εκτατή αλλά πεπερασμένη και αδιαπέραστη ενώ το πνεύμα εκτατό άπειρο και διαπερατό. Το πνεύμα είναι χώρος και ο χώρος είναι ο Θεός. Αν υπήρξε εκφυλισμός των απόψεων του Descartes το ίδιο συνέβη και στον More εν τέλει αλλά με διαφορετικό τρόπο καθώς αυτός ακολούθησε τον δρόμο του Ιάμβλιχου και των Νεοπλατωνικών στην ενασχόληση του με τον αποκρυφισμό, και τη θεουργία.¹⁹

Σχετικά με το ύφος γραφής των Πλατωνιστών, πολλοί επεσήμαναν πως το έργο του Cudworth συγκεκριμένα είναι υπέρογο υπάρχει πλήθος πληροφοριών που αναδεικνύει το μαθησιακό εύρος του συγγραφέα είναι ωστόσο γεμάτο επαναλήψεις. Ο Cudworth αλλά και ο More επιχείρησαν να ταιριάξουν την Χριστιανική με την Πλατωνική Τριάδα και όπως ο Ωριγένης κατέληξαν να θεωρηθούν αιρετικοί. Ο Smith έχει ένα πολύ επεξεργασμένο ύφος γραφής ενώ ο Whichcote είναι πιο λιτός. Στον ‘πόλεμο’ μέσω των κειμένων οι Πλατωνιστές στο σύνολο τους φαίνεται να προτιμούν ένα επιδεικτικό είδος γραφής(όπως του Πλωτίνου) που θυμίζει, μεγαλοπρεπείς καθεδρικούς ναούς, και συνδυάζουν την πληθώρα αρχαίων γνώσεων, όμως η απλότητα και η πρωτοτυπία των επιχειρημάτων του Hobbes και των αθεϊστών είναι αυτή που επικρατεί τελικά. Παρ’ όλες τις ‘διαμάχες’ με το σύστημα οι Πλατωνιστές έγιναν δεκτοί στην ‘Royal Society’ με εκπροσώπους τον More και τον Cudworth.

Οι Νεοπλατωνιστές υποστήριζαν πως όλα τα πράγματα είναι συνδεδεμένα για πάντα (all things are for ever linked), το ίδιο πίστευαν στο Cambridge και ο Whichcote το ονομάζει ‘Κλίμακα των Πλασμάτων’ (Scale of Creatures), ο More πως τα πράγματα έχουν έναν βαθμό διάκρισης (distinct degree) και υποστηρίζει πως τη δομή του κόσμου μοιάζει με μια μουσική κλίμακα με ‘όγδοα’ όπου η θεϊκή πρόνοια είναι σαν ένας κύκλος με κέντρο παντού και περιφέρεια πουθενά -άποψη Ερμή του Τρισμέγιστου.²⁰

Η έμφαση που δίνουν οι Πλατωνιστές στην αγάπη είναι αυτό που τους διαχωρίζει από τους Προτεστάντες , οι μεν μιλάνε για Θεία αγάπη , οι δε για Θεία δικαιοσύνη.

¹⁸ Ο.π.σελ.29

¹⁹ Ο.π.. σελ.31-32

²⁰ Ο.π.σελ.35

Δεν επεκτείνουν την αγάπη όσο ο Ωριγένης που υποστηρίζει ακόμη και τη συγχώρεση του Διαβόλου, αλλά ταυτίζουν την αγάπη με τον 'έρωτα'. Μέσω της θρησκείας ο άνθρωπος ενώνεται αγαπώντας τον συνάνθρωπο με το Θεό καταρρίπτοντας το εγωκεντρικό πρότυπο. Το κακό είναι μη-ον και οι Πλατωνιστές δεν δέχονται πως υπάρχει Προπατορικό Αμάρτημα - ακόμα και η αμαρτία είναι αναστρέψιμη σύμφωνα με τον Whichcote.²¹

Ο τελικός σκοπός του ανθρώπου και της θρησκείας είναι η παγκόσμια φιλανθρωπία (universal charity) και με τα λεγόμενα τους οι Πλατωνιστές ενέπνευσαν πλήθος διανοητών όπως οι Barrow, Boyle, Tillotson, Locke, Ray, Shaftesbury, Leibniz, Newton, Berkeley, Kant. και η προσφορά τους αναγνωρίζεται στο γεγονός ότι κατέστησαν τη θεολογία τους το υψηλότερο δείγμα Χριστιανικής θεολογίας στην Αγγλία. Αν και ο Πλάτων δεν θεωρούσε τη φιλοσοφία του μεταφυσική, οι Πλατωνιστές την θεωρούσαν ως το πιο σταθερό δείγμα της και η βέλτιστη χρήση της Πλατωνικής φιλοσοφίας γίνεται από τον Cudworth και δηλώνεται στην αρχή του έργου του *'The True Intellectual System'* με τη φράση του Ωριγένη 'Γυμνάσιον τη ψυχής η ανθρώπινη σοφία, τέλος δε η θεία'.²²

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΜΕΤΑΒΛΗΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Οι αμετάβλητοι ηθικοί νόμοι και η θέση της βούλησης

Στον *Θεαίτητο*, ο Πλάτων αναφέρεται στην αυτοδυναμία-αυθυπαρξία των όρων 'δίκαιο' -'άδικο', "ιερό-ανίερο" και στο γεγονός πως αρκετοί φιλόσοφοι, μαζί με τους Πρωταγόρειους σοφιστές, φαίνεται να μην την υποστηρίζουν, αλλά απεναντίας να εναποθέτουν την ευθύνη του ορισμού των συγκεκριμένων εννοιών στα 'χέρια' της εκάστοτε πολιτείας.²³ Ο Whichcote κάνει αναφορά για τους αμετάβλητους ηθικούς νόμους που διέπουν τον κόσμο μας, ή μάλλον για τους νόμους του 'Παραδείσου'

²¹ Ο.π. σελ.36-38

²² Ο.π. σελ. 40-41. Η υποκειμενική τάση του νεοπλατωνισμού είναι η λαχτάρα της ψυχής προς απόλυτη ένωση με τη Θεότητα, ο πόνος της να ξεπεράσει όλα τα πεπερασμένα γνωστά, να εξέλθει από όλον τον συνειδητό κόσμο. Η αντικειμενική όμως αφετηρία του συστήματος αυτού είναι η πλατωνική διαίρεση του κόσμου σε αισθητό και νοητό κόσμο. Αλλά και αυτήν τη διαίρεση έρχεται να την υπερνικήσει ο Πλωτίνος, γιατί το τέρμα του πνεύματος δεν είναι ούτε ο λόγος, ούτε ο Νους, αλλά το Έν, ο Θεός, και αυτός είναι το αγαθόν «εις ο πάντα ανήρηται, αυτό δε εις μηδέν». Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, *Πλάτων-Πλωτίνος- Ωριγένης*, Αθήνα, 195,σελ.42

²³ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, p.2,Πλάτων, *Θεαίτητος*, 172d, επίσης βλ. Sara Hutton, *Ralph Cudworth- A treatise concerning eternal and immutable morality; with A treatise of free will*, Cambridge university press 1996, σελ..21

όπως λέει χαρακτηριστικά. Πρόκειται για τις αιώνια αμετάβλητες έννοιες της δικαιοσύνης, της καλοσύνης και της αλήθειας, που ο Whichcote φαίνεται να ενέπνευσε στον Cudworth.²⁴

Ο Αριστοτέλης παραθέτει επίσης, τις απόψεις αυτής της μερίδας φιλοσόφων οι οποίοι θεωρούν πως οι έννοιες του δικαίου δεν αποτελούν μέρος της φύσης, που είναι απaráλλαχτη όπως η φωτιά σε όλο τον κόσμο, αλλά διαφέρουν ανάλογα με το κοινωνικό σύστημα της κάθε περιοχής. Ο Δημόκριτος συγκεκριμένα, αναφέρει πως τίποτα δεν θεωρείται αληθινό και μέρος της Φύσης πέρα από "άτομα και κενό".²⁵ Αναφέρεται επίσης και η άποψη του Αρίστιππου πως, τίποτα δεν είναι καλό ή κακό παρά σύμφωνα με το νόμο ή το έθιμο που τα διαπλάθει αντίστοιχα. Ο Πυρρώνιος Ανάξαρχος, φέρει την έννοια του δικαίου στο πλευρό του θεού και όχι στα χέρια των ανθρώπων. Την άποψη περί "νόμου και εθίμου" στον ρόλο του καταλύτη για την διαμόρφωση του δικαίου συμμαρτίζεται και ο ίδιος ο Πύρρων. Ο Επίκουρος, αναβιωτής του δόγματος του Δημόκριτου, κινείται και αυτός στα ίδιο πλαίσιο.²⁶ Χαρακτηριστικά λέει πως το δίκαιο ορίζεται μόνο στα πλαίσια «συμβολαίων» μεταξύ των ανθρώπων ώστε να μη βλάψει ο ένας τον άλλο.²⁷

Οι φιλόσοφοι αυτής της "παράταξης" (ατομικοί κυρίως φιλόσοφοι) προσπάθησαν να στηρίξουν και την ανυπαρξία της 'ασώματης' ύλης, βάσει της προηγούμενης υπόθεσης περί δικαιοσύνης.²⁸ Στο ίδιο ακριβώς πλαίσιο του νόμου και της προσωπικής ερμηνείας του εκάστοτε κυβερνήτη, εναποθέτει ο Dugald Stewart την δημιουργία και την διάπλαση των προαναφερθέντων εννοιών δικαίου-άδικου, καλού-

²⁴ Βλ. B. Whichcote, 'The use of reason in matters of religion', C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.50. Βλ. Robert Blakey, *History of moral science*, vol. 1, London, 1885, σελ.86,89,90

²⁵ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, p.4. Βλ. David Fate Norton, *The Cambridge companion to Hume*, (Hume, Human nature, and the foundations of morality), Cambridge university press, σελ.152. Ο Hume παρουσιάζει το διχασμό των φιλοσόφων σχετικά με την πηγή της ηθικής ανάμεσα στη λογική και στο συναίσθημα. Βλ. David Hume, *An Enquiry Concerning the Principles of Morals*, London, 1898, σελ. 2-3

²⁶ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.5

²⁷ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.6. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ο άνθρωπος είναι φύσει πολιτικό ζώον και ως εκ τούτου η σύσταση ενός κράτους δε χρειάζεται εξωτερική νομιμοποίηση. Βλ. Δήμητρα Ρετινά, *Η πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη*, μεταπ. εργασία, Θεσσαλονίκη 2008, σελ.57-59

²⁸ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.7

κακού, και τα λόγια αυτού μεταφέρει στο κείμενο του ο Cudworth.²⁹ Ο τελευταίος, χαρακτηρίζει εν ολίγοις, 'απολίτιστο' το συγγραφέα του *Λεβιάθαν*, που εκμηδενίζει κάθε έννοια ήθους, νόμου και δικαίου.³⁰

Σε παρόμοιο 'κλίμα' οι καλβινιστές υποστηρίζουν τη θεϊκή βούληση υπεράνω γενικών αντικειμενικών, όπως το καλό και το κακό.³¹ Σύμφωνα μ' αυτούς, οι ηθικοί νόμοι είναι μεταβαλλόμενοι και αλλάζουν με απόφαση της θεϊκής βούλησης.³² Υποστηρίζουν ότι ο Θεός, έχοντας απεριόριστη δύναμη και ελεύθερη βούληση μπορεί, στα πλαίσια των δυνάμεων Του, να κάνει οτιδήποτε ακόμα κι αν θεωρείται κακό. Είναι όμως τέτοια η φύση Του, που ό,τι και να κάνει είναι καλό και δίκαιο, και ως εκ τούτου δεν υπάρχει πρόβλημα εφόσον καθετί που κάνει ο Θεός έχει ως λογική βάση την καλοσύνη του, έτσι σύμφωνα με τον Cudworth δεν μπορούν να προσάψουν κακό στο Θεό.³³ Σύμφωνα όμως με τους καλβινιστές, ακόμα και οι Δέκα Εντολές μπορούν να αμφισβητηθούν ως προς την ποιότητα του ηθικού περιεχομένου τους. Η ηθικότητα του θείου στοιχείου δεν σχετίζεται με την καλοσύνη του αλλά με την ελεύθερη βούληση του, όπως έχει προαναφερθεί, και ως εκ τούτου η διαφοροποίηση του ως καλού ή κακού γίνεται μάλλον χρηστικά για τις ανάγκες του ανθρώπου και κανείς δεν του εγγυάται την ενδεχόμενη αυριανή αναστροφή των συγκεκριμένων εννοιών.³⁴

²⁹ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.8 (D.Stewart, *The philosophy of the active and moral powers of man*, Vol. I,p.183, Boston 1828)

³⁰ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.9. Σύμφωνα με τον Haakonsen, οι διανοητές του Σκωτσέζικου Διαφωτισμού είχαν πολύ καλή αντίληψη της 'ηθικής ζωής' (moral life) και των 'ηθικών θεσμών' (moral institutions) της ανθρωπότητας, σε κοινωνικά αλλά και ιστορικά πλαίσια. Για διανοητές όμως όπως ο Grotius και ο Hobbes, η 'ηθική ζωή' αντικατόπτριζε απλά κάποιες 'συμβολιακές προσαρμογές' (contractual adaptations) μεταξύ των ατόμων. Η έννοια του 'συμβολαίου' και το ζήτημα που προκύπτει από την διερεύνηση του, είναι απόρροια του γενικού προβληματισμού σχετικά με τη φύση του 'φυσικού νόμου' (natural law). Στη ρίζα του προβλήματος, ο 'φυσικός νόμος' εκφράζεται ως η πηγή που επιτάσσει την τήρηση των ηθικών σταθερών, έχοντας στον πυρήνα της την έννοια του καθήκοντος- με ο,τι δικαιώματα αυτό επιτρέπει στα πλαίσια της προσπάθειας επίτευξής του. Η κατάληξη του προβληματισμού αναφέρεται στη δυσκολία αποσαφήνισης για το αν ο 'φυσικός νόμος' και η ισχύς του όπως αυτή εκφράζεται μέσω του ηθικού νόμου, έχει ως σημείο προέλευσης τη θεϊκή βούληση ή αν έχει και επιπλέον ξεχωριστή έδρα στην ύπαρξή μας. Βλ. Knud Haakonsen, *Natural Law and Moral Philosophy: From Grotius to the Scottish Enlightenment*, Cambridge University Press, 1996,σελ.3,5,6

³¹ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.9

³² B.Whichcote, *Moral and religious aphorisms, The use of reason in matters of religion*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980 σελ.329(221)

³³ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.10

³⁴ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.11

Η πλαστική φύση

Η αναζήτηση της ύπαρξης πραγμάτων που είναι καθατά καλά ή κακά , δίκαια ή άδικα και που με τη σειρά τους θα αναδείξουν την 'πηγή' τους , τις αμιγώς δηλαδή έννοιες του καλού και του κακού, αποτελεί για τον Cudworth την κύρια πρόταση για να ξεκινήσει η πραγματεία του.³⁵ Ο Cudworth αντιτιθέμενος στο επιχείρημα των καλβινιστών περί της κυριαρχικής θέσης της θείας βούλησης πάνω στην διάπλαση των πραγμάτων, υποστηρίζει πως τα πράγματα είναι ό,τι είναι, εκ φύσεως και όχι εκ θελήσεως. Η φύση λειτουργεί λοιπόν αυτόνομα, αν και δημιουργημένη από το Θεό, η λειτουργία της δεν μπορεί να επηρεαστεί έτσι ώστε να αντιστραφεί σε τέτοιο βαθμό που να αυτοαναιρείται.³⁶

Πρέπει να υπάρχει ένα είδος 'πλαστικής' φύσης στο σύμπαν, διαφορετικά όλα τα πράγματα θα έπρεπε να αναπτύσσονται χωρίς τη βοήθεια ενός νου (mind and understanding) ή να επιβλέπονται όλα από το Θεό λεπτομερώς, πράγμα εξίσου δύσκολο.³⁷ Το σύμπαν δε θα μπορούσε να γεννηθεί με απλή εκφορά του προφορικού λόγου ή μια 'διαταγή', αλλά μέσω ενός εκτελεστικού οργάνου της πράξης που προϋποθέτει ο λόγος. Μια υπόθεση για ένα σύμπαν χωρίς πλαστική φύση είναι όχι μόνο αθεϊστική, αλλά και αδύνατη. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο η παρουσία του Θεού αλλά και η σοφία του θα ήταν άχρηστη καθώς θα ήταν το λιγότερο παρατηρητής. Δεν ισχύει λοιπόν η περίπτωση αυτή όπου ένα 'ξύλινο θεϊκό χέρι' (Δημόκριτος) έφτιαξε τον κόσμο μηχανικά, αλλά ένας συνδυασμός πλαστικής φύσης και μηχανισμού-υποστηρίζει ο Cudworth. Το πρακτικό όργανο εν προκειμένω δεν λειτουργεί από μόνο του, όπως ένα τσεκούρι δεν κόβει το ξύλο δίχως το χέρι του ξυλοκόπου, έτσι

³⁵ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ. 13

³⁶ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.14. Σύμφωνα με τον Πλωτίνο «Η δημιουργία όμως αυτή δεν είναι αποτέλεσμα λογισμού και θελήσεως, αλλά αιώνια αναγκαιότης. Γεννά από τελειότητα, από πληρότητα, από αφθονία. Το Πρώτον γεννά αιώνια, επειδή αιώνια ξεχειλίζει η ουσία του. Αλλά η γέννηση αυτή είναι έξω χρόνου.» «Το Θεϊόν διαχύνεται παντού , αλλά δια των ανώτερων βαθμίδων στις κατώτερες, δια του νου εις την ψυχή, δια της ψυχής εις την ύλη. Έτσι το σώμα είναι μέσα στην ψυχή, η ψυχή μέσα στο νου και ο νους μέσα στο Ένα.» « Το Θεϊόν διαχύνεται παντού , αλλά δια των ανώτερων βαθμίδων στις κατώτερες, δια του νου εις την ψυχή, δια της ψυχής εις την ύλη. Έτσι το σώμα είναι μέσα στην ψυχή, η ψυχή μέσα στο νου και ο νους μέσα στο Ένα.» I. N. Θεοδωρακόπουλος, *Πλάτων-Πλωτίνος- Ωριγένης*, Αθήνα, 1959, σελ.51-52 .Σύμφωνα με τα ερμητικά κείμενα «Το Έν μένει αμείωτο αιώνια, αν και αιώνια γεννά.»

³⁷ Επίσης. Βλ. Rosalie L. Collie, *Light and Enlightenment(a study of the Cambridge Platonists and the Dutch Arminians)*, Cambridge University Press, 1957,σελ.18-129

και ο Θεός καθόρισε ακριβώς τις επιμέρους ρυθμίσεις τις πλαστικής φύσης κάτι στο οποίο συμφωνεί και ο Αριστοτέλης.³⁸

Όπως ένα τρίγωνο δεν μπορεί να παραμείνει τρίγωνο, αν στερηθεί τις αξιωματικές του ιδιότητες, το ίδιο άκαμπτη είναι και η ηθική για τον Cudworth.³⁹ Ο Θεός αποτελεί την πρωταρχική πηγή δημιουργίας το αποτελεσματικό του αίτιο (efficient cause), αλλά δεν μπορεί να αποτελεί καταλυτική διαφοροποιό δύναμη όσον αφορά την τυπολογία των πραγμάτων (formal cause).⁴⁰

Αν λάβουμε υπόψη την δεύτερη υπόθεση που θέλει κάθε λεπτομέρεια να περνά από τα 'χέρια' του Θεού, ο Cudworth παρομοιάζει την κατάσταση με έναν βασιλιά που θα έπρεπε να ασχολείται με κάθε μικρό ζήτημα χωρίς να έχει ακολούθους να τον βοηθούν. Αν ο Δημιουργός ήθελε να πλάσει τα πράγματα από μόνος Του, χωρίς να τους αφήσει περιθώριο ατομικής ανάπτυξης, τότε θα το έκανε μονομιάς, αλλά η βούλησή του ήταν να δώσει αυτονομία και να μοιραστεί την αγαθότητα Του.

Ο Θεός βάζει τη 'σφραγίδα' του στα πράγματα σε όλα τα στάδια τους (αρχή, μέση, τέλος). Οι 'μηχανιστικοί'- θεϊστές ενισχύουν τελικά με τους λόγους τους την άποψη περί 'πλαστικής' φύσης, όπου η ίδια διαχειρίζεται τη μεταφορά ενεργειών από το ένα σώμα στο άλλο σύμφωνα με νόμους και αρμονία, με την ποσότητα ύλης να παραμένει η ίδια, ο νους μαζί με την (πλαστική) φύση δημιούργησαν το σύμπαν.⁴¹ Ο νους είναι αρχική αιτία που καθοδηγεί (principal directive cause) ενώ η φύση είναι αυτή που υπηρετεί και εκτελεί (subservient or executive instrument). Ο Πλάτων αναφέρεται σ' αυτή τη διάκριση προφανώς πριν τον Αριστοτέλη (Τίμαιος, 46d), Ο Cudworth αναφέρει πως, Εμπειροκλής εκφράζει την ίδια γνώμη με τις λέξεις: φίλια και νείκος και διατηρεί τις βασικές θέσεις του Παρμενίδη σχετικά με την ατελή λειτουργία των αισθήσεων, και πως ο άνθρωπος μπορεί να αντιληφθεί το όλον μόνο μέσω του νου,⁴² ενώ ο Πλωτίνος αναφέρεται σε 'σπερματικό λόγο'⁴³

³⁸ R. Cudworth, *The digression concerning the plastic life of nature, or an artificial, orderly and methodical nature*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ. 288-291

³⁹ R. Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ. 15. Βλ. David Fate Norton, *The Cambridge companion to Hume*, (*Hume, Human nature, and the foundations of morality*), Cambridge university press, σελ. 153

⁴⁰ Βλ. R. Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ. 15-16

⁴¹ Ο.π. σελ. 15-16

⁴² Bruno Snell, *The discovery of the mind (The Greek origins of European Thought)*, translated by T. G. Rosenmeyer, Oxford, Basil Blackwell, 1953, σελ 150

Ο Ξενοφάνης αναφέρεται στη σοφία και την χαρακτηρίζει αρετή , και κάλεσμα των Μουσών, της θεϊκής έμπνευσης δηλαδή. Παραδέχεται πως ο Θεός είναι ένας (όχι ανθρωπομορφικός, ακίνητος και παρομοιάζεται σαν σφαίρα που τα περιέχει όλα. Η θεϊκή γνώση είναι τέλεια σε σχέση με την ανθρώπινη και η ανθρώπινη τελειώνεται από τη στιγμή που μετέχει της θεϊκής.⁴⁴ Ο Ηράκλειτος σίγουρος για τη γνώση του αναφέρει, πως ο λόγος που όλοι φέρουμε μέσα μας είναι ο άμεσος τρόπος επικοινωνίας μας με το Θεό. Η γνώση βρίσκεται εντός και όχι τόσο στην εμπειρία όπου ρίχνει το βάρος ο Ξενοφάνης. Οι περισσότεροι άνθρωποι δεν το γνωρίζουν αυτό σύμφωνα με τον Ηράκλειτο, και γι' αυτό θυμίζουν ανθρώπους κοιμώμενους ή μεθυσμένους, παιδιά ή κτήνη.⁴⁵ Ο Παρμενίδης συμφωνεί ωστόσο με τον Ξενοφάνη και μιλάει επίσης για έναν ακίνητο Θεό και για τη Θεία Χάρη ως αρωγό στον αγώνα του ανθρώπου προς την τελείωση.⁴⁶

Το Εν του Πλωτίνου μέσω της πλαστικής φύσης αναλύεται στα στοιχεία του κόσμου μέσα από τη μεταξύ τους διαμάχη και πόλεμο, που αποτελεί ταυτόχρονα αρμονία. Αναφορά στην πλαστική φύση κάνει και ο Ηράκλειτος που της προσδίδει ενδιάθετη λειτουργία προγραμματισμού και εκτέλεσης λέγοντας έτσι πως ο κόσμος δεν φτιάχτηκε από κάποιον 'μηχανικό'. Ο Ζήνων συμεριζεται επίσης την πεποίθηση για την πλαστική φύση μας το ίδιο και οι Περιπατητικοί και Νεοπλατωνικοί ενώ οι Χυμιστές (Chemists) και Παρακελσιανοί την ονομάζουν 'Αρχαίος' (Archeus). Ο Αναξαγόρας αν και θεϊστής δεν δέχεται την πλαστική φύση ούτε μια ανιαρή ψυχή (mundane soul) και καταλήγει μάλλον στον ντεϊσμό.⁴⁷

Η πλαστική φύση φαντάζει μυστήρια και αποκρυφιστική επειδή αγνοούμε τον τρόπο δράσης της αν και ως προς αυτό είναι αρκετά διαυγής και μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια τέχνη ναυπηγική ή οικοδομική κατά τον Cudworth ή αλλιώς ένας μάεστρος

⁴³ Ως «seminary reason» το μεταφέρει στα αγγλικά ο Cudworth. βλ. R. Cudworth, *The digression concerning the plastic life of nature, or an artificial, orderly and methodical nature*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.292-295

⁴⁴ Bruno Snell, *The discovery of the mind (The Greek origins of European Thought)*, translated by T. G. Rosenmeyer, Oxford, Basil Blackwell , 1953, σελ. 140-142

⁴⁵ Ο.π.σελ.145

⁴⁶ Ο.π. σελ.147-148 επίσης βλ. J.A. Passmore, *Ralph Cudworth an interpretation*, Cambridge university press 1951, σελ.37

⁴⁷ R. Cudworth, *The digression concerning the plastic life of nature, or an artificial, orderly and methodical nature*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.296-297

ορχήστρας ή ακόμη καλύτερα ως ένας γιατρός που γιατρεύει τον εαυτό του. Πρόκειται για αυτενέργεια και αυτοίαση όλο το πεδίο δράσης και γνώσης της είναι ο ίδιος της ο εαυτός. Ως τέχνη είναι διαφορετική από την ανθρώπινη τέχνη, καθώς η ανθρώπινη ενεργεί στο εξωτερικό της περιβάλλον και προσπαθεί να το διαμορφώσει με τρόπο ατελή ενώ η φύση λειτουργεί εσωτερικά και τέλεια, η πρώτη προοδευτικά σμιλεύει τη μορφή για να παράγει την ιδέα η δεύτερη εισάγει (insinuating) τον εαυτό της, δουλεύοντας εύκολα, καθαρά, και σιωπηλά. Οι καλλιτέχνες διορθώνουν το έργο τους ώσπου να το τελειοποιήσουν, η φύση όχι. Η Θεϊκή Τέχνη που χρησιμοποιεί η φύση δεν χρειάζεται συμβουλές, κατευθύνει το έργο της χωρίς δισταγμό ή τύψεις αλλά προχωρεί γιατί γνωρίζει πως πρέπει να είναι τα πράγματα. Αν και η φύση δεν είναι ο ίδιος ο Θεός, δηλαδή ο Νους, ωστόσο παρατηρούμε πως διέπεται από θεία γνώση και κατανόηση που της εμφυσήθηκε, οι ιδιότητες αυτές δεν έχουν σχέση με την ύλη προφανώς ως προς το θέμα υπόστασής τους. Σ' αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αντιληφθούμε αυτό που τονίζει ο Αριστοτέλης πως η τέχνη αυτή είναι ο λόγος άνευ ύλης ενώ η φύση είναι ο λόγος εμποτισμένος με ύλη. Είναι έκτυπο και όχι αρχέτυπο (ectypal-archetypal), λόγος προφορικός (speech) και όχι ενδιάθετος (verbum mentis). Αυτό συμβαίνει γιατί ο αρχιτέκτων Θεός γνωρίζει, ενώ ο 'κτίστης' (φύση) απλά εκτελεί τις εντολές δίχως βαθύτερη γνώση της αιτίας.⁴⁸

Η πλαστική φύση των σωμάτων είναι ανώτερη από τη λογική τους, γιατί ενεργεί απόλυτα συνυφασμένη με το θείο λόγο χωρίς παρεμβολές σαν ένας μουσικός που από συνήθεια γνωρίζει το όργανο ή ένας χορευτής που αφήνει το σώμα του να οδηγηθεί από τη μουσική, γι' αυτό και οι πράξεις των ζώων συνδέουν μονομιάς το δικό τους καλό και του σύμπαντος.⁴⁹

Η φύση δεν έχει φαντασία ούτε συναίσθηση των πράξεών της ούτε συνείδηση ή αυτό-αντίληψη (self-perception) και ως εκ τούτου ούτε αυτό-ευχαρίστηση (self-enjoyment). Ο Descartes, σύμφωνα με τον Cudworth, υποστηρίζει πως δεν υπάρχει πλαστική φύση, διότι όλα τα πράγματα σκέπτονται ένεκα της πρώτης σκεπτόμενης

⁴⁸ R. Cudworth, *The digression concerning the plastic life of nature, or an artificial, orderly and methodical nature*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.299-303

⁴⁹ R. Cudworth, *The digression concerning the plastic life of nature, or an artificial, orderly and methodical nature*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.304

αρχής. Η πλαστική φύση ‘κοιμάται’ και συλλογίζεται σιωπηλά, ως εκ τούτου η γνώση και η σοφία από μέρους μας βρίσκεται σε καλύτερο στάδιο με αυτήν της φύσης. Από την πορεία που της ελληνικής σκέψης διακρίνεται η μηχανιστική (mechanism) από την βιταλιστική (vitalism) ή ζωτικοκρατική άποψη.⁵⁰ Ο Πλωτίνος αναφέρει πως οι σπερματικοί λόγοι έχουν τη ρίζα τους στους περιληπτικούς λόγους που περιλαμβάνονται στον υλικό κόσμο, αλλά καθαυτοί (οι σπερματικοί) είναι ασώματοι- άυλοι.⁵¹ Πολλοί μαθητές του Αριστοτέλη υποστηρίζουν πως η πλαστική φύση είναι υλική ενώ ο ίδιος δεν το διευκρινίζει. Η υπόσταση της πλαστικής φύσης δεν μπορεί να είναι ίδια με το πεδίο που ενεργεί (τα σώματα), όπως μια σφραγίδα δεν έχει την ίδια υπόσταση με το αποτύπωμά της. Ο Hobbes υποστηρίζει πως η πλαστική φύση είναι υλική αλλά όλοι οι θεϊστές διαφωνούν μαζί του άσχετα με το πώς την ονομάζει ο καθένας : (natura plastica, natura naturans, hylarchic spirit., world soul).⁵² Ο Cudworth αντιτίθεται στους ‘υλοζωικούς αθεϊστές’ (hylozoick atheists) που δίνουν έμφαση στη ζωή που φέρει η ύλη.⁵³ Πιο συγκεκριμένα, η πλαστική φύση οφείλει να είναι ένα κατώτερο είδος ψυχής ή αλλιώς ένα κατώτερο, σημαντικό όμως, είδος ζωής. Οι Πλατωνιστές στηρίζουν και τα δύο λέγοντας πως η μια ιδιότητα αφορά την επίβλεψη των κατώτερων μορφών ζωής (φυτά, ζώα, άνθρωποι) και η άλλη την επίβλεψη του σύμπαντος, με το οποίο συμφωνεί και ο Αριστοτέλης. Η πλαστική φύση είναι το αποτελεσματικό αίτιο (efficient cause) που πηγάζει από το λόγο ή τελικό αίτιο (final cause). Η αρχή της δημιουργίας δεν είναι λοιπόν τα πέντε στοιχεία κατά τον Δημόκριτο, άρα η ύλη δεν είναι η ουσία των όντων , καθώς ένας νεκρός άνθρωπος παύει να είναι άνθρωπος παρ’ όλο που του σώμα του υπάρχει μετά τη στιγμή του θανάτου, αυτό συνεπάγεται πως η ψυχή ως κινητήρια δύναμη είναι αυτή που το ορίζει ως ον.⁵⁴

⁵⁰ Βλ. Rosalie L. Collie, *Light and Enlightenment(a study of the Cambridge Platonists and the Dutch Arminians)*, Cambridge University Press, 1957,σελ.122

⁵¹ R. Cudworth, *The digression concerning the plastic life of nature, or an artificial, orderly and methodical nature*,στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980, σσελ.310-312 επίσης βλ. Βλ. Rosalie L. collie, *Light and Enlightenment(a study of the Cambridge Platonists and the Dutch Arminians)*, Cambridge University Press, 1957, σελ.128

⁵²Βλ. Rosalie L. Collie, *Light and Enlightenment(a study of the Cambridge Platonists and the Dutch Arminians)*, Cambridge University Press, 1957,σελ.123. επίσης βλ. John Sellars, ‘Is God a mindless vegetable?’ *Cudworth on Stoic theology*, σελ.13 http://www.academia.edu/855421/Is_God_a_Mindless_Vegetable_Cudworth_on_Stoic_Theology

⁵³ Βλ. Rosalie L. Collie, *Light and Enlightenment(a study of the Cambridge Platonists and the Dutch Arminians)*, Cambridge University Press, 1957,σελ.126

⁵⁴ R. Cudworth, *The digression concerning the plastic life of nature, or an artificial, orderly and methodical nature*,στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980, σελ.313-315

Η πλαστική φύση υπάρχει και στον κόσμο των κατώτερων όντων (μικρόκοσμος) αλλά και στο σύμπαν (μακρόκοσμος),⁵⁵ γιατί και τα ουράνια σώματα έχουν ψυχή, για την ακρίβεια όλος ο 'ουρανός' είναι έμψυχος, διαθέτοντας ένα πιο 'ήρεμο' είδος ψυχής, απ' ό,τι τα 'ζώα'.⁵⁶ Ο Αριστοτέλης θέτει το πρώτο κινούν και την αγάπη ως αρχή του κόσμου, η αγάπη όσο διατηρείται κινεί. Ο Θεός αγαπάει τον εαυτό του και τα δημιουργήματά του (ταυτολογία), και η αγάπη προς τον εαυτό του δεν σχετίζεται με την εγωιστική αγάπη των ανθρώπων προς τον εαυτό τους ή κάποιο άτομο (περιορισμένη αγάπη), αλλά πρόκειται για ένα είδος αγάπης που υπερβαίνει κάθε όριο αντίληψης του ανθρώπινου νου. Σ' αυτά τα πλαίσια η κοσμική ψυχή είναι κατά τον Πλάτωνα, η μίμηση της κινήσεως του Νου, είναι επίσης ξεχωριστή από την υπέρτατη θεότητα γιατί διαφορετικά δεν θα μπορούσε να υφίσταται η πλαστική φύση.⁵⁷

Θα πρέπει το ζήτημα λοιπόν να τεθεί με προσοχή, καθώς ο άνθρωπος παρά την πρόοδο της επιστήμης δεν αντιλαμβάνεται εξ ολοκλήρου τη λειτουργία της φύσης, ούτε την τελειότητα της, και δεν μπορεί όσο κι αν προσπαθεί να αποδώσει ή να αποσπάσει κάτι από αυτήν την τελειότητα. Γι αυτό θα πρέπει να αναγνωρίσει, όπως προείπαμε, την 'αποστολή' του να γνωρίσει το Θεό και να κατανοήσει το πόσο εξαρτώμενος αλλά και αλληλένδετος είναι με το Θεό. Συνηθίζουμε να εκφράζουμε την παραίτηση μας από ένα ζήτημα που μας προβληματίζει αναφωνώντας το όνομα του Θεού και αν κάποιος μπορεί να ισχυριστεί πως κάτι τέτοιο γίνεται από συνήθεια, είναι ωστόσο ενδεικτικό της προέλευσης που έχει μια τέτοια πεποίθηση με ρίζα της στη θεϊκή γνώση.⁵⁸

Η προέλευση της δικαιοσύνης

⁵⁵ Βλ. Rosalie L. Collie, *Light and Enlightenment (a study of the Cambridge Platonists and the Dutch Arminians)*, Cambridge University Press, 1957, σελ.122

⁵⁶ . R. Cudworth, *The digression concerning the plastic life of nature, or an artificial, orderly and methodical nature*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.316,318

⁵⁷ Ο.π. σελ.320-321

⁵⁸ B. Whichcote, *The use of reason in matters of religion*, C.A. Patrides, στο *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press', 1980, σελ.56-58

Η έννοια της δικαιοσύνης ή το ζήτημα της ταυτότητας των πραγμάτων είναι θέματα συναφή ως προς την ακεραιότητα και την απαράλλαχτη φύση τους, όπως αυτή υπαγορεύεται από την στιγμή της δημιουργίας τους, και οποιαδήποτε ιδιότητα που τις χαρακτηρίζει δεν δύναται να υπόκειται σε μεταβολές μιας 'τυχαίας' βούλησης. Έπειτα η δικαιοσύνη διαφυλάσσεται και λειτουργεί στα πλαίσια της κοσμικής εξουσίας σύμφωνα με τη διαχείριση προκαθορισμένων ατόμων. Η επιρροή που ασκούν καθώς και η υπακοή στα κελεύσματά τους, δεν πρέπει να συγχέεται με υπακοή σε εντολές αυταρχικών και αυτόκλητα ενεργούντων ατόμων, αλλά ως αγωγών αυτών των πρωταρχικών εννοιών που εκπροσωπούν.⁵⁹ Η λειτουργία του άρχοντος λοιπόν είναι επικουρική, ως προς την διοχέτευση των 'ορθών' πληροφοριών σχετικά με τα ηθικά και δεοντολογικά ζητήματα και στόχος του είναι η επεξεργασία και η αποσαφήνιση των ζητημάτων προσαρμοσμένη στα τρέχοντα κοινωνικά ζητήματα με γνώμονα τις αξιωματικές έννοιες του δικαίου και του αγαθού.⁶⁰

Η φύση είναι αυτή που υποχρεώνει τους πολίτες να υπακούσουν στο νόμο και να τηρήσουν οποιαδήποτε ρύθμιση περιλαμβάνουν και όχι η βούληση. Ο Cudworth αναλαμβάνει να υπερασπιστεί την ύπαρξη και ενεργό δράση του Θεού στο σύστημά του, έναντι στον ντεϊσμό του Descartes που απαραίτητα απομακρύνει τον Θεό, εφόσον δεν δύναται να εμπλακεί στην ιδιαίτερη φύση των πραγμάτων. Ο Cudworth υποστηρίζει πως, για τον Descartes ο Θεός δεν έχει θέση στον κόσμο του από τη

⁵⁹ . Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ. 17-23

⁶⁰ . Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.25.Οι βολονταριστικές θεωρίες πηγάζουν σύμφωνα με τον Cudworth από διαταγές ή αποφάσεις, του Θεού, των αρχόντων, ή οποιουδήποτε άλλου με εξουσία Βλ. Mark Schroeder, 'Cudworth and normative explanations', *Journal of ethics and social philosophy* Vol.1,no3,October 2005,σελ.2.Βλ. Michael B. Gill, 'Rationalism, Sentimentalism, and Ralph Cudworth', *Hume Studies* Volume 30, Number 1, April (2004) σελ.158. «Οι φιλόσοφοι που εξέτασαν τα θεμέλια της κοινωνίας αισθάνθηκαν όλοι τους την ανάγκη να ανατρέξουν μέχρι τη φυσική κατάσταση, αλλά κανένας τους δεν τα κατάφερε. Ορισμένοι δε δίστασαν να υποθέσουν πως ο άνθρωπος σ'αυτήν την κατάσταση κατείχε την έννοια του δικαίου και του αδικού, δίχως να φροντίσουν να δείξουν ότι έπρεπε να την κατέχει, ούτε καν ότι θα του ήταν χρήσιμη. Άλλοι μίλησαν για το φυσικό δικαίωμα που έχει κανείς να διατηρεί ότι του ανήκει, χωρίς όμως να εξηγήσουν τι εννοούσαν με το ρήμα ανήκω. Άλλοι, δίνοντας πρώτα στον ισχυρότερο την εξουσία πάνω στον πιο ανίσχυρο, έκαναν αμέσως να γεννηθεί η κυβέρνηση, χωρίς να αναλογιστούν τον χρόνο που χρειάστηκε να κυλήσει προτού το νόημα των λέξεων εξουσία και κυβέρνηση μπορέσει να υπάρξει ανάμεσα στους ανθρώπους. Τέλος όλοι, μιλώντας αδιάκοπα για ανάγκη, απληστία, καταπίεση, επιθυμίες και έπαρση, μετέφεραν στην φυσική κατάσταση ιδέες που είχαν πάρει από την κοινωνία. Μίλούσαν για τον πρωτόγονο άνθρωπο και περιέγραφαν τον πολίτη.» « Έτσι ξεκίνησε η ανισότητα μεταξύ των ανθρώπων: από την επινόηση της ατομικής ιδιοκτησίας, η οποία εντέλει οδήγησε στην αρπαγή όλης της γης. Εδώ ακριβώς έγκειται όλη η τραγωδία της ανθρωπότητας. Όλο το πρόβλημα του ανθρώπινου πολιτισμού και της λεγόμενης προόδου.» Jean Jacques Rousseau, *Λόγος περί επιστημών και τεχνών*, μτφ. Τάσος Μπέτζελος, εισαγωγή-υπόμνημα Άρης Στυλιανού,(Εισαγωγή) ΝΗΣΟΣ,σελ.20,23

στιγμή που δεν μπορεί να θέτει σε ισχύ την βούληση του πάνω στα δημιουργήματά του.⁶¹ Ο Θεός όμως επηρεάζει έμμεσα και καθοδηγεί, δεν επιβάλλει βίαια.

Ο Descartes παρ' όλα αυτά επαναδιατυπώνει την άποψη του και υποστηρίζει πως τα πράγματα θα μπορούσαν να είναι ανεξάρτητα από το Θεό και παράλληλα αμετάβλητα αιώνια, μετά τις παρατηρήσεις του Gassendi. Επαναφέρει στο προσκήνιο την θεία βούληση, αλλά αυτή τη φορά την συνδέει εξ αρχής με την αμετάβλητη υπόσταση των πραγμάτων. Κατ' αυτό τον τρόπο η θεία πρόνοια, όπως φέρει και το όνομα της, προνοεί από το ξεκίνημα της δημιουργίας και δεν εμπλέκεται στην περαιτέρω διαδικασία μορφοποίησης των πραγμάτων, έτσι ο Descartes καταφέρνει να συμβιβάσει την βούληση με τη φύση χωρίς αντινομίες.⁶²

Η θεία βούληση, η σοφία, η γνώση και η αλήθεια

Τυπολογικά λοιπόν τα ονόματα των πραγμάτων μπορούν να αλλάξουν, αυτό δε σημαίνει βέβαια πως μια βούληση, ακόμα και θεϊκή, μπορεί να παρέμβει σε βαθμό που να αλλάζει τις ποιότητες τους (essences). Η εμπλοκή της βούλησης όμως ενέχει το παράδοξο να δοθεί ανώτερη σημασία στην δύναμη της βούλησης που να υπερκαλύπτει την λειτουργία της φύσης. Ο Cudworth επισημαίνει αυτό το ενδεχόμενο λάθος και το επιβεβαιώνει με το παράδοξο που θα συνιστούσε μια κυρίαρχη βούληση με απεριόριστο εύρος, ακόμα και στο σημείο να λεχθεί πως θα μπορούσε να αυτοαναιρεθεί το ίδιο αυτό εύρος. Κατά τον ίδιο τρόπο που αλλάζουν τα πράγματα ονόματα θα μπορούσε να αλλάξει και η ονοματοδοσία των εννοιών , όπου η αλήθεια και το ψέμα δε θα έφεραν κανένα περιεχόμενο. Το ίδιο θα ίσχυε και περαιτέρω σε ό,τι αφορά τη γνώση του Θεού και κάθε προσπάθεια θα απέβαινε μάταιη ένεκα της απροσπέλαστης βούλησης Του.

Η θεϊκή σοφία είναι αμετάβλητη σύμφωνα με τον Cudworth και είναι αυτή που διασφαλίζει την ορθή βούληση και όχι αντίστροφα. Δεν είναι λοιπόν αποδεκτή η άποψη πως κάτι ευμετάβλητο-αν θέλουμε ακόμα να προσεταιριστούμε και την αντίπαλη γνώμη- όπως η βούληση να υπερτερεί και να κατευθύνει την σοφία. Διαφορετικά , όπως και στα προηγούμενα παραδείγματα, η σοφία , η γνώση και η αλήθεια θα ήταν έρμαια της βούλησης. Έπειτα στην γνώση και στην αλήθεια-με την

⁶¹ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.27-29

⁶² Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.31

ευρεία έννοια του όρου- μετέχουν όλα τα δημιουργήματα του Θεού, ως αντανακλάσεις ή ως αποτυπώματα μιας σφραγίδας που υποδηλώνει τη σοφία του δημιουργού και την αλληλένδετη σχέση μεταξύ των. Θα ήταν λοιπόν άτοπο να διαχωριστούν και να μεταβληθούν όντα που μετέχουν στην ακεραιότητα της 'αρχής' απο μια απροσδιόριστη βούληση.

Ο Cudworth στην προσπάθεια του να αποσαφηνίσει τη δομή του Θείου όντος στον τομέα της λειτουργίας έναντι των φυσικών πραγμάτων παραθέτει ένα σύστημα ομόκεντρων κύκλων-περιφερειών το οποίο ομοιάζει με τη δομή του Ήλιου. Έτσι στον πυρήνα υπάρχει η αγαθότητα, ως ακτίνες περιγράφονται οι διακλαδώσεις και το εύρος της σοφίας και τέλος η εξωτερική περιφέρεια είναι η βούληση, όπως εκφράζεται μέσα από τη δραστηριότητα. Οι κύκλοι αυτοί λειτουργούν με σειρά εντολών από το εσωτερικό προς το εξωτερικό κομμάτι, κάτι που καθιστά αδύνατο την επιρροή των εξωτερικών στοιβάδων στις εσωτερικές. Η βούληση λοιπόν ως η πλέον εξωτερική στοιβάδα δεν μπορεί να επηρεάσει ούτε την άμεση της σοφία αλλά ούτε και την πιο απομακρυσμένη αγαθότητα.⁶³

Η σοφία, η γνώση και η νόηση είναι αμετάβλητες και αιώνιες ουσίες, ανώτερες της ύλης και αυτό αποτελεί κοινό τόπο για τον Πλατωνισμό και τον Χριστιανισμό, σύμφωνα με τον Cudworth. Κάθε αντίθετη άποψη θεωρείται αθεϊστική. Σε αντίθεση με τη νόηση, η αίσθηση ποικίλει ανάλογα με την ατομική ιδιοσυγκρασία και δίδει διαφορετικά αποτελέσματα ενίοτε. Έτσι δεν μπορούμε να εξάγουμε κάποιο γενικό συμπέρασμα βασιζόμενοι σε αυτήν πέρα από 'φαντάσματα'. Οι αισθήσεις μας είναι τόσο ασταθείς που συχνά αντιλαμβάνονται ως αληθινό ένα όνειρο και αμφιταλαντεύονται σχετικά με την εγκυρότητα του θεάματος ακόμη και αρκετή ώρα αφού αυτό έχει τελειώσει. Αν βασιστούμε στην άποψη του Πρωταγόρα και ακολουθήσουμε ο καθένας τις δικές του σκέψεις και αισθήσεις, είναι πολύ πιθανό να

⁶³ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.32-37. «Και το κινούν είναι ακίνητο και αδύνατο να κινείται και αυτό μαζί με το κινούμενο.»«-Μα αυτό δεν είναι κίνηση μαζί, Ασκληπιέ, αλλά αντικίνηση. Δεν κινούνται το ίδιο, αλλά αντίθετα μεταξύ τους. Η εναντίωση αυτή φέρνει την αντικίνηση που προκαλεί την ακινησία. Γιατί η αντικίνηση φέρνει ακινησία. Και οι περιφερόμενες σφαίρες που κινούνται αντίθετα γίνονται απλανείς [κινούμενες η μια αντίθετα της άλλης και από το ακίνητο κινούνται].»Ερμής ο Τρισμέγιστος, *Ερμητικά κείμενα*, Τομ. 1. Λόγοι I-XVIII Ασκήπιος- *Αποσπάσματα* Ροδάκης, Περικλής Δ. 1923-, Τζαφερόπουλος, Απόστολος, Αθήνα: Παρασκήνιο 1990, σελ.45

θεωρούμε εξίσου υπαρκτό το 'φάντασμα' που ο καθένας μας δημιουργεί. Κατ' αυτό τον τρόπο δεν υπάρχει μέτρο διαλογής σχετικά με το τι υπάρχει στη φαντασία μας και τι στην πραγματικότητα.⁶⁴

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη γνώστης και γνωστικό αντικείμενο είναι ένα και το αυτό. Η ψυχή σύμφωνα με τον Αριστοτέλη είναι το μέρος που κατοικούν οι ιδέες και οι μορφές και εκεί μόνο γνωρίζονται και κατανοούνται ως οντότητες.⁶⁵ Ο Cudworth αναφέρεται στα στοιχεία.⁶⁶ Η αλήθεια σύμφωνα με τον Cudworth είναι άτεγκτη (unbending) και ανυποχώρητη (uncorpliable), το πιο σταθερό και αμετάβλητο με αδαμάντινο χαρακτήρα πράγμα στον κόσμο.⁶⁷

Ένα παράδοξο που εκφράζει ο Ωριγένης είναι πως δεν μπορούμε να φανταστούμε τον χρόνο πριν τη δημιουργία που ο Θεός ήταν σε αδράνεια, γιατί ο χρόνος υπάρχει απ' τη στιγμή που υπάρχει και ο κόσμος.⁶⁸

Και η αλήθεια αυτή είναι καθολική και παγκόσμια συμφωνεί ο Cudworth με τους Στωικούς.⁶⁹ Το κριτήριο για την αληθινή γνώση δε βρίσκεται πουθενά αλλού πέρα

⁶⁴ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.259-265 Την άποψη περί του σφάλματος των αισθήσεων συμμαρξίζει και ο Πλωτίνος. Η γνώση είναι επιστροφή και η αναγνώριση του βαθύτερου εσωτερικού κομματιού μας. Βλ. A.Camus, *Christian metaphysics and neoplatonism*, μετάφραση-εισαγωγή: [Ronald D. Strigley](#), University of Missouri Press, 2008, σελ.105

⁶⁵ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.267

⁶⁶ « Τα στοιχεία, λοιπόν, χάρη στα οποία παίρνει μορφή όλη η ύλη, είναι τέσσερα; Η φωτιά (το πυρ), το νερό, η γη, και ο αέρας .Κι όλα αυτά δίνουν μια μόνο ύλη, μια μόνο ψυχή, και ένα μόνο θεό.» « Οι άλλες ζωντανές κατηγορίες των οποίων τα είδη είναι αθάνατα, ενώ ως άτομα πεθαίνουν, προεκτείνουν κατά τη διάρκεια τους με τη γόνιμη αναπαραγωγή. Και έτσι τα άτομα είναι θνητά [ενώ τα είδη δεν είναι]. Ο άνθρωπος είναι θνητός, ενώ η ανθρωπότητα είναι αθάνατη.» Ερμής ο Τρισμέγιστος, *Ερμητικά κείμενα, Τομ. 2. Ασκληπιός- Αποσπάσματα*, Ροδάκης, Περικλής Δ. 1923-, Τζαφερόπουλος, Απόστολος, Αθήνα : Παρασκήνιο 1990, σελ.15,17

⁶⁷ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.270. «Ο κόσμος είναι ο χώρος του χρόνου και η πορεία και η κίνηση του χρόνου είναι εκείνες που χαρίζουν τη ζωή στον κόσμο κι είναι ο ίδιος η σταθερή ακινησία και καμία ώθηση δε δέχεται απ' έξω ώστε να του δώσει κίνηση, αφού όλα υπάρχουν μέσα του και ο ίδιος υπάρχει σε όλα. Κάποιοι τολμούν να πουν ότι ο Θεός έχει μια κίνηση στην αιωνιότητα. « Από αυτό βγαίνει ότι η σταθερότητα της αιωνιότητας, που περιέχει την κίνηση και την κινητικότητα του χρόνου, γίνεται σταθερή από την αμεταβλητότητα του νόμου που τη διέπει. Μ' αυτή την έννοια μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι και ο Θεός επίσης θέτει τον εαυτό του σε κίνηση γύρω από τον εαυτό του, παραμένοντας ακίνητος. Ποιος είναι; Που πάει; Από πού έρχεται; Πώς συμπεριφέρεται; Ποια είναι η φύση του; Μας είναι άγνωστα» Ερμής ο Τρισμέγιστος, *Ερμητικά κείμενα, Τομ. 2. Ασκληπιός- Αποσπάσματα* Ροδάκης, Περικλής Δ. 1923-, Τζαφερόπουλος, Απόστολος, Αθήνα : Παρασκήνιο 1990, σελ.77,79

⁶⁸ M.J. Edwards, *Origen against Plato*, Ashgate, σελ.63

⁶⁹ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.271 Σύμφωνα με τον Πλωτίνιο :« Ούτε ο νοητός κόσμος είναι το Έν και το απόλυτον, διότι έχει μέσα του την πολλαπλότητα. Το απόλυτον όμως δε μπορεί να ορισθεί θετικώς. Ο Πλωτίνος προσπαθεί λοιπόν μόνο με αρνητικούς ορισμούς να το παραστήσει. Τα κατηγορήματα που μεταχειρίζεται για την περιγραφή ανάγονται όλα εις τρία κυρίως, εις το Έν, το

από την εσωτερική μας συνείδηση. Οτιδήποτε κατανοείται καθαρά αποτελεί αλήθεια ενώ αντίθετα ότι δεν είναι ξεκάθαρο δεν αποτελεί οντότητα και αυτό γιατί η Ανώτερη Νόηση δεν του το επιτρέπει.⁷⁰

Η πίστη ‘γεννάει’ την αλήθεια όπως η ουσία προκύπτει από τη διαμορφωτική διαδικασία της γενέσεως. Έτσι και η αλήθεια αποκρυσταλλώνεται μέσω της πίστεως που της δίνει τις βάσεις να ορθωθεί. Η πίστη αποτελεί το δοχείο συγκέντρωσης των γενεσιουργών δυνάμεων της αλήθειας. Η ουσία –αλήθεια αποτυπώνεται ως το αμάλγαμα αυτής της διεργασίας που προαναφέρθηκε και η θέληση που εμπεριέχουν η πίστη και η γένεση, η θέληση για δημιουργία αφενός και αφετέρου για γνώση- , για μια ‘ανακάλυψη-αποκάλυψη’ και από τις δύο είναι η κινητήριος δύναμη πίσω τους. Η διαδοχή και στις δύο δεν πρόκειται για την ακολουθία :-ον – μη ον, αλλά για την ‘φανέρωση’ και στις δύο του ήδη υπάρχοντος, αλλά αφανούς (κάτι που διευκρινίζει και η Ερμητική παράδοση σχετικά με τη γένεση). Η καθαρότητα που διακρίνει την ουσία και την γνώση (την υπέρτατη γνώση, την αλήθεια), είναι ο κοινός τους παρονομαστής. Η καθαρότητα ως ανταμοιβή των κόπων της ‘γένεσεως’, και της αρκετές φορές ‘τυφλής και δίχως στήριγμα πίστης. Το ταξίδι του πιστού οδηγεί στην ‘αναγέννηση’, στον επαναπροσδιορισμό του.⁷¹

Θα ήταν παράλογος ένας ισχυρισμός πως ο Θεός έφτιαξε ένα πλάσμα -όπως τον άνθρωπο- χωρίς να του δώσει την ικανότητα να κατανοήσει τον δημιουργό αλλά και τον εαυτό του. Γι αυτό το λόγο ο Cudworth τάσσεται ενάντια στον Καλβινισμό και σε όποιο δόγμα δημιουργεί ένα αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ Θεού και ανθρώπου.⁷²

αγαθόν και την αιτία. Ούτε ζωή ούτε νόηση ούτε συνειδός δικαιούμεθα να αποδώσουμε σ’ αυτό. Αλλά ούτε ηθικές ιδιότητες έχει, γιατί αυτές προϋποθέτουν ατέλεια, ενώ το Έν είναι απροσδέες, ανενδεές.» Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, *Πλάτων-Πλωτίνος-Ωριγένης*, Αθήνα, 1959,σελ.50,51. «Η νόηση είναι πίστη και η απιστία η μη νόηση.» Ερμής ο Τρισμέγιστος, *Ερμητικά κείμενα, Τομ. 1. Ασκληπιός-Αποσπάσματα*, Ροδάκης , Περικλής Δ. 1923-, Τζαφερόπουλος , Απόστολος,Αθήνα : Παρασκήνιο 1990,σελ.129

⁷⁰ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ..272. « Και αυτό είναι το αγαθό του θεού, αυτή είναι η αρετή του να φαίνεται μέσα από όλα. Τίποτα δεν είναι αόρατο, ούτε τα ασώματα. Ο νους φαίνεται με τη νόηση και ο θεός με τη δημιουργία.»]. Ο άνθρωπος είναι θνητός, ενώ η ανθρωπότητα είναι αθάνατη.» Ερμής ο Τρισμέγιστος, *Ερμητικά κείμενα, Τομ. 1. Ασκληπιός- Αποσπάσματα* ,Ροδάκης , Περικλής Δ. 1923-, Τζαφερόπουλος , Απόστολος,Αθήνα : Παρασκήνιο 1990, σελ.179

⁷¹ "Η σχέση γένεση-ουσία είναι ανάλογη της σχέσης πίστη-αλήθεια.» Πλάτων, *Τίμαιος*,29d

⁷² βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ..275- 276

Όπως θεωρούμε τα όνειρά μας αληθινά μερικές φορές οι άνθρωποι θεωρούν πως κατανοούν την πραγματικότητα, ενώ μένουν μόνο στην επιφάνεια της γνώσης.

Ο Cudworth συμπληρώνει τον συλλογισμό του με τη ρήση του Ωριγένη κατά Κέλσου πως η επιστήμη και η γνώση είναι τα πιο σταθερά πράγματα στον κόσμο.⁷³

Η δημιουργία του κόσμου απο το Θεό παρομοιάζεται από τον Cudworth ως 'ένδυση' της αιωνιότητας'.⁷⁴

Ο Cudworth παρομοιάζει τη δημιουργία των σωμάτων με το αποτύπωμα που αφήνει η σφραγίδα του θεϊκού νου στο υλικό 'ύφασμα'. Ο ανθρώπινος νους αντιλαμβανόμενος την επιρροή των άυλων μορφών επεκτείνει μέσω αναδίπλωσης το συλλογισμό του και τις θαυμάζει παρατηρώντας την επιμέλεια στην κατασκευή των υλικών μορφών την τελειότητα των πρώτων. Στη θεϊκή σφραγίδα αποτυπώνονται τα ίχνη της 'ζωντανής Τέχνης και Σοφίας' (living art and wisdom) του ανώτερου νου. Τα σημάδια της ανώτερης σοφία και τέχνης φανερώνουν στον ανθρώπινο νου τα βαθύτερα αίτια της δημιουργίας του κόσμου που δεν βρίσκονται μόνο στη δημιουργία της ομορφιάς αλλά στη δημιουργία ένεκα της καλοσύνης (goodness and benignity). Η καλοσύνη αποτελεί τη σταθερή ηθική κλίση του Θεού, ο νους του είναι καλός και σοφός και αυτές του οι ιδιότητες αντανακλώνται στα δημιουργήματά του.⁷⁵ Η αποδεικτική ισχύς που έχει η ανάδειξη της αμετάβλητης φύσης αποτελεί θεμέλιο στήριξης της ηθικής μη μεταβλητότητας και ως εκ τούτου την επίρρωση του συλλογισμού περί ακεραιότητας εννοιών όπως η δικαιοσύνη.⁷⁶

⁷³ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.282

⁷⁴ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ..285. «Ο κόσμος είναι έμψυχος, ζωντανός, έννους και ότι έγινε αληθινά χάρη στην πρόνοια του Θεού.» «Σκέφτηκε λοιπόν να κατασκευάσει μια κινητή εικόνα της αιωνιότητας και- διακοσμώντας τον ουρανό- έφτιαξε την αιώνια εικόνα της ενιαίας ακίνητης αιωνιότητας, κινούμενη κατά τους αριθμητικούς νόμους. Αυτό έχουμε ονομάσει χρόνο.» Πλάτων, *Τίμαιος*, 30d, 38a

⁷⁵ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ..176-177

⁷⁶ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ..38. «Κατά τη γνώμη μου, λοιπόν πρέπει πρώτα να γίνει η εξής διάκριση: τι είναι το παντοτινά ον, που δεν έχει γένεση, και το παντοτινά γιγνόμενο και ουδέποτε ον; Το πρώτο είναι αντιληπτό με την έλλογη νόηση, όντας πάντοτε αμετάβλητο. Το δεύτερο εννοείται με την γνώμη και την άλογη αίσθηση, καθώς γίνεται και χάνεται, ουδέποτε όντας πραγματικά υπαρκτό. Καθετί που γίνεται, αναγκαστικά γίνεται κάποιο αίτιο. Τίποτε δεν γνωρίζει την γένεση χωρίς αίτιο. Όταν, λοιπόν, ο δημιουργός είναι σταθερά προσηλωμένος στο αμετάβλητο- και αποδίδει τη μορφή και τη δύναμή του χρησιμοποιώντας ένα τέτοιο υπόδειγμα- κάθε τέτοιο αποτέλεσμα θα είναι αναγκαστικά ωραίο.» Πλάτων, *Τίμαιος*, 28a. «Ο,τι φαίνεται είναι γεννημένο, αφού εμφανίζεται μια κάποια στιγμή. Το αφανές είναι αιώνιο. Και δε χρειάζεται να φανεί. Είναι αιώνιος και κάνει φανερά όλα τα άλλα, ενώ

Η ατομική θεωρία και ο Μουσής

Η πρωταγόρεια ρήση περί της ύψιστης θέσης που κατέχει ο άνθρωπος στη συνεχώς εναλλασσόμενη ροή των πραγμάτων βρίσκει λοιπόν τον αντίπαλό της. Αντίθετη είναι και ως προς την άποψη της μη καθαρότητας βασικών εννοιών, καθώς υποστηρίζεται πως όλα τα πράγματα είναι απλά προσμίξεις στοιχείων. Οι αντιλήψεις του Πρωταγόρα εκφράζονται στο έργο του Πλάτωνα αλλά και του Αριστοτέλη. Ο Σέξτος ο Εμπειρικός μεταφέρει τις απόψεις του Πρωταγόρα, ο οποίος υποστηρίζει πως η ύπαρξη των πραγμάτων συνίσταται από την ατομική αντίληψη του καθενός για αυτά, κατά τα φαινόμενα λοιπόν του καθενός γίνεται και οποιοσδήποτε συσχετισμός μεταξύ των πραγμάτων. Ακόμα και η βαθύτερη κατανόηση δεν υφίσταται αλλά ούτε και η ύπαρξη τους καθαυτή πέρα από τα φαινόμενα. Κάτι που αποτελεί για τον Cudworth 'τρέλα' μεγαλύτερη και από αυτή των Πυρρώνειων σκεπτικιστών.

Οι οποίοι δεν υποστήριζαν τη φαινομενικότητα των όντων στην πληρότητα τους αλλά μόνο σ' ό,τι αφορά την περιορισμένη μας αντίληψη.⁷⁷

Ο Cudworth υποστηρίζει πως η φιλοσοφία του Ηράκλειτου αποτέλεσε θεμέλιο για τις απόψεις του Πρωταγόρα, κι αυτό γιατί είχε γίνει αρκετά δημοφιλής στην εποχή της. Ακόμα και ο Όμηρος υποστηρίζει τη ρευστότητα του Ηράκλειτου εφόσον παρουσιάζει τον Ωκεανό και την Θέτιδα-πηγές του υγρού στοιχείου- ως γεννήτορες του κόσμου. Ο Πλάτων διαχωρίζει τους φιλοσόφους σύμφωνα με το έρεισμα της θέσης τους και έτσι έχουμε ανάλογα τη διαίρεση σε αυτούς της ρευστότητας και

αυτός είναι αφανής ως αιώνιος που είναι. Αυτός φανερώνει, δε φανερώνεται, [γεννάει] αλλά ο ίδιος δεν έχει γεννηθεί, δεν παρουσιάζεται σε αισθητή εικόνα, ενώ κάνει τα πάντα αισθητά. Γιατί αισθητή εικόνα δίνουν μόνο όσα είναι γεννημένα, αφού η γέννηση δεν είναι άλλο από αισθητή εμφάνιση.» «Έτσι ο ένας είναι αγέννητος, χωρίς αισθητή παρουσία και αφανής, ενώ τα άλλα έχουν αισθητή παρουσία και φαίνονται. Μα καθώς δίνει αισθητή εικόνα σ' όλα, εμφανίζεται μέσα από εκείνα που θέλησε να φαίνονται.» Ερμής ο Τρισμέγιστος, *Ερμητικά κείμενα, Τομ. 1. Λόγοι I-XVIII Ασκήπιος-Αποσπάσματα* Ροδάκης, Περικλής Δ. 1923-, Τζαφερόπουλος, Απόστολος, Αθήνα: Παρασκήνιο 1990, σελ. 79

⁷⁷ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ. 39-42

αυτούς της σταθερότητας. Για να γίνουν πιο σαφή τα λεγόμενα λοιπόν, η Ηρακλείτεια άποψη θέλει τα δημιουργήματα αυτού του κόσμου φτιαγμένα από ρέουσα ύλη και μόνο, κάτι το οποίο συνεπάγεται με την άμεση αναίρεση κάθε 'σταθερής ικανής προς κατανόηση μορφής' (standing intelligible forms) δηλαδή κάθε διανοούμενου όντος.⁷⁸

Ο Cudworth θέτει το ερώτημα της δυνατής και ουσιαστικής γνώσης σε μια κοσμοδίνη ύλης ('rapid whirlpool'). Η μόνη 'σταθερή' βάση για γνώση έρχεται από τις αισθήσεις σύμφωνα με την Ηρακλείτεια παράδοση, ως εκ τούτου η γνώση για τον Πρωταγόρα ταυτίζεται με την αίσθηση. Ο Πλάτων αναφέροντας τις ρήσεις του Πρωταγόρα, τις αποσαφηνίζει στις δύο πηγαίες: ότι τα πράγματα υπόκεινται σε μια αδιάκοπη ροή και ότι γνώση και αίσθηση είναι ταυτόσημες.⁷⁹ Ο,τι μας περιβάλλει και βρίσκει ανταπόκριση, όπως ήχοι, μυρωδιές, γεύσεις δεν υπάρχει λοιπόν πέρα από την αντίληψη των αισθήσεων, αλλά πρόκειται για 'φαντάσματα', σύμφωνα με την άποψη του Πρωταγόρα. Στην 'ατομική' φιλοσοφία πρόκειται για τις 'αισθητές ποιότητες' (sensible qualities) και όχι για όντα.⁸⁰

Σύμφωνα με τους 'ατομικούς' η κίνηση περιλαμβάνει τη 'δύναμη', η οποία χωρίζεται σε δράση και πάθος (action and passion). Η φθορά και η αναγέννηση κυβερνά στον κόσμο των 'ατομικών'. Η μόνη αλήθεια είναι η διαρκής κίνηση των σωματιδίων και η αλληλοεπιρροή που ασκούν το ένα στο άλλο ως παθητικοί και ενεργητικοί παράγοντες.⁸¹

⁷⁸ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.44-45. Ο Bacon αναφέρεται στο έργο της νόησης και στην ικανότητα της να αντιλαμβάνεται αφηρημένες έννοιες, και όχι τόσο στην κατάκτηση των φαινομένων του υλικού κόσμου, όπως ασχολήθηκε η Δημοκρίτεια σχολή. Πρόκειται για ζήτημα επικέντρωσης στην ύλη παρά στις ξεχωριστές διαδοχικές μορφές που δίνει υπόσταση ο νους. Βλ. F.Bacon, *Novum Organum* LI, σελ.14

⁷⁹ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.46, και Βλ. Πλάτων, *Θεαίτητος*, 151e

⁸⁰ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.47. Βλ. Catherine Osborne, 'Ralph Cudworth's The True Intellectual System of the Universe and the Presocratic Philosophers', University of East Anglia. July 2009. In Oliver Primavesi & Katharina Luchner (eds.), [*The Presocratics from the Latin Middle Ages to Hermann Diels*](#). Steiner Verlag (2011), σελ.7

⁸¹ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.51-52

Ο Στωικός Ποσειδώνιος, που μνημονεύει ο Cudworth, υποστηρίζει την ύπαρξη της ατομικής θεωρίας ακόμη και πριν τον Τρωικό πόλεμο. Βάσει αυτού του ενδεχόμενου, είναι ευκολότερο να αποδεχθούμε και την παραδοχή του Σέξτου Εμπειρικού που θέλει τον Σιδώνιο ή Φοίνικα, Μόσχο ως πατέρα της. Σύμφωνα και με τον Ιάμβλιχο ο Πυθαγόρας μετείχε στην 'ατομική' φιλοσοφία των ιερέων του Μόσχου του Φοίνικα ή του 'φυσιολόγου'(μάλλον πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο) εφόσον την γνώρισε στο διάστημα που επισκέφτηκε την Σιδώνα και μετέπειτα την αναπαρήγαγε.⁸²

Ο Μόχος ή Μόσχος, δεν είναι άλλος από τον Μωυσή σύμφωνα με τον Arcegius.⁸³ Προκύπτει λοιπόν πως η επικούρεια ή δημοκρίτεια φιλοσοφία θα έπρεπε να μετονομαστεί σε Μωσαϊκή, βάσει του παραπάνω συλλογισμού. Ο Cudworth κάνει αναφορά στα πρώτα στοιχεία-πλατωνικά στερεά και στην εξήγηση της οξύτητας και του σχήματος της φωτιάς.⁸⁴

Ο Επίκουρος αναβιώνει την ατομική θεωρία αλλά αυτή τη φορά την εμπλέκει με την αήθεια. Ο Πλωτίνος φαίνεται επίσης να διερωτάται για το κατά πόσο ισχύει η 'ατομική' θεωρία σχετικά με την αίσθηση και την καθαυτό ύπαρξη των πραγμάτων.⁸⁵

Για να περάσει και σε νεότερες εξελίξεις που θα έχουν επικουρικό ρόλο στην απόδειξη της ατομικής θεωρίας, ο Cudworth αναφέρει τον Newton και τα πειράματα

⁸² Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.55-56

⁸³ Δεν υπάρχει βέβαια καμία πληροφορία σχετικά με τέτοιο όνομα ιστορικού ή χρονογράφου ή έστω παραπλήσιου είδους λογίου.

⁸⁴ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.57-58 και Βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, 32c, 62b. Ο Μωυσής είχε διδαχθεί τα μυστήρια των Αιγυπτίων βλ. Ralph Cudworth, *The Works of Ralph Cudworth containing the true Intellectual System of the Universe, Sermons &c.*, Thomas Birch, Vol. II, σελ. 86-88, 115-119. Βλ. Catherine Osborne, *Ralph Cudworth's The True Intellectual System of the Universe and the Presocratic Philosophers*, University of East Anglia. July 2009. In Oliver Primavesi & Katharina Luchner (eds.), *The Presocratics from the Latin Middle Ages to Hermann Diels*. Steiner Verlag (2011) σελ. 10. Βλ. Jordan Bradley Koffman, *Truth and tradition in Plato and the Cambridge Platonists*, Queen's University, Kingston, Ontario, Canada, Sept. 2009, σελ.368-366

⁸⁵ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.62-63. Σύμφωνα με τον Πλωτίνο : «Ο νους είναι η ανώτατη γνωστική δύναμις της ψυχής, όπου το πνεύμα αυτοκατανοείται. Εδώ είναι νοούν και νοούμενο το ίδιο. Ως νους ο άνθρωπος είναι προβολή του αιώνιου νου, ο οποίος είναι η πρώτη αρχή και το Έν.» «Για να ενωθεί η ψυχή με το Έν πρέπει να υπερνικήσει με ένα άλμα τη σφαίρα του νου, γιατί το Έν δεν είναι ούτε λόγος ούτε επιστήμη. Πρέπει λοιπόν η ψυχή να αποθέσει και κάθε νοητή μορφή, ώστε να κατορθώσει να φτάσει σε παρουσία ανώτερη από την παρουσία του νου. Τότε η ψυχή ενώνεται εξαίφνης, με το Έν. «Δί' ο και δύσφραστον το θέαμα». Ο Πλωτίνος δε δίνει καμία σημασία στις επιστήμες, όπως τα μαθηματικά, και δεν θεωρεί απαραίτητη την νοητική διεργασία προς την ένωση με το θεό, το Έν. Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, *Πλάτων-Πλωτίνος, Ωριγένης*, Αθήνα, 1959, σελ.57-58

του με τα πρίσματα, ενισχύοντας την άποψη για τη μη-διανοητικότητα των αισθητών πραγμάτων και του κόσμου εν γένει.

Σ'αυτό το σημείο παρατηρούμε τον τελικό σκοπό που έχει η όλη ενασχόληση του Cudworth με την πορεία στην αφετηρία του 'νήματος' της ατομικής φιλοσοφίας. Καταφέρνει να αναδείξει τη ρίζα της δημιουργίας του που είναι ο Μωσής,, ο σωτήρας του Ισραήλ και διάυλος του Θείου Λόγου (Δέκα Εντολές) όχι μόνο στη θεωρία αλλά και στην πράξη. Στο πρόσωπο του Μωυσή ο Cudworth βρίσκει το κατάλληλο χριστιανικό θεμέλιο για να στηρίζει τις απόψεις του και να 'κλέψει' τη δόξα των άθεων συναδέλφων του επαναφέροντας την στο μέρος απ' όπου προήλθε - το Θεό. Χρησιμοποιεί κάθε επιχειρήμα τους για να υποστηρίξει εν τέλει τη ματαιότητα και το απατηλό που ορίζει τα κοσμικά πράγματα, και όχι τη λανθασμένη εγκλωβισμένη αλήθεια που τους προσέδιδαν οι πρότεροι φιλόσοφοι (εξαιρουμένου εν μέρει του Πλάτωνα). Ως εκ τούτου προκύπτει πως κάθε προϊόν των αισθήσεων μέσω των εισερχόμενων πληροφοριών δεν είναι καθαυτό γένος που θα απασχολήσει την 'κατανόηση' (Understanding), η οποία ως διανοητική λειτουργία δραστηριοποιείται στην ανάλυση 'ανώτερων' ποιοτήτων.⁸⁶ Το πρόβλημα δεν έγκειται στην Μωσαϊκή θεωρία, αλλά στην διαστρέβλωση που επιχειρήσαν οι άθεοι φιλόσοφοι και σοφιστές, όπως ο Πρωταγόρας για να στηρίξουν τις 'ανήθικες' θέσεις τους.⁸⁷

Οι αθεϊστές έκαναν το λάθος να θέσουν την πλαστική φύση ως αρχή του κόσμου αντικαθιστώντας το Θεό, κάτι που συνεπάγεται την αξίωση της φύσης ως πρωταρχική υπόσταση, αναμειγνύοντας τη σοφία και την νόηση με την 'αναίσθητη' ύλη (senseless matter) και φτάνοντας στο συμπέρασμα πως τα μικρότερα σωματίδια (άτομα) διαθέτουν κόσμο-αντίληψη, με τελικό ισχυρισμό πως η πλαστική φύση αποτελείται από ύλη και η ίδια.⁸⁸

Το συλλογιστικό λογοπαίγνιο του Σέξτου του Εμπειρικού, όπου οτιδήποτε φανταστικό είναι αληθές, αυτοαναιρείται καθώς μπορεί αναλόγως να υποστηριχτεί πως μπορούμε να φανταστούμε ότι τίποτε δεν είναι αληθές, άρα βάσει της αρχικής

⁸⁶ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.64. Παρ' όλα αυτά ο Cudworth θέλει να αναδείξει πως ο Θεός είναι ένας ανεξάρτητα από την παράδοση που ακολουθεί ο κάθε λαός και τις ονομασίες που του δίνει, τη λειτουργία όλων των θρησκειών μαζί την ονομάζει 'symphony of religions'. βλ. Thomas Wenworth Higginson, *The sympathy of religions*, Boston 1871, σελ. 3,10

⁸⁷ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.65

⁸⁸ R. Cudworth, *The digression concerning the plastic life of nature, or an artificial, orderly and methodical nature*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ. 323-325

θέσης τίποτα φανταστικό, δεν μπορεί να είναι αληθές, αν μια τέτοια πρόταση ισχύει εξίσου. Τον ίδιο συλλογισμό επεκτείνει ο Cudworth σχετικά με την γνώση και την αλήθεια, αποδεικνύοντας πως καθετί 'φανταστικό, και φαινομενικό δεν σχετίζεται με τις ανωτέρω έννοιες.⁸⁹

Τα είδη της γνώσης και η αίσθηση

Με την σοφιστική παραδοχή του Πρωταγόρα, ο ίδιος χωρίς να το αντιλαμβάνεται δίνει έδαφος στην υποστήριξη και μιας απολυτότητας όσον αφορά την αυθύπαρκτη υπόσταση των όντων και της αλήθειας. Όπως προαναφέρθηκε, ο Cudworth αναλαμβάνει το έργο να επαναφέρει τις ορθές θέσεις της ατομικής φιλοσοφίας και να δώσει τα σκήπτρα στον Λόγο και όχι στις αισθήσεις. Ο Λόγος είναι ο κριτής του μέτρου μετοχής των φαινομένων στην πραγματικότητα.⁹⁰

Ο Δημόκριτος στους 'Κανόνες' αναφέρει δύο είδη γνώσης, ένα που προκύπτει από τις αισθήσεις και ένα από το νου, η πρώτη χαρακτηρίζεται σκοτεινή και ασαφής, και δε φέρει κανένα δεσμό με την γνώση της αλήθειας, ενώ η δεύτερη αποκαλείται απλά 'γνώση' και είναι υπεύθυνη για την εξεύρεση της αλήθειας.⁹¹

Όπως αναφέρει ο Σέξτος ο Εμπειρικός στο έργο του *Προς Μαθηματικούς* (Δημόκριτος, απόσπ. 11, Σέξτος, *Προς Μαθηματικούς* VII, 138): «ο Δημόκριτος στους Κανόνες λέγει ότι υπάρχουν δύο μορφές γνώσης, μια γνήσια και μια νόθα. Στη νόθα ανήκουν όλα τα παρακάτω, η όραση, η ακοή, η οσμή, η γεύση, η αφή. Η άλλη μορφή γνώσης είναι γνήσια, που είναι ξέχωρη από αυτή».

Ο Επίκουρος αυθαίρετα προσάρμοσε τη θεωρία στις πεποιθήσεις του, δίνοντας στις αισθήσεις τον κυρίαρχο ρόλο και ως εκ τούτου άνοιξε το δρόμο για την φιλοσοφική θεμελίωση του αθεϊσμού και της ανηθικότητας. Ο Cudworth ξεκινάει τη δόμηση της

⁸⁹ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.66

⁹⁰ .Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.72. Αντιθέτως ο Hobbes υποστηρίζει πως μέσω του λόγου ο άνθρωπος διαφθείρει τον εαυτό του και τους άλλους διδάσκοντας τους ηθικούς κανόνες καλού-κακού που αυτός θεσπίζει. Στη φύση τα ζώα δε γνωρίζουν το καλό και το κακό και παρ' όλα αυτά λειτουργούν και επιβιώνουν βάσει ενστίκτου. Καταλήγει πως η χρήση του λόγου οδηγεί στο ψέμα και πως αυτός που μιλάει δε σκέφτεται και προσπαθεί με την εκφορά να κρύψει την άγνοιά του. Βλ. Tom Sorell, *The Cambridge Companion to Hobbes*, Cambridge university press,1996. Σελ. 182-183

⁹¹ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.73. Επίσης βλ. Sara Hutton, *Ralph Cudworth- A treatise concerning eternal and immutable morality; with A treatise of free will*, Cambridge university press 1996, σελ..22

επιχειρηματολογίας του και ο πρώτος του στόχος είναι η θεμελίωση του ισχυρισμού, πως η αίσθηση δεν αποτελεί γνώση, ενώ ο δεύτερος να αναδειξεί από τι πραγματικά συνίσταται και τι σκοπό εξυπηρετεί.

Η αίσθηση είναι λοιπόν 'πάθος', ένα πάθος στο σώμα αυτού που αισθάνεται, και ως εκ τούτου το σωματικό πάθος (bodily passion) δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια τοπική κίνηση (local motion) που ασκείται στα νεύρα από εξωγενείς παράγοντες και διοχετεύεται στον εγκέφαλο που αναπαράγει την αίσθηση-εντύπωση (sensation).⁹²

Η αίσθηση όμως δεν είναι μόνο αυτό, δεν είναι μόνο η 'τοπική κίνηση' (local motion), αλλά πρόκειται για ένα συλλογισμό, μια αναγνώριση, μια ζωτική αντίληψη, μια συνείδηση αυτής της κίνησης, θα πρέπει λοιπόν να υπάρχει ένα άλλο είδους 'όργανο' ανάλογο στην ψυχή για να μετατρέψει αυτή την κίνηση σε εντύπωση. Είναι λοιπόν 'πάθος', όχι όμως με την έννοια του μαρτυρίου ή ενός γεγονότος που κάποιος υποφέρει, αλλά μάλλον με την έννοια μιας αντίληψης που ενέχει την ενέργεια παρά την παθητική στάση.

Γι αυτό ο Cudworth υποστηρίζει πως αρκετοί Πλατωνιστές δεν δέχονται τον όρο 'πάθος' να χαρακτηρίζει τις αισθήσεις και προτιμούν να τις αποκαλούν 'ενεργές γνώσεις των παθών του σώματος' (active knowledges of the passions of the body). Παρατηρούμε εδώ την σημασία που δίνεται στην υπεράσπιση των αισθήσεων και στον προσεκτικό χαρακτηρισμό τους ως ενεργητικές εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας, ως επεξεργαστές των ερεθισμάτων και όχι ως παθητικοί δέκτες, παρ' όλα αυτά θα δούμε στη συνέχεια πως ο Cudworth είναι επιφυλακτικός σε ένα τέτοιο ορισμό.⁹³

Οι πλευρές της ψυχής και η αίσθηση

Στο προσκήνιο έρχεται τώρα η διφυής κατασκευή του ανθρώπου. Το σώμα φέρει την ψυχή και η ψυχή 'φέρει' το σώμα. Στην πρώτη περίπτωση η πρόταση είναι ρεαλιστική -ειδικά αν λάβουμε υπόψη τον πλατωνικό ισχυρισμό περί εγκλωβισμού

⁹² Με τον όρο 'sensation' ο Cudworth θέλει να δηλώσει το αποτύπωμα των εξωτερικών παραγόντων μέσω της σωματικής λειτουργίας, υπεύθυνης για την απορρόφησή της, την αίσθηση, για την οποία χρησιμοποιεί τον όρο 'sense'. Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ. 74-76

⁹³ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ. 78-80

της ψυχής στο σώμα- καθώς το σώμα είναι το περίβλημα και άγει την ψυχή μέσω της κίνησης. Στην δεύτερη περίπτωση όμως η πρόταση είναι αλληγορική, καθώς η ψυχή λειτουργεί η ίδια ως κινητήρια δύναμη σα να είναι αυτή που μεταφέρει το σώμα βάσει των θέλησών της.⁹⁴

Υπάρχει σαφέστατα μεγάλη διαφορά μεταξύ των 'αισθητιών συλλογισμών' (sensitive cogitations) και των 'καθαρών' συλλογισμών που εδρεύουν στην ψυχή και αυτό γιατί οι 'αισθητοί συλλογισμοί' δεν είναι αγνοί, αλλά κινητοποιούνται από εξωτερικά σωματικά πάθη. Έτσι ο Cudworth διευκρινίζει στον ισχυρισμό των Πλατωνιστών που φέρει τις αισθήσεις ως 'γνώσεις των παθών', πως δεν μπορούν αυτές οι γνώσεις να θεωρηθούν 'καθαρές' (όπως οι ψυχικές) και αμέτοχες ασφαλώς στο πάθος, οι ακόμα 'απαθείς γνώσεις' (unpassionate knowledges). Για να αποφύγουμε περαιτέρω σύγχυση μεταξύ των πόρων 'πάθος' και 'αίσθηση' -που συγκλίνουν και που όχι- ο Cudworth θέτει τον διαχωρισμό μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών σωματικών αισθήσεων, ανάλογα με την πηγή που κινητοποιεί τη καθεμία.⁹⁵

Η αίσθηση αντιλαμβάνεται την ύπαρξη των εξωτερικών προς την συγκεκριμένη ψυχή (και σώμα) σωμάτων αλλά μένει μόνο ως προς το γεγονός της τοποθέτησης στους στο χώρο και σε μια ελάχιστη αναγνώρισή τους. Η γνώση λοιπόν, των αισθήσεων είναι πολύ περιορισμένη συγκριτικά με τη γνώση από το διανοητικό κομμάτι της ψυχής και έχει εντελώς διαφορετικό τρόπο λειτουργίας όπως θα δούμε στη συνέχεια.⁹⁶

⁹⁴ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.80.Ο Cudworth κάνει ξανά αναφορά στις απόψεις του Πλωτίνου σχετικά με την σύνθεση ψυχής και σώματος.Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.89. 'Η ψυχή πρέπει να αποξενωθεί από το σώμα και να επιστρέψει εις εαυτήν. Αυτός είναι ο ηθικός της προορισμός. Για τούτο οι αρετές δεν είναι τίποτε άλλο παρά καθαρμός.', I.N.Θεοδωρακόπουλος, *Πλάτων Πλωτίνος Ωριγένης*, σελ.56

⁹⁵ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.81-84

⁹⁶ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.85 .Ο Smith υποστηρίζει την αίσθηση παρά την εικασία ως γνώμονα για την προσέγγιση του Θεού. Η αίσθηση περιλαμβάνει όλο το εύρος της βιωματικής εμπειρίας έναντι στην μονοδιάστατη εικασία: 'what the divine goodness is, calls not for speculation but sensation.' J.Smith, *The true way of attaining to divine knowledge*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ.129

Ο Αριστοτέλης αναφέρει τις απόψεις του Αναξαγόρα πάνω στο θέμα.⁹⁷, ο οποίος υποστηρίζει την υπεροχή του νου και τον χαρακτηρίζει 'κατακτητή' καθώς η κατανόηση και η βαθύτερη γνώση ενέχει και τον έλεγχο της κάθε πληροφορίας. Έτσι καμία αίσθηση δεν είναι σε θέση να κρίνει τη λειτουργία μιας άλλης αίσθησης αλλά ούτε καν της ίδιας. Ως εκ τούτου δεν μπορεί να συσχετιστεί με την απαθή δύναμη ('unpassionate power' τη χαρακτηρίζει ο Cudworth). Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η ψυχή αποτελείται δυο πλευρές, ένα ενεργητικό και ένα παθητικό κομμάτι, με το πρώτο να εκφράζει την ενέργεια, την πνευματικότητα και την 'απάθεια', ενώ το δεύτερο -στο οποίο συγκαταλέγονται και οι αισθήσεις- είναι ένα κατώτερης φύσης κομμάτι που λειτουργεί σε συνεργασία με το σώμα και μετέχει των παθών του.⁹⁸

Η αίσθηση παρουσιάζεται ως μια κοιμώμενη δύναμη στην ψυχή που επηρεάζεται από το σώμα, ως κομμάτι της ψυχής που σε μια κατάσταση 'μέθης' υπολειτουργεί σε σχέση με το ενεργητικό υπόλοιπό της σ'αυτό το μίγμα (compound).

Τα πράγματα λοιπόν, είναι ό,τι είναι καθεαυτά και οι αισθήσεις αναλαμβάνουν τον ρόλο να μας τα παρουσιάσουν έστω και με τα ελάχιστα μέσα που διαθέτουν, αν και από κει και πέρα την εμβάθυνση στην κατανόηση τους την πράττει το ενεργητικό μέρος, δίχως το οποίο θα ήταν αιωνίως ακατανόητα (eternally unintelligible).⁹⁹ Δεν πρέπει ωστόσο να προβούμε σε βιαστικά συμπεράσματα και να υποτιμήσουμε την αξία που έχει η λειτουργία των αισθήσεων, όχι μόνο για την περιπλάνηση και καθοδήγηση του σώματος, αλλά και ως πηγή 'πρώτης ύλης' όσον αφορά τις πληροφορίες των πραγμάτων που θα αποτελέσουν τη βάση της κατανόησης τους. Κλείνοντας παρ' όλα αυτά το τρίτο κεφάλαιο ο Cudworth καταλήγει ρητά πως η αίσθηση δεν είναι γνώση ούτε διάνοηση, προς αποφυγή οποιασδήποτε σύγχυσης.

Η αίσθηση λοιπόν όντας ανίκανη να ελεγχθεί αφ' εαυτού και με τον χαρακτήρα του πάθους που έχει είναι ξένη (stranger) όπως λέει ο Cudworth ως προς το κάθε αντικείμενο που εξετάζει.

⁹⁷ Βλ. υποσημείωση R.Cudworth, *T.E.I.M.*,σελ.86

⁹⁸ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.86-87

⁹⁹ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.92

Η κατανόηση που ο Cudworth ταυτίζει με την γνώση πρέπει να διαθέτει κοντινούς δεσμούς με το προς εξέταση αντικείμενο και να διακατέχεται από μια, μάλλον εσωτερική, προσδοκία (inward anticipation).¹⁰⁰

Αν θέλουμε να αισθητοποιήσουμε την λογική, να καταλάβουμε την λειτουργία της με αισθητικούς όρους δηλαδή, θα πρέπει να φανταστούμε τη λογική να εποπτεύει τα πράγματα σαν να βρίσκεται σε ένα υψηλότερο σημείο από αυτό των αισθήσεων. Έτσι έχει μια συνολική εικόνα που της επιτρέπει να συνδυάσει τις πληροφορίες και να αντιληφθεί τους εσωτερικούς δεσμούς που τις διέπουν, ακόμη και νοητά όντα που η αίσθηση δεν έχει τη δυνατότητα να ανασυντάξει.¹⁰¹

Η αίσθηση δεν μπορεί να αντιληφθεί την εσωτερική δομή των σωμάτων και ως εκ τούτου τις αφηρημένες δομές που ισχύουν για κάθε επιμέρους σώμα που ανήκει στην ίδια κατηγορία, δομές όπως η σφαιρικότητα ή η κυκλικότητα που χαρακτηρίζονται από μια σταθερή, 'αμετάβλητη λογική' (Immutable Reason). Είναι εμφανές πως ο Cudworth επιχειρεί να θεμελιώσει την αμετάβλητη ηθική του σε μια αμετάβλητη λογική. Χρειάζεται μια σταθερή αντικειμενικά βάση για να αποδείξει πως ό,τι υπάρχει, έχει τεθεί υπό αυτές τις συνθήκες για κάποιο λόγο που κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει, ακόμα και ο ίδιος ο Δημιουργός.

Το χάος των αισθήσεων που προκαλεί άπειρες ερμηνείες και ως εκ τούτου την επικράτηση, προς επίφαση λογικά και κατ' επέκταση ηθικά, ορθών θεωριών, είναι αυτό που προσπαθεί να αποτρέψει. Το πάθος συνδέεται με τις αισθήσεις, και το πάθος δημιουργεί αρκετές φορές πλειάδα δεινών για την επιβολή των αναγκών του, κάνοντας χρήση κάθε είδους τεχνάσματος που θα διαστρεβλώσει και θα υποδουλώσει την, αμέτοχη στις ανάγκες του, λογική. Η νόηση και η λογική λοιπόν πρέπει να εξοπλιστούν με το θάρρος της βεβαιότητας που ο Cudworth επιχειρεί να της προσδώσει, ώστε αν είναι αδιάβλητη απο τυχόν 'επιθέσεις' των αισθήσεων.¹⁰²

¹⁰⁰ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.93,95

¹⁰¹ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.94-96.Βλ. V.Cousin,*Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας*, Αθήνα, 1885, σελ.11. Περί της άποψης του Καρούσου πως οι Νεοπλατωνικοί φθάνουν στη θέωση όχι με τη νόηση αλλά με την έκσταση και την αποκάλυψη βλ. Θεόδωρος Καρούσος, *Δοκίμιο της ιστορίας της αρχαίας παρ' Έλλησι φιλοσοφίας*, εκδ. Διονύσιος Λιναρδάτος, Αθήνα 1888,σελ.17

¹⁰² βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.97.Ο Michael B. Gill υποστηρίζει πως ο Cudworth δεν στηρίζει την ηθική του απόλυτα ούτε στη λογική ούτε στο συναίσθημα και ως εκ τούτου δεν μπορεί να χαρακτηριστεί 'moral rationalist' ή 'moral sentimentalist', καθώς η συλλογιστική του είναι διαφορετική στο 'TEIM' και διαφορετική στο 'Sermons'. Στο TEIM αναδεικνύεται η λογική ενώ στο Sermons ο μυστηριακός χαρακτήρας και η 'καρδιά' του πιστού.Βλ. Michael B. Gill, 'Rationalism,

Αυτό που αδυνατεί να αντιληφθεί η αίσθηση μπορεί να είναι κάτι πιο απτό όπως εγκιβωτισμένες μορφές σωματιδίων, μορφές που αυτοπερικλείονται, όπως στρώματα εδάφους, η κοσμική σύνθεση ακολουθεί την η ίδια διαδικασία. Η αντιληπτική διαδικασία δεν έγκειται όμως ούτε σ'αυτήν την ελάχιστη δυνατή απτή διαχείριση των σωμάτων ούτε και στην φαντασία αλλά μόνο στην κατανόηση σημειώνει ο Descartes.¹⁰³

Οι αισθητές ιδέες

Για να περάσουμε όμως σε μια όχι μεταφορική (όπως η νόηση που επιβλέπει από ψηλά, όπως προαναφέρθηκε), αλλά πιο συγκεκριμένη ανάλυση της νοησιακής λειτουργίας, ο Cudworth σχολιάζει πως πρόκειται για ;εναν 'εσωτερικό συλλογισμό' (inward reflection). Η αναγνώριση της αληθινής διάστασης των πραγμάτων γίνεται μέσα από μια εσωτερική αναδίπλωση, όπου η νόηση βρίσκει στον εαυτό της τα συγκεκριμένα ιδιότυπα, κάτι που ομοιάζει με την πλατωνική γνώση-ανάμνηση. Ακόμα και ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει την ταύτιση διανόησης και του νοουμένου, ειδικότερα στα πλαίσια της επεξεργασίας αφηρημένων εννοιών. Ο Cudworth με μια φράση δανεισμένη από το έργο του *The true intellectual system of the universe*, αποδίδει πολύ παραστατικά την λειτουργική πορεία που ακολουθεί η αίσθηση, η οποία παρομοιάζεται σαν μια γραμμή, ενώ του νου ως ένας κύκλος- κάτι που εκφράζει και την προαναφερθείσα αναδίπλωση.¹⁰⁴

Σ' αυτό το σημείο γίνεται λόγος πιο συγκεκριμένα για τις εντυπώσεις των αισθήσεων ή αλλιώς τις 'αισθητές ιδέες' (sensible ideas) Οι αισθήσεις λοιπόν αντιλαμβάνονται μόνο αυτό που απορρέει από τα σώματα και ως εκ τούτου μιλάμε για μια a posteriori 'γνώση' που μοιάζει πιο πολύ με τη σκιά του σώματος παρά με το ίδιο. Ενώ η νόηση είναι σα να προλαμβάνει την γνώση του εκ των προτέρων (a priori) καθώς διαθέτει

Sentimentalism, and Ralph Cudworth', *Hume Studies* Volume 30, Number 1, April (2004),σελ.150-152,154,156-158

¹⁰³ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.97 (R.Descartes, *Meditations II*)

¹⁰⁴ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.98-99

ήδη τα αρχέτυπα και συγκρίνει με αυτό που της δίδεται. Και πάλι πρόκειται για μια ομοιότητα με τις πλατωνικές έμφυτες ιδέες.¹⁰⁵

Στον Θεαίτητο παρατηρούμε την επιχειρηματολογία του Σωκράτη για το συγκεκριμένο ζήτημα. Η αίσθηση έγκειται στην αναγνώριση από την ψυχή εξωτερικών προς αυτήν αντικειμένων μέσω των σωματικών οργάνων. Επίσης καθεμία από τις αισθήσεις δεν μπορεί να γνωρίσει π.χ. η όραση δεν μπορεί να αντιληφθεί ήχους κ.ο.κ , και αίσθηση δεν ταυτίζεται με τη γνώση.¹⁰⁶ Συμπερασματικά στον Θεαίτητο έχουμε και την απόδειξη ψυχικών λειτουργιών που δρουν εκ των έσω και ενεργητικά¹⁰⁷. Η αναζήτηση της γνώσης πρέπει να γίνει λοιπόν, σ' αυτό το μέρος της ψυχής και όχι στις αισθήσεις.¹⁰⁸

Ο Πρωταγόρας επιβεβαιώνει τον ισχυρισμό του Σέξτου του Εμπειρικού¹⁰⁹ και την παραπάνω άποψη που θέλει την επιστήμη να μη σχετίζεται με την αίσθηση. Υποστηρίζει πως όλες οι αισθητικές ιδέες που αποκομίζουμε από την παρατήρηση μέσω των οργάνων είναι σχετικές με την υποκειμενική μας αντίληψη και όχι με την καθεαυτό πραγματικότητα, καθώς η ερμηνεία των αισθήσεων υπάγεται στα προσωπικά χαρακτηριστικά του καθενός και στο βαθμό που οι αισθήσεις του λειτουργούν έντονα, ώστε να λειτουργήσει η διαδικασία δημιουργίας της εντύπωσης ανάμεσα στο αισθητό αντικείμενο και στον υποκειμενικό αισθητήρα.¹¹⁰

Τέτοιες απόψεις ενέχουν την διακινδύνευση να θεωρηθούν οι ποιότητες των πραγμάτων απεικασματα των αισθήσεων και της ψυχικής διεργασίας, χωρίς περαιτέρω ύπαρξη πέραν αυτής. Αυτό συνεπάγεται την άρνηση μιας εξωτερικά

¹⁰⁵ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.99. Michael B. Gill , 'Rationalism, Sentimentalism, and Ralph Cudworth', *Hume Studies* Volume 30, Number 1, April (2004), σελ.162

¹⁰⁶ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.100, Πλάτων, *Θεαίτητος*,164b

¹⁰⁷ R.Cudworth, *T.E.I.M.*,σελ.101-102, (Πλάτων, Θεαίτητος,185d) R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.103 (Πλάτων, Θεαίτητος,186d).Περί της αθανασίας και της αμετάβλητης ιδιότητας που έχει η ψυχή και ως εκ τούτου στη δυνατότητα γνώσης που έχει μέσω της αυτογνωσίας βλ. Ν. Λιβαδάς,*Μ. Τύλλιος Κικέρων(Ιστορία της φιλοσοφίας,Φιλοσοφία. Ιστορία της αγωγής. Ο δημόσιος βίος πηγή διδαγμάτων αγωγής. Θεολογία. Ψυχολογία.Λογική. Ηθική. Φιλοσοφία του Δικαίου)*,Αθήνα,Εθνικό τυπογραφείο ,1922, σελ.25

¹⁰⁸ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.103 (Πλάτων, *Θεαίτητος*,186e)

¹⁰⁹ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.104

¹¹⁰ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.104

αυθύπαρκτης πραγματικότητας,¹¹¹ όπως οι ασθενείς με ακρωτηριασμένα μέλη που συνεχίζουν να νιώθουν πόνο στο ανύπαρκτο πλέον μέλος τους.¹¹²

Όνειρα και φαντάσματα

Για να αποδείξει λοιπόν ο Cudworth την ύπαρξη των πραγμάτων πέραν των αισθήσεων και την πλάνη τους ως ένα βαθμό (στο σημείο που αυτές θα θεωρηθούν ο μοναδικός γνώμονας καθορισμού της πραγματικότητας) καθώς και την πλάνη των ψυχικών εντυπώσεων αντιπαραβάλλει μια άλλη 'πραγματική' διάσταση. Αυτή η άλλη πραγματικότητα που όλοι έχουμε βιώσει είναι αυτή του ύπνου, όπου καθετί φαίνεται το ίδιο πραγματικό, όπως όταν είμαστε ξύπνιοι. Οι αισθήσεις προσλαμβάνουν με την ίδια ισχύ τα όνειρα μας μερικές φορές που ξυπνάμε και δεν μπορούμε να διαχωρίσουμε αμέσως το όνειρο από την πραγματικότητα. Η εντύπωση που αφήνει είναι το ίδιο 'ζωηρή' με αυτήν που θα είχαμε αν το βλέπαμε 'στ' αλήθεια'. Η σύγχυση που επικρατεί εκείνη τη στιγμή μεταξύ ονείρου και πραγματικότητας είναι αυτό που επιχειρεί να τονίσει ο Cudworth ώστε να κλονίσει τη σαθρή κυριαρχία των αισθήσεων. Αν οι αισθήσεις δεν είναι ικανές να ξεχωρίσουν τις εσωτερικές 'φανταστικές' ψυχικές εντυπώσεις τους από τις εξωτερικά προσλαμβάνουσες, πως είναι δυνατόν να τις θεωρήσουμε ικανές να μονοπωλήσουν και να καθοδηγήσουν την γνωστική διαδικασία ;¹¹³

Ο λόγος για τον οποίο οι αισθήσεις συγχέονται έγκειται στο γεγονός πως η ψυχή δεν υποφέρει αναγκαστικά από την άμεση επίδραση των εξωτερικών παραγόντων αλλά συγκεκριμένα από την δική τους εσωτερική λειτουργία και ανταπόκριση στα ερεθίσματα, η οποία δεν είναι αναγκαίο να συνεπάγεται και 'πραγματική' διαδραστικότητα, εφόσον το σώμα αισθάνεται μέσω του εσωτερικού οργάνου του εγκεφάλου. Ο εγκέφαλος λοιπόν μπορεί να αναπαραγάγει τις δικές του εντυπώσεις-ιδέες και να 'παθαίνει' βασιζόμενος μόνο και μόνο σ' αυτές λαμβάνοντας υπόψη το 'πραγματικό' αποτύπωμα των ερεθισμάτων. Η πραγματική βάση που αποκτούν οι εντυπώσεις είναι αρκετή για να 'νομιμοποιήσει' κάθε 'παιχνίδι' του μυαλού και να

¹¹¹ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.105-106

¹¹² βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.111

¹¹³ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.111

κάνει την ψυχή να 'αισθανθεί' κάθε δημιούργημά του με την ισχύ της πραγματικότητας.¹¹⁴

Στα 'παιχνίδια' αυτά του μυαλού ανήκουν και οι 'ονειροφαντασίες' που έχουμε κατά τη διάρκεια της ημέρας. Οι ονειροπολήσεις αυτές που ξετυλίζουν το 'κουβάρι' των σκέψεων και των φαντασιώσεων μας, μας αποσπούν από την πραγματικότητα που επιβάλλουν οι αισθήσεις μας εκείνη τη στιγμή και θα λέγαμε πως ο οργανισμός αγνοεί τις πραγματικές συνθήκες και η 'πραγματικότητα' είναι πλέον αυτές οι σκέψεις.¹¹⁵ Η επίδραση των ονείρων-φαντασμάτων διαρκεί περισσότερο όταν δεν υπάρχουν ιδιαίτερα εξωτερικά ερεθίσματα. Έτσι οι 'φωνές' τους είναι οι μόνες που ακούγονται, όπως μια φωνή που την μεταφέρει ο άνεμος όταν υπάρχει ησυχία.¹¹⁶

Γι' αυτό και στον ύπνο ο εγκέφαλος ησυχάζει και δέχεται ως εξωτερικές αισθήσεις τις ίδιες του τις εντυπώσεις εφόσον δεν υπάρχουν πραγματικά ερεθίσματα από το περιβάλλον που μπορεί να αντιληφθεί εκείνη τη στιγμή. Ο Αριστοτέλης καταλήγει πως η φαντασία είναι ένα είδος αδύναμης αίσθησης και τα παράγωγά της μοιάζουν με τις αισθήσεις (sensations).

Ο Cudworth υποστηρίζει πως τα 'φαντάσματα', αλλά και οι αισθήσεις, είναι πάθη που προέρχονται από το σώμα και επιδρούν στην ψυχή, και προσπαθεί να εξηγήσει πως αντιλαμβανόμαστε το γεγονός ότι αυτά δεν είναι πραγματικά. Όταν λοιπόν αναπαράγουμε ηθελημένα με τη δύναμη του νου πρόσωπα, μη παρόντα αλλά υπαρκτά ή ακόμη και ανύπαρκτες 'χίμαιρες', είναι προφανές πως πηγή των απεικασμάτων δεν είναι το περιβάλλον, αλλά η εσωτερική μας διεργασία.¹¹⁷ Είτε όμως τα φαντάσματα δημιουργούνται με τη θέληση μας είτε όχι (voluntary-involuntary), μπορούμε να αντιληφθούμε στη δεύτερη περίπτωση ειδικά, το ότι είναι

¹¹⁴ βλ. . R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.112

¹¹⁵ Ο Cudworth ονομάζει φαντάσματα αυτές τις ονειροπολήσεις.βλ. . R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.114-115

¹¹⁶ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.116 (Αριστοτέλης, Μετά τα φυσικά)

¹¹⁷ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.118. βλ. Πέτρος Βραΐλας Αρμένης,, *Στοιχεία θεωρητικής και πρακτικής φιλοσοφίας*, Αθήνα, 1910,σελ.27-29. Βλ. Νικόλαος Βάμβας, *Στοιχεία φιλοσοφίας*, Αθήνα 1838,σελ.43. Όλος ο υλικός κόσμος είναι κατά κάποιο τρόπο ένα φάντασμα σύμφωνα με τον Cudworth. Βλ. R. Cudworth ,*Sermon II (The Christian's victory over sin,the law and death)* John Jebb, *Piety without asceticism or protestant kempis A manual of Christian faith and practice selected from the writings of Scougal, Charles How, and Cudworth*, London 1830,σελ.500

ανυπόστατες τέτοιες εντυπώσεις καθώς έρχονται συνήθως απρόσκλητες, συγκεχυμένες, και δίχως συνάφεια.¹¹⁸

Τα ακούσια φαντάσματα με τη σειρά τους μπορούν να αναλυθούν, σε αυτά που προκαλούνται λόγω κάποιου εξωτερικού ερεθίσματος ωστόσο δεν έχουν απαραίτητα αντιστοιχία με την πραγματικότητα, αλλά πιο πολύ με δικά μας συμπεράσματα και έπειτα σ' αυτά που προκαλούνται καθαρά από λειτουργίες των νευρώνων του εγκεφάλου χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το περιβάλλον (παιχνίδια του μυαλού). Τα 'παιχνίδια' του μυαλού είναι η αιτία ψυχολογικών παθήσεων (φρενίτιδας, μανίας, υποχονδρισμού) καθώς και των ισχυρότερων συναισθημάτων μας όπως η αγάπη και ο φόβος, σύμφωνα με τον Cudworth. Συνήθως κάποια σωματική πάθηση επηρεάζει την ισορροπία των νευρών και ο εγκέφαλος αδυνατεί να αντιληφθεί τα εξωτερικά ερεθίσματα. Οι πραγματικές εντυπώσεις δίνουν τη θέση τους στα φαντάσματα του μυαλού που εισβάλλουν και εγκαθιδρύονται εφόσον η φωνή τους είναι πιο βροντερή απ' αυτή των εξασθενημένων αισθήσεων.¹¹⁹ Η 'φανταστική' δύναμη της ψυχής είναι αυτή που κυριαρχεί πλέον, έχοντας εξαλείψει τη νοητική. Ο Cudworth θεωρεί τέτοιου είδους περιπτώσεις ως 'θεϊκή εκδίκηση' (divine vengeance) στηρίζοντας την άποψη του πως η Κόλαση βρίσκεται σε τέτοια 'εσωτερικά' συμβάντα και όχι σε έναν συγκεκριμένο τόπο. Η Θεία Δίκη επέρχεται σύμφωνα με τον Cudworth σ' αυτούς που απέρριψαν τη Θεία Πρόνοια που λειτουργεί ως αρωγός σε όλους μας και επέτρεψαν σε 'κακά' πνεύματα να εισβάλλουν στο νου τους.¹²⁰ Σ' αυτούς λοιπόν οι αισθήσεις παραπλανούνται και πέφτουν θύματα μαγισσών και άλλων απατεώνων που εκμεταλλεύονται την αδυναμία τους καθώς οι αισθήσεις δε δίνουν παρά μια 'όψη' των πραγμάτων ούτως ή άλλως που μόνο με τη λογική μπορούν να διαλευκανθούν.¹²¹

Αρκετές φορές, σημειώνει ο Cudworth, οι εντυπώσεις μετατρέπονται σε 'φαντάσματα' και αντιστρόφως, και αφού μια τέτοια αλληλουχία είναι δυνατή, επιλέγει να αποκαλεί και τις εντυπώσεις ως 'φαντάσματα'. Βάσει αυτής της κατηγοριοποίησης έχουμε την κατάταξη των συλλογισμών σε: παθητικούς-φαντάσματα- και ενεργητικές

¹¹⁸ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.119

¹¹⁹ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.120-122

¹²⁰ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.123-124

¹²¹ . Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.125

αντιλήψεις του νου (phantasms-conceptions of the mind). Το αντικείμενο της φαντασίας ταυτίζεται με το αντικείμενο της αίσθησης για τον Cudworth, καθώς υποστηρίζει πως η ψυχή δεν μπορεί να φανταστεί τίποτα αν δεν το έχει πρώτα αντιληφθεί μέσω των αισθήσεων. Υπάρχουν όμως και πράγματα που ο νους αντιλαμβάνεται χωρίς τη βοήθεια κάποιας εξωτερικής παράστασης και που οι αισθήσεις είναι αδύνατον να παράσχουν, ειδικά σε έννοιες όπως η δικαιοσύνη, η βούληση, η γνώμη κ.α.

Τη διάταξη του Cudworth περί φαντασμάτων και νοητικών συλλογισμών έχει υποστηρίξει πρωτίτερα και ο Αριστοτέλης σε αντίθεση με όσους ισχυρίζονται πως όλοι οι αντιληπτικοί συλλογισμοί (perceptive cogitations) είναι 'φαντάσματα'.¹²²

Το συμπέρασμα είναι πως οι νοητικοί συλλογισμοί δεν είναι φαντάσματα αλλά συνοδεύονται συνήθως από φαντάσματα, τα οποία είναι απαραίτητα μερικές φορές για να αντιληφθούμε στην πράξη μια αφηρημένη έννοια. πρόκειται όπως λέει ο Cudworth για τη σκιά των πραγμάτων.¹²³ Ενώ η φαντασία βοηθάει σημαντικά στην κατανόηση των νοητικών μορφών μέσω των εικονικών συμβόλων-σχημάτων που δημιουργεί.¹²⁴

Αίσθηση, νόηση και γνώση

Ο Passmore παρατηρεί πως το *Eternal and Immutable Morality* αποτελεί για τον Cudworth μια «υποσημείωση» για το *The True Intellectual System of the Universe*, σχετικά με τη γνωσιοθεωρία του φαίνεται πως συμφωνεί με την καρτεσιανή άποψη που θέλει την αίσθηση σε αντίθεση με την σκέψη. Η αίσθηση δεν χαρακτηρίζεται απόλυτα από παθητικότητα, παρ' όλα αυτά ορίζεται πιο πολύ ως «παθητική αντίληψη

¹²² R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.139-141.Ακόμα και ο Θεός αποτελεί για τον Αριστοτέλη μια έννοια. Ο Πλατωνισμός αλλά και Χριστιανισμός βέβαια μιλούν για κάτι υπερβατικό.βλ. Ιωάννης Ν. Θεοδωρακόπουλος, *Φιλοσοφία και ζωή μικρά φιλοσοφικά κείμενα*, Αθήνα 1967,σελ. 106-107

¹²³ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.142

¹²⁴ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.146. Κ. Δ. Τσάτσος, *Φιλοσοφία και επιστήμη του δικαίου*,Αρχείον φιλοσοφίας και θεωρίας των επιστημών, Ακαδημαϊκόν, Αθήνα 1929, σελ. 94

της ψυχής»¹²⁵, η ψυχή διαθέτει παθητική και ενεργητική δράση διαφορετικά δεν θα μπορούσε να συνδεθεί με το σώμα, η αίσθηση λοιπόν λειτουργεί ως καταλυτικός παράγοντας στον συγκερασμό σώματος και ψυχής. Η αίσθηση δεν αποτελεί γνώση σύμφωνα με τον Cudworth, η γνώση(knowledge) και ο γνώστης(knower)¹²⁶ είναι έννοιες που ταυτίζονται καθώς η γνώση είναι ουσιαστικά αυτογνωσία.

Ο Locke και ο Cudworth διαφωνούν σχετικά με το, αν ο νους είναι *tabula rasa* και οι δύο όμως συμφωνούν εν τέλει πως η γνώση είναι δυνατή από τη στιγμή που κάτι περιέρχεται στην κατοχή του νου. Ο πρώτος με την δυνατότητα του νου να συνδέεται εσωτερικά σε μια «τράπεζα πληροφοριών»(κάτι που θα αναλυθεί εκτενέστερα περαιτέρω), ενώ ο δεύτερος μέσω της εξωτερικής συλλογής και εν συνεχεία αναδιάταξης των πληροφοριών στο νου. Συμφωνούν επίσης στο γεγονός, πως η αντίληψη διαφέρει από τη γνώση καθώς η πρώτη αποτελείται από μεμονωμένες εντυπώσεις(*isolated sensations*) ενώ η δεύτερη από προτάσεις(*propositions*).¹²⁷

Ο Passmore αναφέρει τον *Θεαίτητο* όπου ο Σωκράτης υποστηρίζει πως η κρίση περιλαμβάνει τις «σχέσεις» και εφόσον αυτές δεν είναι ποτέ αντιληπτές μέσω των αισθήσεων προκύπτει το συμπέρασμα, πως η γνώση δεν είναι δυνατό να είναι ταυτόσημη με την αντίληψη. Οι σχέσεις μεταξύ των πραγμάτων είναι αυτές που φανερώνουν εν τέλει την αληθινή τους διάσταση, μια διάσταση που οι αισθήσεις δεν μπορούν να ανακαλύψουν δρώντας εν αυτονομία, ως εκ τούτου τα πράγματα γίνονται γνωστά σε μας με τον τρόπο που τα γνωρίζει ο νους.¹²⁸ Η αντίληψη λοιπόν προϋποθέτει την εμπλοκή σε ένα σύστημα που εμπεριέχει τη γνώση και αποτελεί το εργαλείο που θα καθοδηγήσει και θα αναγνωρίσει τα σημάδια στο δρόμο για τη συνείδηση της αλήθειας, πρόκειται περισσότερο για τον τρόπο σύλληψης των πραγμάτων και όχι τόσο για την απλή συλλογή πληροφοριών.¹²⁹

Η σύνδεση Φύσης και ανθρώπου γίνεται σε πρώτο στάδιο λοιπόν μέσω των εντυπώσεων που μας δίνουν οι αισθήσεις και αποτελούν ψήγματα και απλές ενδείξεις μπροστά στην περαιτέρω αποκωδικοποίηση που επιδέχονται από τον νου. Οι απόψεις του Cudworth συμβαδίζουν με αυτές του Berkeley , όπου ο τελευταίος υποστηρίζει πως οι ιδέες ενυπάρχουν στο θεϊκό νου και είναι αιώνιες και αμετάβλητες (*eternal and*

¹²⁵ J.A. Passmore, *Ralph Cudworth An Interpretation*, σελ.29

¹²⁶ Ο.π. σελ.31

¹²⁷ Ο.π. σελ.32

¹²⁸ Ο.π. σελ.35

¹²⁹ Ο.π. σελ.39

immutable)¹³⁰. Ο Cudworth υποστηρίζει την ικανότητα του ανθρώπου να συστηματοποιεί και οι αλήθειες που προκύπτουν από αυτή τη διεργασία θεωρούνται «ζωντανοί οργανισμοί»,¹³¹ σε συνδυασμό με την άποψη του Berkeley, ο ανθρώπινος νους μπορεί να φτάσει στην αληθινή γνώση επειδή βρίσκεται σε «επικοινωνία» με τον θεϊκό. Αξίζει τέλος να σημειώσουμε πως για τον Cudworth το κριτήριο της αληθινής γνώσης είναι εσωτερικό και απόλυτα συνυφασμένο με τη σχέση Θεού και ανθρώπου, ο άνθρωπος μετέχει στην γνώση, επειδή πρωτίστως μετέχει με εσωτερικό και άμεσο τρόπο στη θεϊκή γνώση που αποτελεί την αλήθεια καθεαυτή(ο Θεός είναι η Αλήθεια).¹³²

Η εσωτερική γνώση

Επεκτείνοντας τον συλλογισμό του για τη γνώση, ο Cudworth συμπεραίνει πως εφόσον τα εξωτερικά σώματα, καθώς και το σώμα το ίδιο, δεν έχουν σαφή εικόνα του τι αντιλαμβάνονται, αναγκαστικά θα πρέπει να αναζητήσουμε την γνώση σε μια εσωτερική διεργασία του νου που αναγνωρίζει το εγγενές σφρίγγος του και επικρατεί πάνω στη ύλη με καθαρότητα και γαλήνη.¹³³

Οι διανοητικές μορφές που παράγει ο νους δεν είναι αποτυπώματα της 'σφραγίδας' του εξωτερικού περιβάλλοντος, αλλά ιδέες που ανακαλύπτει από τον ίδιο τον εαυτό του. Το μυαλό αναγνωρίζει τα οικεία σε αυτό πράγματα, και σε ένα σύνολο νέων ερεθισμάτων πρέπει να βρει μια αντιστοιχία με τον εαυτό του για να αντιληφθεί κάποιο από αυτά. Ο Cudworth παρομοιάζει αυτή τη λειτουργία με τη συνάντηση που έχουμε με έναν παλιό φίλο σε ένα κατά τα άλλα ξένο περιβάλλον. Ο Cudworth συμμερίζεται την πλατωνική άποψη που θέτει την γνώση ως ανάμνηση (knowledge is reminiscence). Ο νους μας έχει γνωρίσει τα πράγματα στο παρελθόν σε ένα στάδιο προ-ύπαρξης και απλά προκαλεί την ανάμνηση τους όταν τα συναντά πάλι.¹³⁴

¹³⁰ Ο.π. σελ.37

¹³¹ Ο.π. σελ.39

¹³² Ο.π. σελ.39

¹³³ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.126. Συμφωνεί και ο Boetius βλ. *T.E.I.M.* σελ.127

¹³⁴ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.128-129

Ο Πλωτίνος κατ' αυτή την άποψη σημειώνει, πως η γνώση και η διάνοηση δεν αποκτώνται από το εξωτερικό περιβάλλον, αλλά ενυπάρχουν στο νου διαφορετικά δε θα μπορούσε να αντιληφθεί γενικότερες έννοιες όπως το καλό ή το δίκαιο, γιατί δε θα είχε εσωτερικές σταθερές να αντιπαραβάλλει με το εκάστοτε ζήτημα. Ως εκ τούτου συνάγεται ένα πρώτο συμπέρασμα, για το πόσο εγγενή στον ανθρώπινο και απόλυτη θεωρεί ο Cudworth την ηθική.

Αν η νόηση ήταν απλά ένα πάθος ή μια αίσθηση που προκαλείται από το περιβάλλον και η ενεργητική δράση του νου δεν είχε σημασία, τότε θα έπρεπε και τα ζώα που έχουν ακόμα πιο οξείες αισθήσεις απ' ότι εμείς να αντιλαμβάνονται εξίσου τα μαθηματικά και τη λογική. Δεν είναι δυνατόν να υπάρξει γνώση χωρίς μια αντικειμενική παράμετρο και θα ήταν παράλογο για τον Cudworth να διαχωρίσουμε ποιοτικά την νόηση από την αντίληψη.¹³⁵ Αν διαχωρίζονταν θα ήταν σα να λέμε πως η γνώση καθεαυτή χωρίζεται από το αντικείμενο προς γνώση. Έτσι λοιπόν αντίθετα με τις αισθήσεις, αυτό που αντιλαμβανόμαστε ως γνώση δεν είναι εξωτερικά πράγματα αλλά εσωτερικές ιδέες του μυαλού.¹³⁶

Ο Cudworth επαναλαμβάνει την γνώμη, πως τα πράγματα υπάρχουν εκτός της ψυχής μας, ωστόσο η διάσταση που έχουν είναι δευτερογενής σε σχέση με την νοητική ιδέα που έχουμε γι' αυτά και πως ο νους αναγνωρίζει αυτά, όχι εξετάζοντας τα όπως οι αισθήσεις με παρατηρητή τον εαυτό του, αλλά παρατηρώντας τον εαυτό του. Γι' αυτό και ο Cudworth συμφωνεί εν μέρει παραφράζοντας τον Πρωταγόρα, πως ο άνθρωπος (ο νους) είναι το μέτρο όλων των πραγμάτων. Εφόσον ο νους έχει ήδη γνώση των πραγμάτων που αναγνωρίζει, αυτό σημαίνει πως έχει και κάποια ομοιοστασία με το γνωστικό αντικείμενο. Οι Πλατωνιστές ισχυρίζονται πως η ψυχή περιέχει όλα τα πράγματα η 'κοσμικότητα' της ψυχής είναι εξίσου και αριστοτελική άποψη. Ο Cudworth την παρομοιάζει με μια κρυστάλλινη σφαίρα που αντανακλά ό,τι την περιβάλλει. Ο Θεός ως ο αρχέτυπος Νους αντιλαμβάνεται τον εαυτό Του στο πλαίσιο της δράσης Του της καλοσύνης και της δύναμής Του.¹³⁷

¹³⁵ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.130-131. . Η διαφορά μας λοιπόν με τα ζώα είναι η ενεργητική αρχή που έχουμε στην ψυχή μας, η 'εγγενής διανοητική δύναμη' (innate cognitive power).

¹³⁶ Άποψεις Πλωτίνου και Αριστοτέλη βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.* σελ.132-133

¹³⁷ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.133-134

Οι 'εκτυπώσεις' (ectypal) του αρχέτυπου Νου διαθέτουν πρόσβαση στις ιδέες μέσω του ατομικού νου που διαθέτουν, δεν έχουν προφανώς την ισχύ αναγνώρισης και δημιουργίας του πρωτότυπου ωστόσο διατηρούν αυτή τη σύνδεση. Ο Cudworth ανοίγει το φάσμα του συλλογισμού του και αναφέρεται στην ψυχή του κόσμου που διαθέτει την 'πλαστική φύση' -το όργανο διάταξης των μορφών του κόσμου- αυτή κατά τον ίδιο τρόπο περιέχει όλες τις δυνατές περιπτώσεις και τις κατανέμει αναλόγως.¹³⁸

Ως ουσία η γνώση σε αντίθεση με τα πάθη είναι ανόργανη, ενεργητική και δυναμική δράση του νου, επιβεβαιώνει ο Αριστοτέλης. Η εμπειρία μας δείχνει πως η γνώση μας δίνεται τη στιγμή που απομακρυνόμαστε από τα εξωτερικά δεδομένα και ο νους ανασυντάσσει τα στοιχεία που έχει στη διάθεση του. Γι' αυτό και αρκετές φορές παρατηρεί ο Cudworth ο στοχασμός (reflection) είναι αποδοτικότερος από τη συμμετοχή ως ακροατής σε συζητήσεις, όπου το μυαλό δέχεται παθητικά πληροφορίες και χάνει την ενεργητική του ισχύ.

Για τον ίδιο λόγο, ο Σωκράτης κατηγορεί τους Σοφιστές για τα κηρύγματα τους και προτείνει τη δική του διαλεκτική μορφή μάθησης. Ο Cudworth διακρίνει λοιπόν δύο είδη αντιληπτικών συλλογισμών (perceptive cogitations) το πρώτο αντιλαμβάνεται μέσω των παθών του σώματος ενώ το δεύτερο μέσω της ενεργητικής του εσωτερικής ορμής. Όταν αντιλαμβάνεται παθητικά τα σώματα του εξωτερικού περιβάλλοντος οι αντιλήψεις ονομάζονται εντυπώσεις (sensations) και αυτός ο ορισμός ισχύει εφόσον τα σώματα ανήκουν όντως στο πεδίο αντίληψης, αν ο συλλογισμός αναπλάθεται ενώ τα σώματα παύουν να διακρίνονται στο βεληγεκές των αισθήσεων, τότε οι αντιλήψεις ονομάζονται 'φαντάσματα'.¹³⁹

Έτσι ακόμη και τα σχήματα λόγου, όπως οι μεταφορές, φαίνεται πως έχουν λόγο ύπαρξης καθώς ενεργούν δραστικά στην αφύπνιση του νου. Όσο για την παράφραση των λεγομένων του Αριστοτέλη, που εμφανίζουν τους νοητικούς συλλογισμούς ως παράγωγα των φαντασμάτων με τη διαμεσολάβηση της ευφυΐας, πρόκειται για μια εσφαλμένη ερμηνεία. Ο Cudworth σχολιάζει πως ένας τέτοιος συλλογισμός θα

¹³⁸ R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.135

¹³⁹ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.136-138

ισούτο με τον ισχυρισμό πως ο ήλιος έχει τη δυνατότητα να εξάγει φως από τη νύχτα.

140

Η διάκριση αίσθησης και νόησης

Υπάρχουν επίσης και αφηρημένες έννοιες-ποιότητες που συνοδεύουν σώματα αλλά και ασώματα και πηγάζουν απόλυτα από την διεργασία του νου χωρίς να σχετίζονται με τις αισθήσεις. Υπάρχουν άνθρωποι που δυσκολεύονται να διαχωρίσουν τις εντυπώσεις των αισθήσεων από τις νοητικές ιδέες και ενίοτε συγχύζουν τις πρώτες για δεύτερες, δίνοντας στην σοφία λ.χ. την υπόσταση μιας παθητικής εντύπωσης.

Ο Cudworth επιχειρεί να διαχωρίσει τις αισθήσεις από το νου και προτείνει τρεις περιπτώσεις εξέτασης : α) ένα γυαλί ή κάποιου είδους πρίσμα, β) ένα μάτι γ) το νου να ενεργεί στο μάτι.¹⁴¹ Το μάτι δε διαφέρει ως σώμα από ένα γυαλί ή έναν καθρέφτη, παρ' όλα αυτά σε αντίθεση με τα άλλα δύο αντιλαμβάνεται τα πράγματα χάρη στην ενεργητική δύναμη που διαθέτει. Συνεπώς τα πράγματα γίνονται αντιληπτά όχι μόνο από τις ιδιότητές τους αλλά μάλλον από την ιδιότητα αυτή του ματιού, και ως εκ τούτου η αίσθηση δεν αποτελεί πάθος αλλά την αντίληψη των σωματικών παθών.

Ο στόχος της νόησης

Εφόσον η αίσθηση έχει άμεση αλληλεπίδραση με το πάθος δεν μπορεί να χαρακτηριστεί από την καθαρότητα της διανοητικής αντίληψης.¹⁴² Χάρη στη νόηση αντιλαμβανόμαστε την ουσία των όντων και εφόσον πρόκειται για μια λειτουργία που

¹⁴⁰ Ο.π. σελ.145,147

¹⁴¹ Ο.π. σελ.149-150

¹⁴² Ο.π. σελ.152

βασίζεται στη συγκέντρωση και ταξινόμηση των πληροφοριών, που καταλήγει σε συμπεράσματα βάσει εσωτερικής αναδίπλωσης. Είναι προφανές, πως αυτή διαφέρει σε κάθε άνθρωπο ανάλογα με το βαθμό εξάσκησης, γι' αυτό ακριβώς και κάποιο είναι σοφοί και τεχνίτες ενώ άλλοι όχι. Η διαδικασία της νόησης ως εγγενής στην ανθρώπινη φύση αναδεικνύει τη σημασία που έχει για να αντιληφθούμε το άυλο, διαφορετικά δε θα είχε λόγο ύπαρξης αν η ουσία των όντων ήταν μόνο η ύλη.¹⁴³

Ο ανθρώπινος νους είναι φτιαγμένος καθ' ομοίωσιν του θεϊκού. Έχοντας αυτό ως αξίωμα αντιλαμβάνεται κανείς τις πραγματικές δυνατότητες του, σίγουρα η ανθρώπινη διάνοηση δεν μπορεί να αντιληφθεί στην πληρότητα της τη θεία δημιουργία και τη βούληση πίσω από κάθε ενέργειά της, μπορεί ωστόσο να φτάσει σε αρκετό βάθος όσον αφορά την πηγή του σύμπαντος. Έπειτα η γνώση δεν συνεπάγεται απαραίτητα και την ευτυχία ή τη συμπόρευση με το Θεό-που είναι και ο απώτερος στόχος- επισημαίνει ο Cudworth, αλλά η νόηση πρέπει να απασχολείται με την οργάνωση και την φύλαξη της αρετής, με την καθοδήγηση στον πνευματικό δρόμο και την αποφυγή της αμαρτία. Είναι λυπηρό, ένα όργανο που έχει διαμορφωθεί για την σύνδεση και την κατανόηση μεταξύ των ανθρώπων αλλά και αυτών με τον Θεό, να χρησιμοποιείται για την επίτευξη ακρότατων και κακών πράξεων, το κυριότερο «όπλο» που έχει δοθεί από τον Θεό στα χέρια του προαιώνιου «εχθρού», στην αναζήτηση της ματαιότητας και στην ανάλωση της καθημερινότητας ως την διάπραξη φρικαλεοτήτων.¹⁴⁴

Ο Boetius υποστηρίζει πως στη γνώση των πραγμάτων, όπως και στην κρίση, ο καταλυτικός παράγοντας είναι ο νους-κριτής, και όχι τόσο το πράγμα προς εξέταση. Η νόηση επηρεάζει τις ιδιότητες των πραγμάτων στο βαθμό που ενισχύει και αποκαλύπτει τις ιδιαίτερες σχέσεις που συντελούν στην ομορφιά και στην αρμονία της μορφής τους. Πέρα από τη νοητική είναι φανερό και σε μια μηχανιστική προσέγγιση, πως η δύναμη ή η ομορφιά δεν αποτελούν ιδιότητες που αντιλαμβανόμαστε μέσω των αισθήσεων, αλλά για την αρμονική συνύπαρξη όλων των σωματιδίων και οργάνων ενός πράγματος, που μέσω της ευταξίας τους παράγουν

¹⁴³ Ο.π. σελ.158

¹⁴⁴ B.Whichcote, *The manifestation of Christ and the deification of man*, στο C.A. Patrides, 'The Cambridge Platonists', *Cambridge University press*, 1980, σελ.75

τις ακόλουθες μορφές πρωταρχικά χάριν ανάγκης και καταλήγουν στο θαυμασμό τους εκ μέρους του παρατηρητή.¹⁴⁵

Η τάξη και η ενότητα όπως σε ένα στράτευμα , σημειώνει ο Cudworth, είναι τα χαρακτηριστικά που παράγουν τη δύναμη και την ικανότητα, αφού η δύναμη του κάθε μέρους ενσωματώνεται στο όλον. Το ίδιο ισχύει και για ένα ρολόι όπου όλα τα μέρη συντελούν στην επίτευξη ενός σκοπού που η αίσθηση εν προκειμένω αδυνατεί να αντιληφθεί καθεαυτή και μόνο μέσω της νοητικής σύνδεσης των μερών, ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται την σύσταση του ρολογιού ως ένα αντικείμενο και όχι πολλά στον ίδιο χώρο. Έτσι, το μάτι έχει στραμμένη την προσοχή του στις επιφανειακές ιδιότητες των σωμάτων και αδυνατεί να αντιληφθεί από μόνο του τις περαιτέρω σχέσεις που συνθέτουν ένα αντικείμενο όπως αδυνατεί να αντιληφθεί τις σχέσεις των μερών που συνθέτουν το ίδιο. Όπως η παρατήρηση ολόκληρου ταυτόχρονα του φεγγαριού είναι αδύνατη από τον οφθαλμό και απαιτείται η νόηση για να συνθέσει την εικόνα όλων των μερών, έτσι επεκτείνοντας το συλλογισμό, είναι αδύνατη και η κατανόηση όλου του σύμπαντος και των πραγμάτων που το συνθέτουν (υλικών και άυλων) καθώς και της κινητήριας δύναμης- ο Θεός για τον Cudworth- μόνο μέσω της παρατήρησης των αισθήσεων. Υπό αυτό το πρίσμα φαίνεται πως η ιδέα του Θεού καθεαυτή δεν είναι δυνατόν να έχει δημιουργηθεί καν μέσω των αισθήσεων αλλά έχει νοηθεί, εφόσον όμως ο νους αντιλαμβάνεται εν κατακλείδι τον εαυτό του (ποιότητες και ιδέες που φέρει ο ίδιος *a priori*) το γεγονός αποτελεί αυτόματα απόδειξη της θεϊκής ύπαρξης.

Ο Cudworth συνεχίζει τα παραδείγματα σύνθετων σωματικών ιδεών ή και 'νοητικών όντων' (cogitative beings) όπως το πολίτευμα και η κοινοπολιτεία. Σε τέτοιες περιπτώσεις το μάτι, όπως στο παράδειγμα του ρολογιού, βλέπει εν προκειμένω ξεχωριστά άτομα αντί για μια κοινωνία.

Έτσι συμπεραίνει ο Cudworth πως όλες οι ιδέες πραγμάτων που χαρακτηρίζονται τεχνητά ή μηχανικά (artificial or mechanical) περιέχουν στον ορισμό τους κάτι που δεν προέρχεται από την αίσθηση, αλλά από τη νόηση. Έτσι ένα σπίτι χαρακτηρίζεται ως παλάτι ή καλύβα ανάλογα με τα υλικά αλλά και με τη διάταξη των υλικών αυτών

¹⁴⁵ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.159-161

σε μια συγκεκριμένη μορφή. Η αίσθηση δεν μπορεί να ξεχωρίσει παρά τη φύση των υλικών ενώ η νόηση εμβαθύνει στην τάξη που διαφοροποιεί τη μια από την άλλη μορφή. Συμπεραίνουμε πως η όροι 'τεχνητό' και 'φυσικό' δεν είναι απόλυτοι στον ορισμό τους και ενέχουν ο ένας τον άλλο.

Εφόσον τα φυτά δεν είναι τίποτε άλλο παρά τεχνητοί-σύνθετοι μηχανισμοί φυσικών στοιχείων, που δημιουργός τους είναι απλά η φύση και όχι ο άνθρωπος. Επαγωγικά οδηγούμαστε στο συμπέρασμα, πως ολόκληρος ο ορατός κόσμος είναι από αυτή την άποψη 'τεχνητός'.¹⁴⁶

Θεός και άνθρωπος

Το ότι ο άνθρωπος είναι προικισμένος με το προνόμιο της κατανόησης του Θεού, είναι εμφανές από τη σύγκριση ανθρώπου και ζώου που κάνει ο Cudworth. Στο άκουσμα μιας μελωδίας, ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται την αρμονία των ήχων, ενώ το ζώο μόνο κάθε ήχο ξεχωριστά, αδυνατώντας να διακρίνει μια σύνθεση. Κατά τον ίδιο τρόπο, ο άνθρωπος συνδέει τις πληροφορίες γύρω του και αναγνωρίζει τη 'συμφωνία' του κόσμου και το έργο του 'συνθέτη'. Ο άνθρωπος, εκτός από τα τεχνικά μέρη αναγνωρίζει και την θεϊκή πρόθεση, την ηθική, που είναι εμφανής σε συμβολική μορφή στα στοιχεία της φύσης και στην ίδια ανθρώπινη συμπεριφορά. Ο Cudworth βάσει των παραπάνω στοιχείων σημειώνει, πως ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται την ηθικότητα στη φύση γιατί ο Θεός του έχει εμφυσήσει τις ίδιες αξίες. Η φύση όπως και τα ζώα λειτουργούν ως 'πλαστική φύση', ενεργούν δηλαδή χωρίς ενσυνείδητη γνώση στον τομέα της ηθικής ειδικά, σε αντίθεση με τον άνθρωπο που δρα ορμώμενος από τη θεϊκή φύση και κατανοεί ταυτόχρονα το θέλημά της.

Άλλο ένα παράδειγμα που θέτει ο Cudworth όσον αφορά την αντίληψη του ανθρώπου σε σχέση με τα υπόλοιπα όντα, είναι αυτό της διαφοράς που έχει η αντίληψη ενός αδαούς ανθρώπου σε θέματα μουσικής ή ζωγραφικής συγκριτικά με αυτήν ενός καλλιτέχνη. Στο συγκεκριμένο παράδειγμα λοιπόν οι καλλιτέχνες αντιλαμβάνονται το έργο που έχουν απέναντί τους καθώς διαθέτουν γνώση του αντικειμένου η οποία ενεργοποιείται με την πρόσληψη του έργου μέσω των αισθήσεων. Ο αυλός του Πάνα, ο ρυθμός τη φύσης, είναι αντιληπτός ως διανοητική μουσική και αρμονία (intellectual musick and harmony) σύμφωνα με τον Cudworth. Κατά τον ίδιο τρόπο ένας

¹⁴⁶ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.162-171

άνθρωπος που δε γνωρίζει ανάγνωση βλέπει αντί για ένα κείμενο , ένα πλήθος περιέργων συμβόλων που αδυνατεί να κατανοήσει. Ο Cudworth επεκτείνει αυτό το συλλογισμό και παρομοιάζει τη φύση με το προαναφερθέν κείμενο. Έτσι η φύση αποτελείται από πλήθος χαρακτήρων-γραμμάτων που μόνο το 'διανοητικό μάτι' (intellectual eye) είναι σε θέση να κατανοήσει και να συνθέσει σε 'κείμενο'.¹⁴⁷ Εφόσον η αίσθηση δεν αποτελεί γνώση είναι προφανές πως τα αποτελέσματά της δε μπορούν αποτελέσουν ούτε καν γνώση δευτέρου βαθμού.¹⁴⁸

Οι ιδέες

Η σωματική ουσία αποτελείται από μήκος, ύψος, βάθος και στην έκτασή της είναι αδιαπέραστη και υπαρκτή ανεξάρτητα της αντίληψης του νου. Οι ιδέες όμως των διαστάσεων και της διαπερατότητας εν προκειμένω, δεν μπορούν να γίνουν αντιληπτές παρά μόνο μέσω του νου. Ο νους αντιλαμβάνεται ακόμα και την έννοια του μη-υπαρκτού, την έννοια του 'τίποτα' το οποίο δεν υφίσταται στον υλικό κόσμο. Πιο συγκεκριμένα ο Cudworth εξετάζει τις διαφορές ενός λευκού αντικειμένου σε σχέση με την ιδέα της λευκότητας και παρατηρεί, πως το λευκό αντικείμενο όντας πράγμα που υπόκειται στην αισθητηριακή μας πρόσληψη δεν είναι παρά ένα ψήγμα και μια διαστρεβλωμένη εικόνα της απόλυτης λευκότητας που μόνο ο νους μπορεί να αντιληφθεί στην πληρότητά της. Έτσι ο νους αντιλαμβάνεται την φαιδρότητα της πραγματικότητας και πως το αντικείμενο που έχει μπροστά του είναι ένα φάντασμα. Η διανοητική ιδέα που αφορά το λευκό χρώμα αναλύεται στην δομή των παρατηρήσεων. Πρόκειται για ένα πάθος ή αίσθηση κατά τον Cudworth, που αποτελείται από το συνδυασμό φωτός και συγκεκριμένης σύνθεσης σωματιδίων στην επιφάνεια του αντικειμένου.¹⁴⁹

Την διάκριση όμως πάθους και αίσθησης την αντιλαμβάνεται ο νους μόνο και όχι ο οφθαλμός. Μετά το παράδειγμα του λευκού χρώματος και της λευκότητας ο Cudworth προσεγγίζει το ζήτημα της καθαρής ιδέας σε σύγκριση με ένα αντικείμενο

¹⁴⁷ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.180-186

¹⁴⁸ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.190.Ο Hobbes θα συμφωνούσε με τον Cudworth, αφού αναφέρει τα αποτελέσματα των αισθήσεων ως αποκυήματα φαντασίας που προκαλούνται από την κίνηση και πίεση εξωτερικών παραγόντων στα σωματικά όργανα. Βλ. T.Hobbes, *Leviathan*, σελ. 9

¹⁴⁹ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.195-198

που την περιέχει, αναφέροντας το τρίγωνο και την τριαδικότητα. Βάσει του ίδιου συλλογισμού το κάθε ξεχωριστό τρίγωνο δε μπορεί να φτάσει την τελειότητα του ιδανικού νοητού τριγώνου.¹⁵⁰ Ο Cudworth θεωρεί πως δεν μπορεί να υπάρξει τέλεια ευθεία γραμμή ή τέλειο τρίγωνο στον υλικό κόσμο που να συμφωνεί με την απόλυτη ιδέα της ευθείας γραμμής ή του τριγώνου. Εμπειρικά αντιλαμβανόμαστε πολλές φορές πράγματα που νιώθουμε πως συνάδουν με την απόλυτη ιδέα τους, αλλά πρόκειται για μια επεξεργασία σε δύο επίπεδα α) η αίσθηση που προκαλεί το εξωτερικό αντικείμενο β) η προϋπάρχουσα ιδέα που λειτουργεί ως κανόνας και μέτρο σύγκρισης για τις προϋποθέσεις που πρέπει να τηρεί το εν λόγω αντικείμενο ώστε να κατηγοριοποιηθεί.¹⁵¹

Αυτό που προσπαθεί να αποδείξει ο Cudworth, είναι πως οι προϋπάρχουσες ιδέες εφόσον είναι τέλειες και χωρίς ακριβές υλικό αντίκρισμα ως προς αυτό που πρεσβεύουν, είναι μάλλον πιθανότερο να υφίστανται προ της εμπειρίας και δεν συντελούνται έπειτα από παρατήρηση πλήθους αντικειμένων. Ο νους αναγνωρίζει το ατελές σχήμα ως απείκασμα του τελείου. Και ο Cudworth πιθανολογεί, πως αν ένας ενήλικος άνθρωπος χωρίς καμία προηγούμενη εμπειρία σε σχέση με τη Γη, ένας 'πρωτόπλαστος' (protoplast), παρατηρούσε αντικείμενα θα ένιωθε πιο οικεία με αυτά που προσέγγιζαν τα τέλεια και ιδεατά σχήματα του νου του.¹⁵²

Ο νους αντιλαμβάνεται, σύμφωνα με τον Cudworth, την έννοια του τριγώνου, δε μπορεί όμως να δημιουργήσει μια γενική αισθητή εικόνα, παρά μόνο ξεχωριστές αντίστοιχα με τη φύση του καθενός (ισόπλευρο, σκαληνό, ισοσκελές). Με λίγα λόγια ο νους δε μπορεί να αισθητοποιήσει την νοητική ιδέα του τριγώνου, ώστε να περιλαμβάνει το γενικό φάσμα της έννοιας που αυτός αντιλαμβάνεται, αυτήν ενός σχήματος με τρεις γωνίες.

Υπάρχει διάκριση λοιπόν μεταξύ της κατανοητής ιδέας (intelligible idea) και της αισθητής εικόνας (sensible picture), μεταξύ της εννοιολογικής σύλληψης (conception) και του 'φαντάσματος' (phantasm). Όπως ένας αστρονόμος, που γνωρίζει τα ακριβή στοιχεία που αφορούν τον ήλιο (απόσταση, μάζα, θερμοκρασία κλπ.) και ωστόσο αδυνατεί να δημιουργήσει μια εικόνα που να συλλαμβάνει όλα αυτά τα

¹⁵⁰ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*,σελ.190-202.

¹⁵¹ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.206

¹⁵² ' R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.208-209

στοιχεία με την ακρίβεια του νου, έτσι το 'φάντασμα' αποτελεί το κέλυφος ή το σωματικό όχημα (corporeal vehicle) της κατανοητής ιδέας του νου. Ο Cudworth επαναλαμβάνει πως οι αντικειμενικοί μας συλλογισμοί είναι ενεργητικοί και αυτοδύναμοι και όχι παθητικοί και προερχόμενοι από αισθητικές εμπειρίες, με την ψυχή βρίσκεται στο μέσο αυτής της συνομιλίας νου και σώματος. Η αίσθηση λοιπόν, είναι η ομιλία της φύσης στον ανθρώπινο νου δια μέσου του σώματος. Η φύση με τα σημάδια και τις κινήσεις της 'μιλάει' στο σώμα δίνοντας του οδηγίες κατεύθυνσης σχετικά με το χώρο και την κατάσταση του ιδίου.¹⁵³

Η γνώση δεν έχει το άτομο ως αφετηρία αλλά ως τελικό προορισμό: 'So that knowledge doth not begin in individuals, but end in them.' Το λάθος κάποιων φιλοσόφων έγκειται στην αντίληψη πως οι αισθητικές ιδέες είναι αποτέλεσμα και μόνο της επιρροής των εξωτερικών πραγμάτων σε μια αδρανή ψυχή και πως οι αντιληπτές ιδέες είναι απλά συνεξαγωγές των αισθητικών ιδεών. Οι φιλόσοφοι που θεωρούν την ύλη και το αποτέλεσμα των αισθήσεων ως το κυρίως αντικείμενο της γνώσης δίνουν στο λόγο το ρόλο του εργαλείου με το οποίο το υλικό θα σμιλευτεί και θα μορφοποιηθεί κατάλληλα. Ο Cudworth αναφέρει τον ορισμό που δίνουν ως ενεργητική κατανόηση (active understanding) που προέρχεται από τον Αριστοτέλη. Οι πλανεμένοι φιλόσοφοι παραφράζουν τα λόγια του και δημιουργούν σύγχυση καθώς ο νους παρουσιάζεται ως ένα άβουλο εργαλείο χωρίς να γνωρίζει κάτω από ποιους παράγοντες θα λειτουργήσει.¹⁵⁴

Για τον Cudworth μια τέτοια εσφαλμένη παραδοχή ισούται με το να ισχυρίζεται κανείς πως μια ενεργητική παραγωγική δύναμη σαν τον ήλιο λειτουργεί ως παθητική αναμεταδοτική μηχανή συσσώρευσης φωτός από τη μέρα ή τη νύχτα. Πάνω στην ίδια συλλογιστική θεμελιώνουν οι νομιναλιστές τη θεωρία τους υποστηρίζοντας, πως δεν υπάρχουν οικουμενικές έννοιες (universal notions) παρά μόνο ύλη και ως εκ τούτου κάθε τέτοιου είδους σκέψη αποτελεί ένα όνομα που χρησιμοποιείται χάριν διάκρισης μεταξύ των πραγμάτων-κάτι που επεκτείνει και ο σύγχρονος αντίπαλος του Cudworth, ο Hobbes.¹⁵⁵

¹⁵³ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.212-216

¹⁵⁴ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.219-222

¹⁵⁵ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.223

Ο Hobbes αρνείται ακόμα κάθε καθολική αντίληψη και συλλογισμό (universal conceptions and reasonings) ως αυθύπαρκτα και ξεγυμνώνει κάθε πράγμα από το όνομα του θεωρώντας ανυπόστατο κάθε συσχετισμό ονόματος με την ιδέα που περιγράφει-η οποία είναι εξίσου τεχνητή. Τα ονόματα σύμφωνα με τον Hobbes είναι απλές διαρρυθμίσεις του προφορικού λόγου οι οποίες δεν είναι απόλυτες και η ίδια λέξη έχει αρκετές ερμηνείες οι οποίες ποικίλουν εξίσου με το κάθε άτομο ή ομάδα ατόμων. Η κατανόηση (understanding) αποτελεί, σύμφωνα με την παραπάνω συλλογιστική, μια απλή αντίληψη που δημιουργείται ένεκα του λόγου και χάνει κάθε ενεργητική δύναμη που της προσδίδει ο Cudworth. Ο Hobbes αντιτίθεται στη μεταφυσική του Descartes (Metaphysics) και παρουσιάζει την ακόλουθη σειρά, όσον αφορά την αναζήτηση της αφετηρίας της γνώσης: συλλογιστική, ονόματα, φαντασία, όργανα του σώματος. Το σώμα λοιπόν είναι γι' αυτόν το εργαλείο υπεύθυνο για την αντίληψη ενώ ο νους αναφέρεται απλά ως μια κίνηση στα σωματικά μέρη. Έτσι η επιστήμη δεν παράγει κάποιο ιδιαίτερο έργο πέρα από την ταξινόμηση των πραγμάτων κάτω από ένα είδος προς διευκόλυνση της επικοινωνίας.¹⁵⁶

Νους, γεωμετρία και επιστήμη

Η πορεία των πραγμάτων όμως, όσον αφορά την παραγωγή γνώσης, είναι η αντίστροφη, σύμφωνα με τον Cudworth. Ο νους, μέσω της επιστήμης, δημιουργεί τις αξιωματικές αλήθειες που είναι αναγκαίες για να διευκρινίσουμε τα συγκεχυμένα δεδομένα των αισθήσεων βάσει της ουσίας των 'όντως όντων' που φέρει μέσα του.¹⁵⁷ Ο νους είναι το μέτρο της πραγματικότητας για τον Cudworth και συμφωνεί με τον Αριστοτέλη που ισχυρίζεται, πως η αίσθηση είναι αρκετή για να αντιληφθεί ένα

¹⁵⁶ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.224-226. Όπως εξίσου τεχνητή θεωρεί και την κοινωνία βλ. Henry Sidwick, *Methods of Ethics*, 1874, Hackett Publishing, 1907, σελ.103

¹⁵⁷ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.227

συγκεκριμένο πράγμα για μια δεδομένη παροντική χρονική στιγμή, αλλά όχι για μια γενικότερη άποψη που δεν εξαρτάται από τόπο ή χρόνο.

Ο Cudworth ισχυρίζεται πως στην ουσία τα γεωμετρικά σχήματα είναι αληθινά και αμετάβλητα μόνο ως νοητικοί συλλογισμοί και όχι ως μορφές αντικειμένων.¹⁵⁸ Το αντικείμενο της γνώσης λοιπόν δεν βρίσκεται στα υλικά αντικείμενα αλλά στην νόηση όπως έχει πολλάκις επισημανθεί. Το σφάλμα λοιπόν φιλοσόφων, όπως ο Ηράκλειτος ή ο Πρωταγόρας, ήταν πως αντιλήφθηκαν την συνεχόμενη ροή και αστάθεια των πραγμάτων, την μεταβλητότητα, αλλά βάσισαν τη γνώση στις αισθήσεις και όχι στο νου που αντιλαμβάνεται το αμετάβλητο. Το σφάλμα αυτό επισημαίνει και ο Αριστοτέλης. Αντικείμενο της επιστήμης και της νόησης λοιπόν, είναι η σύλληψη αυτής της αμετάβλητης ουσίας όπως την αναφέρει ο Αριστοτέλης (immutable essence).¹⁵⁹

Οι αμετάβλητες οντότητες

Οι αμετάβλητες οντότητες (immutable entities) είναι οι κοσμικοί συλλογισμοί (universal rationes) ή κατανοητές φύσεις (intelligible natures). Ο Αριστοτέλης τις εκφράζει ως αριθμούς, γιατί ο αριθμός είναι τόσο απόλυτος και αδιαίρετος, καθώς αν του προστεθεί ή του αφαιρεθεί το λιγότερο, καταστρέφεται. Τίθεται το ερώτημα, σχετικά με το αν οι οντότητες αυτές υπάρχουν αλήθεια και ο Cudworth απαντάει, πως υπάρχουν αλλά σίγουρα όχι ως αισθητά αντικείμενα. Οι οντότητες αυτές υπάρχουν στο νου και δεν είναι τίποτε άλλο παρά 'νοήματα' (ο Cudworth αναφέρεται στη λέξη που εκφέρει ο Σωκράτης στον πλατωνικό διάλογο *Παρμενίδης*). Το ότι τα συγκεκριμένα υποκείμενα βρίσκονται στο νου, δε σημαίνει απαραίτητα πως αποτελούν αποκυήματα της φαντασίας. Τα όντα αυτά, σύμφωνα με τον Cudworth εκτός από τον αιώνιο χαρακτήρα, διαθέτουν και μια αναγκαιότητα ύπαρξης, ώστε δε θα μπορούσαν παρά να 'είναι', και ως εκ τούτου είναι άφθαρτα. Η ουσία λοιπόν των νοητικών οντοτήτων είναι η σταθερή διαχρονικότητα τους, η συνεχής τους ύπαρξη, ανεξάρτητα από το αν ο κάθε ατομικός νους τις αγνοεί ή τις γνωρίζει.

¹⁵⁸ Ο.π. σελ.230,235

¹⁵⁹ Ο.π. σελ.238-240,242

Πέρα από την άγνοια του ανθρώπινου νου, οι οντότητες αυτές θα συνέχιζαν να υπήρχαν ακόμα και αν ο υλικός κόσμος καταστρεφόταν, καθώς δεν εξαρτώνται απ' αυτόν, αλλά προϋπήρχαν και θα συνεχίσουν να υπάρχουν ανεξαρτήτως μεταβολών.
160

Το συμπέρασμα του Cudworth είναι πως υπάρχει μια αιώνια σοφία και γνώση που εννοικούν σε ένα αιώνιο μυαλό αγέννητα και άφθαρτα, αυτό το ονομάζει Θεό. Ο Θεός, οποίος είναι παντοδύναμος και παντογνώστης, χωρίς ωστόσο να μπορεί να καταστρέψει την ίδια του την ύπαρξη. Όπως και στη συλλογιστική του Πλάτωνα, τα νοήματα είναι αντικειμενικές σκέψεις που κατανοούνται εις βάθος με τη βοήθεια του ατομικού νου, έτσι συμπεραίνουμε πως όλα αυτά υπάρχουν απαραίτητα στο γενικό και απόλυτο Νου που αποκαλούμε Θεό.¹⁶¹

Η αλήθεια και όλα τα θεωρητικά σχήματα ή συλλογισμοί δεν είναι 'νεκρά' πράγματα με ένα υλικό αντίκρισμα, αλλά ζωντανά καθυτά. Ο Cudworth, έχοντας αποδείξει πως υφίσταται ένας αιώνιος νους που συνοδεύεται από σοφία και γνώση απορρίπτει ταυτόχρονα το ενδεχόμενο να διαθέτει η ύλη το στοιχείο της αιωνιότητας. Όπως καθετί ατελές εξαρτάται από κάτι τέλειο, έτσι και ατελείς ατομικοί νόες εξαρτώνται από τον τέλειο Νου και θα πρέπει να συσχετιστούν με κάποιο τρόπο μαζί του, ώστε να γνωρίσουν τις νοηματικές αλήθειες. Οι νόες μας δεν έχουν ενεργεία, αλλά εν δυνάμει αντίληψη της οικουμενικής κατανόησης που διαθέτει ο αιώνιος νους, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη. Πρέπει λοιπόν, να υπάρχει στον κόσμο ένας νους που καταλαβαίνει απολύτως και όχι ατελώς, όπως ένα μάτι που δεν κλείνει ποτέ σε αντίθεση με το δικό μας. Ο Cudworth συμφωνεί με τα λόγια του Θεμιστίου, ο οποίος ισχυρίζεται πως οι άνθρωποι δε θα μπορούσαν να κατανοήσουν ο ένας τον άλλο σε διάλογο, αν δεν δε συσχετίζονταν και οι δύο με ένα κοινό ανώτερο νου. Δε θα μπορούσε επίσης να κατανοήσει ο μαθητής το δάσκαλο αν και οι δύο δε διέθεταν νοητική πρόσβαση στα ίδια στοιχεία. Ο Cudworth πολύ ποιητικά συμπληρώνει στο

¹⁶⁰ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.242-248

¹⁶¹ . Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.250. Βλ. Charles E. Lowrey, *The philosophy of Ralph Cudworth a study of the true intellectual system of the universe*, New York 1884, σελ.67. Ο ανθρώπινος νους τελειοποιείται από τη στιγμή που συμμετέχει στο Θείο. Βλ. Michael B. Gill, 'Rationalism, Sentimentalism, and Ralph Cudworth', *Hume Studies* Volume 30, Number 1, April (2004) σελ.163-164

ανωτέρω παράδειγμα, πως το ίδιο συμβαίνει όταν χιλιάδες μάτια κοιτάνε ταυτόχρονα τον ήλιο ή ένα πλήθος ακροατών παρακολουθεί τον ίδιο ρήτορα.¹⁶²

Ανακεφαλαίωση

Οι νόμοι μιας πόλεως, όπως σχολιάζει ο Πλάτων στο έργο του 'Νόμοι' δεν υφίστανται ως θεσμοθετημένοι από τους ανθρώπους και ένεκα αυτού οφείλουν να είναι σεβαστοί, αλλά επειδή αυτοί είναι μίμηση των φυσικών και αμετάβλητων νόμων.¹⁶³ Η ψυχή για τον Cudworth δεν είναι *tabula rasa*, αλλά περιέχει ήδη ποιότητες και ενεργητικότητα και είναι ικανή να διαχωρίζει ηθικά το καλό από το κακό, αν δεν συνέβαινε αυτό η ηθική θα ήταν εντελώς υποκειμενική. Έτσι η ψυχή θα αναγκαζόταν να εξετάσει μέσω των αισθήσεων τους εξωγενείς παράγοντες χωρίς να μπορεί να συμπεράνει κάποιο γενικό κανόνα ηθικής, καταλήγοντας στα λεγόμενα του Hobbes.¹⁶⁴ Αντιθέτως η ψυχή ενεργεί σύμφωνα με μια εσωτερική αναλογία και οι κανόνες που ακολουθεί δεν είναι απλές διανοητικές μορφές προσκολλημένες σ' αυτήν αλλά πηγαίες και ζωτικές αρχές (*inward and vital principle*) { που της υποδεικνύουν τι να πράττει και τι να αποφεύγει.

Συνάγεται ότι για να γίνει αντιληπτή η φύση της ηθικής πρέπει πρώτα να γίνει αντιληπτή η φύση της ψυχής. Είναι σημαντική η ανάδειξη της ψυχής - του άυλου παράγοντα - ως σημαντικής για την κατανόηση της ηθικής γιατί συνήθως οι φιλόσοφοι που προάγουν την ύλη και το σώμα ως κυρίαρχες φύσεις θεωρούν ταυτόχρονα την ηθική και την έννοια του δικαίου εν γένει ως πράγματα φανταστικά και ανύπαρκτα.¹⁶⁵ Ο Πλάτων παρατηρεί πως οι υλιστές φιλόσοφοι παρουσιάζουν ένα κόσμο που κυβερνούν η φύση, η τέχνη ή η τύχη.¹⁶⁶ Στην πραγματικότητα βέβαια η ψυχή προϋπάρχει του σώματος. Έτσι επιβεβαιώνει και ο Πλάτων η ηθική και η πολιτική που απορρέουν από το νου και την ψυχή είναι εξίσου - ίσως και παραπάνω - πραγματικά από τα υλικά αντικείμενα.¹⁶⁷

¹⁶² βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.251-258. Ο Hobbes αντιπαρέρχεται πλήρως την άποψη πως η άυλη οντότητα είναι η αληθινή. Βλ. T.Hobbes, *Leviathan*, σελ.51

¹⁶³ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.286

¹⁶⁴ Βλ. T. Hobbes, *Leviathan*, σελ.24, R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.287

¹⁶⁵ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.288

¹⁶⁶ Ο.π. σελ.290

¹⁶⁷ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.292, «Η γνώση που παίρνει από τον ανθρώπινο νου, από το χαρακτήρα και τη δύναμη του, είναι η ανάμνηση του παρελθόντος. Χάρη σ' αυτή τη δύναμη της

Οι αθεϊστές αντιστρέφουν την τάξη των πραγμάτων δημιουργώντας σύγχυση αφού χάνουν το αληθινό στήριγμα της γνώσης, το Θεό. Το σώμα δεν είναι αυτοκινούμενο αλλά επειδή ενεργεί πάνω του κάποια ανώτερη αρχή. Η φύση είναι το πρώτο παράδειγμα της θεϊκής ηθικής, και τα τέσσερα στοιχεία όπως σημειώνει και ο Πλάτων είναι μορφοποιήσεις και όχι όπως λανθασμένα πιστεύουν οι υλιστές, η πρώτη αρχή του κόσμου.¹⁶⁸

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΒΟΥΛΗΣΗΣ

Δικαιοσύνη και αναγκαιότητα

Ο Θεός σύμφωνα με τον Cudworth δεν ευθύνεται για την πορεία του ανθρώπου(‘ο Θεός είναι αναίτιος’) καθώς έχουμε μέσα μας τη δύναμη να ενεργούμε χωρίς να είμαστε μαριονέτες του Θεού. Έτσι είμαστε αναγκασμένοι να κατηγορήσουμε τους εαυτούς μας για τα όποια ελαττώματα, καθώς δεν πρόκειται για κάποια τυχαία ασθένεια, για την οποία δεν φέρουμε ευθύνη. Η μετάνοια λοιπόν, ξεκινάει τύψεις που δημιουργεί η φαυλότητα και οδηγεί μέσω της βοήθειας του Θεού στη λύτρωση. Σ' αυτό το σημείο εισάγεται ο όρος της αναγκαιότητας (necessity) που δηλώνει τη σχέση Θεού και ανθρώπου και κυμαίνεται από απόλυτη αναγκαιότητα (απόλυτη εξάρτηση από το Θεό) ως την αντιστροφή της, στην απόλυτη ελευθερία (απόλυτη ανεξαρτησία από το Θεό σχετικά με τις πράξεις). Υπάρχει δικαιοσύνη στη φύση όπως

μνήμης ο άνθρωπος μπορεί να κυβερνάει τον κόσμο εδώ κάτω.», «Ο ιδανικός τύπος που προέρχεται από το Θεό είναι ασώματος, και ασώματο είναι κάθε τι που άνηκε στο πνεύμα.» Ερμής ο Τρισμέγιστος, *Ερμητικά κείμενα, Τομ. 2. Ασκληπιός- Αποσπάσματα* Ροδάκης , Περικλής Δ. 1923-, Τζαφερόπουλος , Απόστολος, Αθήνα : Παρασκήνιο 1990, σελ. 81,89

¹⁶⁸ βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ.297-299

υπάρχει και στην ανθρώπινη κοινωνία και εξασκείται από συγκεκριμένα όργανα. Οι αρμόδιοι για την εφαρμογή της δικαιοσύνης επαναφέρουν την ισορροπία δίνοντας το ανάλογο μερίδιο στους θύτες σύμφωνα με το μέγεθος της αδικίας που διέπραξαν, και αυτό έχοντας ως μέτρο την θεϊκή καθοδήγηση.¹⁶⁹

Απόλυτη αναγκαιότητα και ενδεχόμενη ελευθερία

Αυτή είναι γενικότερα η αντίληψη για τη δικαιοσύνη και υπάρχει και μια πιο ακραία που θέλει το Θεό να τιμωρεί τους κακούς σ' αυτήν, αλλά και την 'άλλη' ζωή με τρομερά μαρτύρια που έχουν σκοπό την κάθαρση και την ίαση. Ο Cudworth βέβαια θεωρεί αυτήν την άποψη παράλογη, ειδικά αν αυτός που την εκφέρει είναι υπέρ της απόλυτης αναγκαιότητας (absolute necessity). Βάσει αυτού του συλλογισμού τείνουμε υπέρ της ύπαρξης μια πιο ενδεχόμενης ελευθερίας (contingent liberty)¹⁷⁰. Η αλήθεια της Χριστιανοσύνης έγκειται στο γεγονός, πως απελευθερώνεται από την αναγκαιότητα.¹⁷¹

Η ανθρώπινη βούληση και οι πράξεις που ακολουθεί πρέπει να είναι ή απόλυτα αναγκαίες ή απόλυτα ελεύθερες υποστηρίζουν κάποιοι, κλίνοντας προς την πρώτη άποψη, γιατί διαφορετικά ο Θεός θα έχανε την ισχύ της γνώσης (Παντογνώστης) και της παντοδυναμίας Του. Η ενδεχόμενη ελευθερία της βούλησης σε περιπτώσεις, όπου δεν υπάρχει εμφανής διαφορά καλού-κακού στην επιλογή, επικυρώνεται αυτομάτως, και στερεί κάθε περιθώριο στην αναγκαιότητα. Ο Θεός ως εκ τούτου δε θα μπορούσε να γνωρίζει εκ των προτέρων τα αποτελέσματα (foreknowable ex causis). Παρ' όλα αυτά είναι αρκετό να σκεφτούμε πως ο άνθρωπος μπορεί να εκτιμήσει τις επιλογές ενός καλού ή κακού ανθρώπου, (λαμβάνοντας εξίσου υπόψη πως γενικά η 'πυξίδα' της θέλησης δείχνει το καλό) πόσο μάλλον ο Θεός.¹⁷²

¹⁶⁹ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 1-3 .Ο Αριστοτέλης ορίζει τον ανθρώπινο βίο ως τις πράξεις αυτού ένεκα της χρήσης του αυτεξούσιου και της ελεύθερης βουλήσεως του βλ. Κ.Παπαρηγόπουλος,*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους,Β' Τόμος,Ελευθερουδάκης,Αθήνα, σελ. 24. «Οι αμαρτίες σαν τον αναρριχώμενο κισσό περικυκλώνουν την λογική, και με ένα πνεύμα που αναδύεται καθηλώνουν τις αισθήσεις.»*, « Όσοι πιστεύουν στην εσωτερική τους 'φωνή' και μόνο και πλάθουν τον Θεό τους σύμφωνα με τις επιδιώξεις τους αυταπατώνται. Κρύβουν την αληθινή τους ταυτότητα σε μια διπλή ζωή άλλη προς το εξωτερικό περιβάλλον και άλλη προς την ιδιωτική τους ζωή.» ,«Υπάρχουν μέσα μας κάποια ψήγματα αλήθειας ωστόσο είναι συνήθως περιζωμένα με σκοτάδι.» J.Smith, *The true way of attaining to divine knowledge*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980 σελ.131,132,133

¹⁷⁰ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 3-4

¹⁷¹ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 5

¹⁷² Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 78-79

Περί ανυπαρξίας της ελεύθερης βούλησης

Πολλοί διανοούμενοι κατά τους αιώνες διατύπωσαν την άποψη περί της ανυπαρξίας της ελεύθερης βούλησης (*liberum arbitrium*) λέγοντας πως πρόκειται για κάτι ανυπόστατο, για κάτι ενάντια στη φύση, και πως ακόμα και αν υπήρχε, μόνο ο Θεός θα ήταν σε θέση να το εξασκήσει, με άμεσο επακόλουθο όλες τις πράξεις των υπόλοιπων όντων να υπαγορεύονται από τη βούλησή Του. Κάποιοι επιπλέον λόγοι που στηρίζουν αυτή την άποψη είναι πως τίποτα στη φύση δεν είναι αυτοκινούμενο και βάσει αυτού υπάρχει μια ατέρμονη αλυσίδα κίνησης. Επίσης σύμφωνα με τον Hobbes, τίποτα δε μπορεί να δημιουργηθεί χωρίς απαραίτητο-αναγκαίο αίτιο (*necessary cause*). Ενώ η βούληση καθοδηγείται από την λογική του καλού, η οποία 'χωροταξικά' βρίσκεται στον τομέα της κατανόησης και ως εκ τούτου είναι αναγκαία και όχι αδιάφορη. Απεναντίας αυτό που είναι αδιάφορο δε μπορεί να καθορίσει τον εαυτό του σε τίποτα που αφορά βούληση ή κίνηση.¹⁷³

Αν δεν υπήρχε το αυτεξούσιο ο κόσμος θα ανακυκλωνόταν συνεχώς με πανομοιότυπο τρόπο στην αιωνιότητα. Αυτό ήταν το δόγμα των Στωικών και σύμφωνα με αυτό ακόμα και ο Θεός ο ίδιος υπόκειται στην αναγκαιότητα. Ο Ωριγένης περιγράφει ακριβώς αυτή την δογματική αντίληψη αναφέροντας την επίθεση του Κέλσου και δίνει πλήθος παραδειγμάτων, ιστορικών κομβικών σημείων και προσώπων που θα έπρεπε να επαναληφθούν χωρίς καμία σκοπιμότητα απ' ο,τι φαίνεται. Οι Στωικοί υποστηρίζουν πως τα πράγματα δε θα είναι παρόμοια σ'αυτή τη συνεχή ροή αλλά απαράλλαχτα, και ο Cudworth θέλοντας να δείξει τη δυνατότητα της ανθρώπινης κρίσης ανεξάρτητα με τις συνθήκες υποστηρίζει, πως αν ένας άνθρωπος έπρεπε να επιλέξει μια σφαίρα από ένα πλήθος χρυσών σφαιρών με πανομοιότυπο μέγεθος, σύσταση και όψη, βρισκόμενες μπροστά του ισάξια τοποθετημένες, χωρίς να υπάρχει κανένα κίνητρο που να επιτάσσει την επιλογή μιας έναντι άλλης, θα έπρεπε εν τούτοις να επιλέξει τυχαία. Αν αυτός ο άνθρωπος δεν μπορούσε να επιλέξει αλλά ήταν προκαθορισμένος, τότε όλοι οι άνθρωποι στο ίδιο πείραμα θα αντιδρούσαν το ίδιο.¹⁷⁴

¹⁷³ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 6. Περί της κίνησης που υπάγεται απόλυτα στην θεϊκή δικαιοδοσία βλ. B.Spinoza, *Ηθική*, μτφ. Ν.Κουντουριώτου, Αθήνα 1913, σελ.29 (θεώρημα ΚΣΤ')

¹⁷⁴ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 9-13

Σχετικά με την ύπαρξη του αυτεξούσιου, ο Hobbes ισχυρίζεται πως τίποτα στον κόσμο δεν είναι αυτοκινούμενο, αλλά καθετί παίρνει την αρχή του από κάτι άλλο. Ένα τέτοιο επιχείρημα σημαίνει αυτόματα την δυνατότητα ύπαρξης των πραγμάτων χωρίς την αναγκαία ύπαρξη του Θεού, με την έννοια του 'πρώτου 'κινούντος'. Ο Hobbes παρ' όλα αυτά επιχειρεί να συνδυάσει την ύπαρξη του Θεού με την κατασκευή του κόσμου, απλά υποβιβάζοντας Του την υπόσταση και μετατρέποντάς Τον σε άλλο ένα 'κινούμενο κινούν', μια ενέργεια που ο Cudworth θεωρεί πως οδηγεί στον αθεϊσμό. Ο Cudworth χαρακτηρίζει τον συλλογισμό του Hobbes ανοησία (ridiculous nonsense), υποστηρίζοντας πως δε θα μπορούσε με κανένα τρόπο να υπάρξει κίνηση στον κόσμο, αν δεν υφίστατο αρχικά ένα πρώτο κινούν. Το λάθος των φιλοσόφων που συμμερίζονται τις απόψεις του Hobbes, είναι πως θεωρούν το 'πρώτο κινούν' ως κάτι ενσώματο, ενώ η λύση βρίσκεται αν φανταστούμε κάτι ασώματο να δίνει την πρώτη ώθηση.¹⁷⁵

Το επόμενο επιχείρημα των αθεϊστών φιλοσόφων που αναλαμβάνει να λύσει ο Cudworth, είναι αυτό που θέτει ως δόγμα ,ότι ένα ον δεν μπορεί να είναι ταυτόχρονα πράττον και πάσχον, να μπορεί δηλαδή ενεργώντας να επανακαθορίζει τον εαυτό του. Η εμπειρία δείχνει όμως, πως τα σώματά μας λειτουργούν και κινούνται με τόσο πολλούς και διαφορετικούς τρόπους και πάντα αυτόματα, υπακούοντας στις εντολές της θέλησης μας. Υφίσταται λοιπόν, διαφοροποίηση και αυτοπροσδιορισμός στην κίνησή μας. Κατ' αυτό τον τρόπο είμαστε ταυτόχρονα δρώντες και παθόντες και η φύση μας είναι αυτή του 'αυτοκινούμενου όντος' (αυτοκίνητον).,Το επιχείρημα του Πομπονάτιου έγκειται στη υπόθεση, πως ένα αδιάφορο (indifferent) πράγμα που δεν λαμβάνει υπόψη καμία αναγκαιότητα είναι προορισμένο σε στάση αδράνειας, ένας συλλογισμός που προσπαθεί να καταργήσει την ελευθερία της βούλησης. Για άλλη μια φορά το λάθος στον παραπάνω συλλογισμό είναι η βάση που έχει στα ενσώματα, θα ήταν αληθής για ετεροκινούμενα άλογα όντα, αλλά ο άνθρωπος δεν ανήκει σ'αυτά. Η ελεύθερη βούληση στην περίπτωση λήψης μιας απόφασης ανάμεσα σε όμοια πράγματα δε σημαίνει την αδιαφορία ,σημαίνει αντιθέτως την δυνατότητα απόφασης. Επίσης η ελεύθερη βούληση δεν είναι αδιάφορη ειδικά σε διαφορετικά πράγματα, και αυτό γιατί έχει ως γνώμονα το καλό, τη λήψη δηλαδή αποφάσεων με απώτερο στόχο την υπέρβαση των κατώτερων και ηθικά κατακριτέων ηδονών και ορέξεων.

¹⁷⁵ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 65-69

Στο συλλογισμό που αρνείται την ύπαρξη της ενδεχόμενης ελεύθερης βούλησης (contingent freewill), εφόσον αυτή κλίνει προς το καλό και τα φαινόμενα του-το οποίο εδράζεται στην κατανόηση (understanding) και είναι ως εκ τούτου αναγκαίο- ο Cudworth απαντάει με τα λεγόμενα του Αριστοτέλη. Οι εκφάνσεις λοιπόν του καλού (appearances of good) δεν είναι αναγκαίες, αφού εμείς έχουμε τη δυνατότητα να τις αναγνωρίσουμε και να τις διαχειριστούμε ανάλογα με τα κίνητρά μας, η διαφορά στα αποτελέσματα που εμφανίζεται στους ανθρώπους δεν υποδηλώνει την παθητικότητα μπροστά στα φαινόμενα, απεναντίας η κρίση τους έχει τόση ελευθερία και διαφορετικότητα όσο και η πληθώρα των υπάρξεών τους.¹⁷⁶

Ενάντια στην ελεύθερη βούληση υπάρχει το στωικό επιχείρημα, πως τίποτα δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς αιτία (ουδέν αναίτιον) και ο Hobbes επεκτείνει το συλλογισμό υποστηρίζοντας πως τίποτα δεν μπορεί να υπάρξει δίχως επαρκές αίτιο (sufficient cause), εφόσον η αιτία είναι επαρκής είναι ταυτόχρονα και αναγκαία, συνεπάγεται πως τίποτα δεν μπορεί να υπάρξει δίχως αναγκαίο αίτιο (necessary cause). Ο Cudworth απαντά πως το επαρκές αίτιο, εφόσον είναι επαρκές, όπως το όνομα του προσδιορίζει, είναι ταυτόχρονα σε θέση να μην παράσχει το ανάλογο αποτέλεσμα, διαθέτει δηλαδή ελευθερία, και αυτό χωρίς καμία εξωτερική προς αυτό αναγκαιότητα σχετικά με την έκβαση του αποτελέσματος. Έπειτα, κάθε τι πρέπει να υπάρχει ένεκα ενός αποτελεσματικού αιτίου, του οποίου η δράση είναι επαρκής για να δημιουργήσει την ύπαρξή του. Αν το ον που διαχειρίζεται το αποτελεσματικό αίτιο είναι άνθρωπος, έχει τη δυνατότητα να πράξει ή να μην πράξει και να παρατείνει ακόμα την απόφαση του. Ο Cudworth διακρίνει λοιπόν δύο είδη επαρκών αιτιών, ένα αναγκαίο και ένα ελεύθερο. Ο Hobbes υποστηρίζει πως σε μια διαζευκτική πρόταση το αποτέλεσμα είναι προδιαγεγραμμένο και είτε είναι θετικό είτε αρνητικό είναι εξίσου αναγκαίο, καθώς αν δεν είναι αναγκαίο να γίνει το ένα είναι αυτόματα αναγκαίο να γίνει το άλλο. Ο Cudworth για άλλη μια φορά χαρακτηρίζει παιδικές ανοησίες και σοφιστείες τέτοιου είδους σκέψεις που έχουν τις ρίζες τους στους Στωικούς.¹⁷⁷

Ο Cudworth επιχειρεί να καταρρίψει επίσης το συλλογισμό που θέλει τον άνθρωπο κάτοχο της ενδεχόμενης ελευθερίας (contingent liberty) στερώνοντας του ωστόσο το

¹⁷⁶ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 69-73

¹⁷⁷ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 73-75

δικαίωμα εξάσκησης της καθώς ο μόνος που το διαθέτει είναι ο Θεός. Οι οπαδοί αυτής της θεωρίας κάνουν το λάθος να στηρίζουν την απόλυτη ελευθερία δράσης του Θεού στην εσφαλμένη εικόνα της παντοδυναμίας Του. Η δύναμη και η τελειότητα του Θεού βρίσκονται στην εξάσκηση των δυνατοτήτων Του, όχι υπέρ το μέτρον και αυθαιρέτως αλλά πάντα με γνώμονα την καλοσύνη και τη σοφία. Ο Θεός δίνει το αυτεξούσιο στον άνθρωπο λόγω της αγάπης Του προς αυτόν¹⁷⁸ θέλοντας να είναι ελεύθερος να ρυθμίζει ο ίδιος τη ζωή του, διαφορετικά θα μπορούσε να επέμβει με βία και να ελέγξει τα πάντα, ωστόσο θα έχανε ταυτόχρονα το δικαίωμα να κρίνει τον άνθρωπο, όπως τώρα. Η θεική αγαθότητα είναι απεριόριστη και ακαθόριστη σύμφωνα με τον Whichcote. Ο Θεός δεν περιορίζει, δίνει ελευθερία και επαφίεται στον άνθρωπο να τη διαχειριστεί σωστά.¹⁷⁹

Υπέρ της ύπαρξης της ελεύθερης βούλησης

Ο Cudworth αντιλαμβάνεται τη διαφορά μεταξύ ενσώματων και ασώματων όντων (corporeal and incorporeal things) όπου τα πρώτα, αν και είναι άψυχα, βρίσκονται στο έλεος της εξωτερικής δύναμης και κίνησης χωρίς έλεγχο. Ο άνθρωπος όμως, ως ενσώματο αλλά και έμψυχο όν, έχει τη δυνατότητα μεταστροφής της δύναμης ακόμα και σε περιβάλλοντα που οι εξωτερικές συνθήκες προδιαθέτουν την ισορροπία. Η ικανότητα αυτή φαίνεται τρομερή μπροστά στις υπόλοιπες των πλασμάτων του κόσμου και είναι μάλλον περισσότερο θεϊκής προέλευσης. Ο Θεός ο ίδιος την εξασκεί σε όλα τα πράγματα και είναι εμφανής σε περιπτώσεις που τα κίνητρα και η ανθρώπινη λογική αδυνατούν να εξηγήσουν την σκοπιμότητά της ύπαρξης ενός γεγονότος αντί ενός άλλου εξίσου πιθανού. Ακόμα και η πράξη δημιουργίας του κόσμου δημιουργήθηκε χάρη στο θεϊκό αυτεξούσιο και όχι κάτω από τα δεσμά της αναγκαιότητας. Ωστόσο αυτή ελευθερία κρίσης του Θεού έχει παρερμηνευτεί σε βαθμό που υπερβαίνει στην πληρότητα τη λογική. Το ίδιο ισχύει και για όσους

¹⁷⁸ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 76,77

¹⁷⁹ B.Whichcote, *The manifestation of Christ*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ.67

προσπαθούν να καθορίσουν τη θεϊκή τελειότητα στα πλαίσια καλού-κακού με απολυτότητα και ταυτίζοντας τα ανθρώπινα μέτρα με τα καθάρια και ανώτερα αντίστοιχα θεϊκά. Όμως το αυτεξούσιο ή αλλιώς 'επελευστική ελευθερία' ('epeleustick liberty' -πρόκειται μάλλον για αριστοτελικό όρο) δεν πρέπει να κατακρίνεται για την επιλογή των πραγμάτων που εξωτερικά θεωρούνται όμοια.¹⁸⁰

Η σύγχρονη ψυχολογία (την εποχή του Cudworth) χωρίζει την ψυχή σε δύο σκέλη: νόηση (διάνοηση) και θέληση (βούληση), οι οποίες δεν μετέχουν των εργασιών η μια της άλλης. Ωστόσο αρκετοί υποστηρίζουν πως η νόηση είναι αυτή που καθοδηγεί την 'τυφλή' βούληση, καθώς είναι αυτή που κατέχει τη γνώση του τι είναι καλό άρα και αναγκαίο. Υπάρχουν πράγματα έμψυχα και άψυχα στον κόσμο που αναδεικνύουν την υπερβατικότητα του Δημιουργού. Η φυσική λοιπόν γνώση του Θεού βρίσκεται μέσα στην ψυχή και το νου του ανθρώπου.¹⁸¹ Υπάρχει όμως και ένα είδος αυτεξούσιου, η ανθρώπινη βούληση, που σε περιπτώσεις διαφορετικών πραγμάτων ευθύνεται για τις επιλογές ειδικά αν κάποιες είναι κατώτερες (ηθικά επιλήψιμες) ή ανώτερες (ηθικά επαινετές) και αναλόγως ο άνθρωπος κρίνεται ηττημένος ή νικητής.¹⁸²

Βούληση και νόηση

Προς αντιπαράθεση της αναγκαίας φύσης της νόησης που συνεπάγεται την υποδούλωση της θέλησης, έχει υποστηριχτεί η άποψη πως η νόηση αν και 'γνώστης του πράττειν' δεν έχει ωστόσο τον τελευταίο λόγο και είναι η βούληση που κυριαρχεί εφόσον αυτή ενεργεί σύμφωνα με την κλίση της. Ο πιο παράδοξος ισχυρισμός θέλει τη βούληση να ακολουθεί τις οδηγίες της νόησης και να επιλέγει εν τέλει ο,τι της υποδεικνύει, ωστόσο είναι αυτή που σε πρώτο στάδιο κατευθύνει και δίνει εντολές στην κατανόηση σχετικά με την αναζήτηση και την επιλογή του αντικειμένου της.

¹⁸⁰ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 15-18

¹⁸¹ B.Whichcote, *The use of reason of matter of religion*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980 σελ.54

¹⁸² 'Η ελευθερία της ανθρώπινης δράσης αποτελεί για τον Γρηγόριο Νύση την καταστασιακή συνθήκη της ανθρώπινης ύπαρξης. Ο άνθρωπος δημιουργείται από τον Θεό ελεύθερος. Ο άνθρωπος είναι ελεύθερος, επειδή εικονίζει τον Θεό, ο οποίος είναι οντολογικά ελεύθερος. Γι' αυτό και το αυτεξούσιο, η ανθρώπινη ελευθερία, χαρακτηρίζεται «ισόθεο» Ιωάννης Πλεξίδης, 'Αυτεξούσιο και καταστροφικότητα. Η έλλειμματικότητα του δημιουργήματος', www.antifono.gr/portal/κατηγορίες/φιλοσοφία-επιστημολογία/άρθρα/2791-Αυτεξούσιο-και-καταστροφικότητα-Η-ελλειμματικότητα-του-δημιουργήματος.html

Στην εξέλιξη του ισχυρισμού αυτού η βούληση παραμένει 'τυφλή' και πρέπει πρώτα να συμβουλευτεί την νόηση, η οποία προτείνει και έπειτα ακολουθεί ένας φαύλος κύκλος, όπου η μία προπορεύεται στις ενέργειες της άλλης. Αν ακόμη δεχτούμε πως η βούληση είναι αυτή που αποφασίζει την επιλογή του αντικειμένου χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις συμβουλές της νόησης τότε το παράλογο θα επικρατούσε παντού και δε θα υπήρχε καλό ή κακό ούτε κάτι που θα άξιζε αντικειμενικά ναπραχθεί έναντι άλλου.¹⁸³

Ο Cudworth κατακρίνει λοιπόν την άποψη που θέλει τη θέληση και την νόηση να ενεργούν ξεχωριστά σε πρώτο επίπεδο καθώς φαίνεται πως αυτή η ταξινόμηση δημιουργεί πλήθος προβλημάτων. Είναι κοινός τόπος των φιλοσόφων, πως αυτό που δρα είναι κάτι υπαρκτό και με αυτή τη βάση έγινε και ο προαναφερθείς διαχωρισμός θελήσεως και νοήσεως στη ψυχή. Αυτό όμως που έχει σημασία είναι πως, θέληση και νόηση, άνθρωπος και ψυχή, δρουν αλληλένδετα μέσα στην ίδια υπόσταση και έτσι είναι καλύτερο να τα αντιλαμβανόμαστε. Ωστόσο ο Cudworth επιχειρεί στη συνέχεια ένα πιο ορθό διαχωρισμό.¹⁸⁴

Η πρώτη κινητήρια δύναμη

Οι Επικούριοι, οι Χομπσιανοί, και οι αθειϊστές, αναγάγουν σύμφωνα με τον Cudworth την σκέψη σε τοπική κίνηση (local motions) του εγκεφάλου, αλλά αυτό που δεν αντιλαμβάνονται είναι η ατέρμονη πηγή της ζωής και σκέψης (fountain of cogitation) που υπάρχει στην ψυχή. Ο Cudworth διαφωνεί με τους Σχολαστικούς που θέλουν μια τυφλή θέληση ως την πρώτη κινητήρια δύναμη της ψυχής και αντιθέτως τάσσεται αρχικά «πέρ της γνώσης και της κατανόησης, της βούλησης και του λόγου» (knowledge and understanding, counsel and reason). Αν όμως η σκέψη και η νόηση ήταν οι αρχικές αιτίες, η συνεχής εξέταση πριν την πράξη θα ήταν ατελείωτη και η πράξη μάλλον ακατόρθωτη. Ο Αριστοτέλης θέτει το ερώτημα σχετικά με το 'πρώτο κινούν', την πρώτη δηλαδή ζωτική δύναμη (vital power) από την οποία η φύση απέκτησε όλες τις τις δυνάμεις. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, αν η 'βουλή' (counsel)

¹⁸³ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 19-23

¹⁸⁴ . R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 24

ήταν η πρώτη αρχή θα υπήρχε μια ατέλειωτη αλυσίδα σκέψης. Παρατηρούμε όμως, ότι όλες οι πράξεις αποσκοπούν σε ένα καλό τέλος-σκοπό, κατ' αυτό τον τρόπο συμπεραίνουμε πως το 'πρώτο κινούν' είναι η συνεχής επιθυμία και αγάπη για το καλό και την ευτυχία: 'constant, restless, uninterrupted desire, or love of good as such, and happiness'.¹⁸⁵

Η αγάπη είναι ενέργεια

Πέρα απ' όλ αυτά ο άνθρωπος έχει μέσα του ένα προμήνυμα (presage) μια προϊδέαση (odor) που αφορά το υπέρτατο αγαθό, που δίχως αυτό δε θα μπορούσε να κερδίσει την ευτυχία. Πρόκειται για την αγάπη και την επιθυμία για το καλό, και δεν είναι μια ακόρεστη και απατηλή όρεξη, αλλά το θεμέλιο της ζωής. Ο Cudworth πιστεύει πως η αγάπη λειτουργεί ως ενέργεια και σύμφωνα με τον Descartes αποτελεί μια σταθερή αξία ποιοτικά και ποσοτικά, η οποία ανακυκλώνεται αναγκαία μέσω της κίνησης μέσω των σωμάτων και της ψυχικής θέλησης. Πέρα από την αγάπη υπάρχουν και άλλες ενέργειες που δρουν στο ηγεμονικό μέρος της ψυχής όπως η τιμότητα που λειτουργεί μέσω της συνείδησης και επιβάλλεται των παθών και των ορμών, αλλά και η κατανόηση (understanding) που χωρίζεται σε υποθετική (speculative) και σε πρακτική (practical).

Ηγεμονικό

Τα ηγεμονικά μέρη χαρακτηρίζονται φυσικά και αναγκαία, όμως η τελική πορεία των πραγμάτων βρίσκεται στα χέρια μας. Τι ακριβώς είναι όμως το 'ηγεμονικό' κομμάτι της ψυχής, αυτό δηλαδή που κυριαρχεί μέσα μας; Ο Cudworth θεωρεί πως το αυτεξούσιο δε μπορεί να βρίσκεται πουθενά αλλού. Ο Αριστοτέλης όπως και αρκετοί αρχαίοι φιλόσοφοι, το θεωρούν ως την έδρα του κακού, και την ίδια άποψη συμμερίζεται και ο Ωριγένης μετέπειτα. Οι σύγχρονοι του Cudworth, φιλόσοφοι και θεολόγοι (Hobbes, ίσως και ο Spinoza) θεωρούν πως η μόνη λύση ώστε να υπάρχει η ελεύθερη βούληση, είναι να είναι 'τυφλή' και να καθοδηγεί την ψυχή. Ωστόσο παραδέχονται, πως ακόμη και αυτή η ανεξέλεγκτη θέληση έχει κάποιους αναγκαίους

¹⁸⁵ . R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 26-28

δεσμούς. Έτσι αναγνωρίζει το καλό στα πράγματα και η μικρότερη ένδειξή του, αποτελεί ικανό κίνητρο για την μεταστροφή της.¹⁸⁶

Το μάλλον αδύνατο συμπέρασμα των φιλοσόφων αυτών είναι πως η βούληση έχει το προνόμιο να επιλέγει τις πράξεις της χωρίς κανένα όριο όντας αδιάφορη σχετικά με το αν το πραχθέν είναι καλό ή κακό. Απεναντίας, η βούληση ως μέρος της φύσης πρέπει να ενεργεί συνυφασμένη μ'αυτήν και με τέλειο τρόπο, ως εκ τούτου δεν μπορεί να κατηγορηθεί, καθώς η αμαρτία δεν προέρχεται από τη φύση αλλά από την εσφαλμένη ανθρώπινη επιλογή.¹⁸⁷ Το 'δικαίωμα' της ελεύθερης βούλησης δεν αναφέρεται στην καθ' αυτό εξάσκηση, αλλά στην δυνατότητα απελευθέρωσης από τα πάθη.¹⁸⁸

Ανεξάρτητα από την ηθική χροιά των εκάστοτε ενεργειών που εμπλέκεται, πέρα από τα πάθη ή τις εξωτερικές πιέσεις, ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα παύσης τους. Ο Cudworth περιγράφει το 'ηγεμονικό' ως την αυτό-συνείδηση της ψυχής. Το ηγεμονικό ταυτίζεται με την ύπαρξη μας και αντισταθμίζει την αρετή με τη φαυλότητα, αν και αρκετές φορές αποτελεί και την πηγή της αμαρτίας, στις περιπτώσεις που παρουσιάζεται κατάχρηση αυτής της δύναμης. Ακόμη κι αν κάποιος βρίσκεται σε δίλημμα μεταξύ κάποιων πραγμάτων, μπορεί από βιαστική κρίση και αντίθετα με την φαινομενικά καλή χροιά που του δίνει η επιλογή του, η έκβαση των πραγμάτων να καταλήξει άσχημα. Ο άνθρωπος έχει την ευθύνη 'τυπικά', ανεξάρτητα από την καλή του πρόθεση. Αξίζει να παρατηρηθεί πως η συνείδηση αν και αποτελεί αναγκαία και φυσική λειτουργία δε μας περιορίζει στο να πράξουμε ενεργητικά και να κρίνουμε ελεύθερα τι θα επιλέξουμε.

Η ρίζα του λάθους

Ο Cudworth συμφωνεί με τον Descartes, ο οποίος υποστηρίζει πως η θέληση είναι αυτή που κρίνει και όχι η νόηση. Ο ισχυρισμός αυτός, αν και παράδοξος για όσους περιορίζουν τις δύο έννοιες στο πλαίσιο των ενεργειών τους, είναι ωστόσο

¹⁸⁶ R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 29-33

¹⁸⁷ R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 34

¹⁸⁸ B.Whichcote, *Moral and religious aphorisms*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980 σελ.327(62)

αποκαλυπτικός ως προς τη δημιουργία της λανθασμένης κρίσης. Το πρόβλημα έγκειται στο γεγονός πως η θέληση αρκετές φορές αναστοχάζεται και ξεφεύγει από τα πραγματικά δεδομένα και διαστρεβλώνει την κρίση της σύμφωνα με τα 'θέλω' της ή επειδή δεν έχει ευδιάκριτη αντίληψη των δεδομένων της νόησης, καθώς μια ξεκάθαρη κατανόηση των πραγμάτων χωρίς υποκειμενική μεροληπτική εμπλοκή οδηγεί πάντα στο σωστό. Έτσι ο Cudworth καταλήγει πως αν μπορούσαμε να παρατείνουμε την κρίση μας έως ότου αντιληφθούμε ξεκάθαρα τα δεδομένα, όπου υπάρχει ασάφεια, θα εξαλείψαμε τα περιθώρια λάθους.¹⁸⁹

Από τα παραπάνω καταλήγουμε πως ο ισχυρισμός του Descartes είναι σωστός γιατί αν η νόηση ήταν ο τελικός κριτής τότε δε θα μπορούσε να υπάρξει προσωπικό ενδιαφέρον και δωροδοκία. Η αδυναμία της ανθρώπινης νόησης όμως σύμφωνα με τον Cudworth, είναι πως τα πράγματα που γνωρίζουμε απόλυτα και χωρίς ίχνος αμφιβολίας καθώς και χωρίς δυνατότητα μεταστροφής μέσω σοφισμάτων ή θρησκείας, είναι πολύ λίγα. Αυτό συνεπάγεται τη μειωμένη δυνατότητα της νόησης να συμβάλλει καταλυτικά στην επιρροή της βούλησης κατά την κρίση, καθώς η δεύτερη αμφιταλαντεύεται ανάμεσα σε γνώμες, συμφέροντα, τεχνάσματα, χάνοντας την πραγματικότητα. Αφού η νόηση των περισσοτέρων είναι τόσο περιορισμένη πρέπει να υπάρχει κάτι που να δίνει ένα δυνατό στήριγμα στην κρίση τους και αυτό είναι ο στόχος της θρησκείας σύμφωνα με τον Cudworth. Η πίστη δηλαδή, αντικαθιστά την γνώση, έτσι ώστε να μην διαταράσσεται η ηθική. Η πίστη στον Θεό ή στον ιερέα μπορεί να παρομοιαστεί με την εμπιστοσύνη στη γνώση του επιστήμονα, αλλά αυτή τη φορά σε ηθικό επίπεδο, κάτι το οποίο επιβεβαιώνει και ο Πλάτων.¹⁹⁰

Η μετάνοια

Το αυτεξούσιο έχει δοθεί στον άνθρωπο όχι για να παραβιάζεται, αλλά για να του εξυψώνει την αντίληψη πέρα από την αίσθηση και αρκετές φορές πέρα από τη νόηση, μέσω της θείας χάρης.¹⁹¹ Ο Whichcote κάνει λόγο για την ελευθερία που έχει δοθεί στον άνθρωπο και που η χρήση της ωστόσο πρέπει να τηρεί τα συγκεκριμένα όρια

¹⁸⁹ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 35-39

¹⁹⁰ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 40-41

¹⁹¹ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 41-42

που έχουν τεθεί. Η κακή χρήση της ελευθερίας οδηγεί στη δυστυχία και δίχως μετάνοια είναι μάλλον αδύνατο να βελτιωθεί η κατάσταση. Η λύση στο πρόβλημα της αδυναμίας για μετάνοια βρίσκεται κατά τον Whichcote στη λειτουργία της λογικής και στη φώτιση που αυτή επιφέρει στη συνείδηση. Κατ' αυτό τον τρόπο ο άνθρωπος θα καταφέρει να 'ξυπνήσει' τις εγγενείς του διανοητικές ικανότητες και να αναγνωρίσει το πραγματικό του έργο, να γνωρίσει δηλαδή το δημιουργό του μέσω του συμπορευόμενου με το θείο, ορθού πράττειν.¹⁹²

Η συνείδηση μας βρίσκεται λοιπόν σε συνεχή εξέταση και διαμάχη ανάμεσα στις κατώτερες απολαύσεις και στις ανώτερες αρετές, και αυτό σύμφωνα με τον Cudworth μέχρι η ψυχή μας να καταλήξει στη μια απ' τις δύο πλευρές και να λάβει τον ανάλογο έπαινο ή τιμωρία. Και η πρώτη τιμωρία του κακού είναι όπως είναι γνώριμο σε όλους, η καταδίωξη της ίδια της συνειδήσεώς του ανθρώπου. Ο Cudworth παραθέτει πλήθος βιβλικών και ευαγγελικών αναφορών που αναφέρουν ξεκάθαρα το μεγαλύτερο απ' όλα τα διλήμματα που έχει να αντιμετωπίσει ο άνθρωπος, αυτό της παράταξής του μεταξύ καλού και κακού, μεταξύ ζωής και θανάτου. Ο Θεός μιλά ξεκάθαρα στον άνθρωπο, δίνοντας του τις πληροφορίες σχετικά με την κάθε πλευρά, ύστερα αυτός είναι ελεύθερος να πράξει όπως νομίζει, και ακριβώς σ' αυτό έγκειται το αυτεξούσιο ή η ελεύθερη βούληση για την οποία γίνεται λόγος. Παρατηρείται λοιπόν πως ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα και τη μη δυνατότητα εκπλήρωσης του πεπρωμένου του, να γίνει δηλαδή αρωγός του Θεού και να εξελιχθεί ως ύπαρξη στο πλαίσιο του αναγκαίου καλού ή στην μη αναγκαιότητα του κακού, δρώντας μόνος.¹⁹³

Θρησκεία και ελευθερία

Μία απ' τις κυριότερες μομφές που έχει δεχθεί η θρησκεία, είναι πως δεσμεύει τον άνθρωπο περιορίζοντας την δράση του και δεν του αφήνει χώρο για πλήρη έκφραση, κάτι που συνεπάγεται την στέρηση ίσως του κυριότερου δικαιώματος που διακυβεύεται σ' όλη την ιστορία της ανθρωπότητας, αυτό της ελευθερίας. Σίγουρα εκ πρώτης όψεως ένα σύνολο κανόνων και περιορισμών που ορίζεται από ένα αόρατο ον χωρίς την παραμικρή απτή απόδειξη της ύπαρξης (και της μετέπειτα θεμιτά αμφισβητούμενης ισχύος του) φαίνεται από κοινωνικοπολιτική-και μάλλον

¹⁹² B.Whichcote, *The use of reason in matters of religion*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ.51,53

¹⁹³ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 42-44

ατομικιστική σκοπιά, τυραννικό. Η πορεία όμως του ανθρώπινου γένους αποδεικνύει πως δίχως την νουθεσία και την αυτοσυγκράτηση, δεν θα μπορούσε να φτάσει στο όποιο στάδιο εξέλιξης έχει μέχρι τώρα φτάσει, πόσο μάλλον αν λάβουμε υπόψη και τις αμέτρητες απώλειες που έχει υποστεί σε δυναμικό για την ‘εδραίωση’ δίκαιων σταθερών -αλλά και μη-. Η ύπαρξη ενός ‘οδηγού’ στην ανθρώπινη πορεία είναι απαραίτητη για την επιβίωση του σε τελικό στάδιο, και αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι το κατά πόσο μπορεί να ωφελήσει και να οδηγήσει στην πράξη του αγαθού ανεξαρτήτως της προέλευσής του. Η ελευθερία του ατόμου που προσφέρει η χριστιανική θρησκεία είναι η πιο ‘υψηλή’ ελευθερία, η ελευθερία του ατόμου, από τον τυραννικό με αχαλίνωτη βούληση εαυτού, που υποδουλώνει πρώτα το πνεύμα και έπειτα με τις σωματικές πράξεις τους συνανθρώπους του. Η ψευδαίσθηση της ισχύος που προκαλεί η εκπλήρωση των σωματικών απολαύσεων είναι αυτό που κάνει τον άνθρωπο πραγματικά δέσμιο. Αυτό συνεπάγεται πως η απόλυτη ελευθερία είναι η απόλυτη εκπλήρωση των επιθυμιών του, και τι χάος μπορεί να επιφέρει ένας τέτοιος τρόπος ζωής σε μαζικό επίπεδο είναι ευνόητο. Στόχος της χριστιανικής θρησκείας είναι η ενδυνάμωση της αγαθής βούλησης και η έμπρακτη εκπλήρωσή της. Αυτό είναι κάτι που πρέπει να μείνει ανεπηρέαστο στην κρίση των ανθρώπων, άσχετα με την ατελή διαχείριση όσων επιβουλεύονται το κοινό καλό και τη χρησιμοποιούν εργαλειακά για επίτευξη εγωιστικών τους έργων.¹⁹⁴

Ο άνθρωπος έχει πλαστεί με την ικανότητα να αντιλαμβάνεται τη διαφορά καλού και κακού και υπάρχει μια βαθύτερη αίσθηση που τον κάνει να αναγνωρίζει τα οφέλη και τη ζημία μιας πράξης. Ωστόσο αρκετές φορές οι άνθρωποι επιλέγουν να πράξουν το κακό γνωρίζοντας τις συνέπειες, και είναι απορίας άξιον το πώς μπορεί η ανθρώπινη κρίση να διαστρεβλωθεί τόσο ώστε να πιστεύει πως η εκπλήρωση μιας κακής πράξης θα τον ωφελήσει. Προφανώς πρόκειται για εθελουφλία και αυτό-εξαπάτηση η οποία έχει ως ισχυρό κίνητρο την παντοδυναμία του ‘τώρα’, της άμεσης απόλαυσης που ενισχύεται από την πεποίθηση-εξίσου ψευδαίσθηση- της παντοδυναμίας, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από την εκπλήρωση της εγωιστικής βούλησης. Πρόκειται λοιπόν, για την εγωιστική ανθρώπινη βούληση κόντρα στην θεϊκή αγαθοεργό, την αντιδραστικότητα και το ξέσπασμα που έχει έρεισμα στην αυτοεκπλήρωση και σε μια εσφαλμένη αυτοεικόνα που τοποθετεί τον άνθρωπο στο κέντρο του κόσμου σαν μια αυτόνομη μονάδα που δεν έχει καμία υποχρέωση παρά την αξιοποίηση οποιουδήποτε

¹⁹⁴ B.Whichcote, *The manifestation of Christ*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ. 73

πόρου με στόχο την πορεία που θεωρεί πως χαράζει ο ίδιος. Είναι μια παγίδα μέσα στα πλαίσια της ‘ελευθερίας’ που έχει δοθεί στον άνθρωπο, καθώς τον κάνει να ξεφεύγει προς αναζήτηση ενός στόχου που δεν μπορεί –γιατί δεν είναι προκαθορισμένος- να φτάσει, όντας εντελώς αποκομμένος πνευματικά, από το σύνολο μέσα στο οποίο έχει τοποθετηθεί για να λειτουργήσει ομαλά εκπληρώνοντας το σκοπό του.¹⁹⁵

Αυτεξούσιο και Θεός

Το αυτεξούσιο, όπως και αν αποκαλείται, δεν είναι κάτι που ακολουθεί το τέλειο, καθώς ο Θεός δεν έχει δυνατότητα μεταστροφής της ύπαρξής Του στο κακό, ενώ ο άνθρωπος ως ατελής τον την έχει. Ο Descartes ισχυρίζεται πως ο Θεός είναι καλός επειδή τέτοια είναι η θέληση Του, όχι εκ φύσεως. Κάτι τέτοιο δίνει έρεισμα σε όσους κάνουν λόγο για μια ‘τυφλή’ και παντοδύναμη βούληση δίχως όρια και ως εκ τούτου, δίχως ουσιαστικό ηθικό διαχωρισμό μεταξύ καλού και κακού. Με πρόσχημα την ελεύθερη βούληση του Θεού οι Αρειανιστές προσπάθησαν να αφαιρέσουν τη θεϊότητα του Υιού, λέγοντας πως δε θα μπορούσε να δημιουργηθεί παρά με τη θέληση του Θεού, άρα είναι πλάσμα που υπόκειται στις ίδιες μεταβολές με τα υπόλοιπα. Ο Αθανάσιος όμως υποστήριξε πως η ύπαρξη του Υιού αποτελεί θεϊκή απορροή ή θεϊκή επέκταση θα λέγαμε, καθώς η φύση και η ύπαρξη του Πατέρα βρίσκονται σε τέλεια αρμονία για να δώσουν αυτό το αποτέλεσμα¹⁹⁶

¹⁹⁵ B.Whichcote, *The manifestation of Christ*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ. 74

¹⁹⁶ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 46-50

Η βούληση λειτουργεί και αυτή με γνώμονα το καλό και δε μπορούμε να πούμε πως θα επέλεγε ποτέ το κακό αν πραγματικά το έβλεπε ξεκάθαρα και δίχως προσωπικές συνδέσεις, που συνήθως καθιστούν δυνατή την επιλογή του. Έτσι το καλύτερο και το πιο σοφό των όντων, ο Θεός, πράττει το καλύτερο και αυτό το μέτρο ακολούθησε στη δημιουργία του κόσμου. Ο Θεός έχει πλάσει τον κόσμο σύμφωνα με τη θέληση που ακολουθεί τη σοφία Του και ως εκ τούτου τίποτα από τα πράγματα που υπάρχουν σ' αυτόν δεν έχει δημιουργηθεί αλλά ούτε και δρα τυχαία.¹⁹⁷ Αρκετές φορές, πράγματα που δεν ορίζουμε ή δε μπορούμε να αναλύσουμε την περιοδική τους κίνηση φαίνονται πως λειτουργούν αυτόκλητα και τυχαία, αλλά στην ουσία λειτουργούν απλά σε ένα ευρύτερο φάσμα με συγκεκριμένα πλαίσια.

Επιπλέον τίποτα το ετεροκίνητο δε μπορεί να θεωρηθεί ότι λειτουργεί χωρίς αναγκαιότητα. Αυτό ήταν το λάθος του Επίκουρου που παρατηρώντας την 'ελεύθερη' κίνηση των ζώων οδηγήθηκε στο συλλογισμό πως και τα άτομα λειτουργούν αυτόνομα, δίνοντας στην τύχη τον κυρίαρχο ρόλο στη δημιουργία του κόσμου. Σχετικά με τα ζώα, παρατηρούμε πως διαθέτουν την ίδια 'επελευστική ελευθερία' να επιλέξουν ανάμεσα σε πράγματα ακριβώς ίδιας φύσης εξασκώντας τυχαία ή αυτοβούλως την κρίση, το ίδιο και σε περιβάλλοντα με πιο ξεκάθαρη διάκριση κινήτρων των επιλογών. Στην περίπτωση του ανθρώπου γνωρίζουμε από πρώτο χέρι τις διαδικασίες εντός μας, τα πάθη και τις ορμές από εξωγενείς αιτίες, καθώς και την ικανότητα αποφυγής τους ή την δυνατότητα αναβολής και κριτικής τους. Είναι προφανές πως πρέπει να υπάρχει στην ψυχή μας ένα μέρος, όπου οι διαφορετικές ποιότητες συγκεντρώνονται (ανακεφαλαιώνονται), γιατί διαφορετικά θα λειτουργούσαμε όπως ένα χαλασμένο μηχανήμα στάσιμο ή ανίκανο για ομαλή κίνηση.¹⁹⁸

Αυτεξούσιο και νόηση

Είναι επίσης προφανές πως θα πρέπει να υπάρχει ένα κυρίαρχο όργανο που να αποφασίζει για τις κρίσεις και τους συλλογισμούς της νόησης (understanding) διότι διαφορετικά θα βρισκόμαστε σε διαρκή αμηχανία πράξης, εκφοράς λόγου ή λήψης

¹⁹⁷ 'Ο Αριστοτέλης δεν είναι απόλυτα αιτιοκράτης...Δηλαδή υπάρχει τυχειότητα και πέρα από την ανθρώπινη δράση. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η κατάφαση δεν είναι περισσότερο αληθής από την άρνηση, ούτε το αντίστροφο. Σε άλλες πάλι, η μία έχει μεγαλύτερη τάση να είναι αληθής, αλλά η άλλη μπορεί να είναι αληθής.' W.D.Ross, *Αριστοτέλης*, μτφ. Μαριλίζα Μήτσου, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1993

¹⁹⁸ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 52-58

απόφασης λόγω συνεχούς εξέτασης των δεδομένων , διότι αυτό είναι το έργο της νόησης. Διαφορετικά δε θα είχαμε την ικανότητα κατεύθυνσης, εφόσον η νόηση δρα αναγκαία και ως εκ τούτου δε θα υπήρχε στόχος ούτε καν επίπτωση-καλή ή κακή- ανάλογα με την απόφασή μας, αλλά θα δρούσαμε ως ένα 'νεκρό μηχάνημα' (dead machines). Επιπλέον δε θα είχε νόημα να δημιουργούσε ο Θεός ένα τέτοιο λογικό πλάσμα, χωρίς να του δώσει την ικανότητα να ελέγχει τον εαυτό του, με το ίδιο σκεπτικό που έχει κάνει τα ζώα το καθένα με την ανάλογη ιδιότητα.¹⁹⁹

Αυτεξούσιο και χρήση

Ένα κοινό λάθος στην αντίληψη των ανθρώπων είναι να συνδυάζουν την ελεύθερη βούληση με τη τελειότητα , ισχυριζόμενοι πως εφόσον την έχουν είναι ταυτοχρόνως τέλειοι και ελεύθεροι να πράξουν όντας τέτοιοι. Ο Cudworth παρομοιάζει το συλλογισμό αυτό με τον πειρασμό του φιδιού στους πρωτόπλαστους , που φέρει την υπόσχεση ομοίωσης με το Θεό. Όμως η πραγματικότητα είναι ,όπως έχει προαναφερθεί, πως η σωστή και μόνο χρήση του αυτεξούσιου οδηγεί στην τελειότητα και στην ελευθερία και αυτή είναι συνυφασμένη με τη θεϊκή πρόνοια και συνεργασία, διαφορετικά ο άνθρωπος υπ' ευθύνη του τιμωρείται για την παρέκκλισή του, και θανατώνει την ψυχή του. Τα ζώα, όπως αναφέρθηκε πιο πίσω, έχουν αυτεξούσιο αλλά δεν έχουν την ικανότητα αντίληψης ηθικής και γι αυτό συχνά ακολουθούν τις ορμές τους χωρίς αίσθηση της διαφορετικότητας τους στην ουσία. Αλλά και ο άνθρωπος παρ' όλο που έχει τη δυνατότητα διάκρισης ηθικά, αρκετές φορές κάνει κατάχρηση του αυτεξούσιου και βρίσκεται δέσμιος των ορμών του.²⁰⁰

Το παράδοξο της ανθρώπινης φύσης εντοπίζεται στο γεγονός ότι η πιο διακαής επιθυμία του είναι η απόκτηση αυτού που του έχει απαγορευτεί, ανεξάρτητα με τα οφέλη ή μειονεκτήματα που θα του προσφέρει η πραγματοποίηση μιας τέτοιας επιθυμίας. Ο Λόγος, είναι αυτός που συγκρατεί την ανθρώπινη φύση από το κυνήγι της επιθυμίας που υπαγορεύει μια απροσδιόριστη βούληση. Είναι πολύ επικίνδυνο

¹⁹⁹ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 60-62

²⁰⁰ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 63-65

για ένα ατελές ον να οδηγείται από τη βούληση των επιθυμιών του και να μη 'βλέπει' ότι είναι ελεύθερο να είναι λογικό.²⁰¹

Πίστη και αναγκαιότητα

Σ' αυτό το σημείο τη λύση δίνει η πίστη στο Θεό. Εφόσον πιστεύουμε στην αιωνιότητα και στην παντοδυναμία του Θεού, χωρίς ωστόσο να έχουμε σαφείς αποδείξεις σχετικά με το πώς λειτουργούν, είναι αρκετό να σκεφτούμε πως κάτι μας διαφεύγει στην προκειμένη περίπτωση. Ο Θεός ως αιώνιος, δεν έχει τη σχέση που έχει ο άνθρωπος με το παρελθόν το παρόν και το μέλλον. Ο Θεός απλά υπάρχει χωρίς χρονικό περιορισμό, (πανταχού παρών και τα πάντα πληρών) και υπό αυτό το πρίσμα γνωρίζει τα πράγματα, όχι μαντεύοντας το μέλλον, παρατηρώντας το παρόν και εξετάζοντας το παρελθόν, αλλά έχοντας ήδη γνώση του ενδεχόμενου μέλλοντος.

Ο Socinus υποστηρίζει πως και σ' αυτή την περίπτωση οι πράξεις χαρακτηρίζονται από αναγκαιότητα καθώς ο Θεός δεν γνωρίζει εκ των προτέρων (prescience) αλλά σίγουρα εκ των υστέρων (foreknown), θεωρεί λοιπόν πως το αποτέλεσμα είναι προκαθορισμένο. Ο Cudworth αντιτείνει, πως η ενδεχόμενη ελευθερία που χαρακτηρίζει την επιλογή της βούλησης, υφίσταται και αυτή είναι που δίνει το περιθώριο να θεωρείται το μελλοντικό γεγονός ως ένα πιθανό ενδεχόμενο και όχι ως κάτι τετελεσμένο. Η αναγκαιότητα αφορά τη στιγμή καθεαυτή που κάτι γίνεται και όχι τη στιγμή που έχει περάσει ή πρόκειται να περάσει. Δεν είναι λοιπόν, αναγκαία η αιτία, ούτε είναι αδύνατο να γίνονταν τα πράγματα αλλιώς.²⁰²

Τίθεται το ερώτημα, πώς θα 'ανακαλύψουμε' το 'ζήλο' (zeal) για την αλήθεια και το Θεό; Πρέπει λοιπόν να εμπιστευτούμε την κρίση μας, μιας και ο Θεός την έχει τοποθετήσει εκεί για να μας καθοδηγεί, και αν λάβουμε υπόψη τις σωστές πληροφορίες θα πράξουμε σωστά δίχως να αφήνουμε χώρο στην αδικία και με προσοχή στην σωστή διαχείριση της θεϊκής Χάρης, σύμφωνα με την 'γνώση' ώστε να αποφύγουμε την πλεονεξία.²⁰³

²⁰¹ B. Whichcote, *The manifestation of Christ*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ. 69

²⁰² Βλ. R. Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 80-81

²⁰³ B. Whichcote, *The unity of the church*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ. 82

Ο Πελαγianiσμός υποστηρίζει πως η Θεία Χάρη δεν είναι συνδεδεμένη απόλυτα με την ελεύθερη βούληση. Κάτι τέτοιο είναι λάθος σύμφωνα με το Cudworth γιατί στην περίπτωση των αγγέλων, όσοι παρέμειναν στο πλευρό του Θεού η βούλησή τους σταθεροποιήθηκε με την επέμβαση της Θείας Χάρης. Η Θεία Χάρη λοιπόν ενεργοποιείται με τη σωστή χρήση του αυτεξούσιου. Η Θεία χάρη είναι αναγκαία για τη σωτηρία των χαμένων ψυχών και για την διατήρηση της αγνότητας των ήδη κινούμενων προς αυτήν.²⁰⁴

Ευτυχία και προϋποθέσεις

Αντίθετα με τον Πορφύριο που θεωρεί τους σοφούς μόνο αρεστούς και ικανούς επικοινωνίας με το Θεό, ο Whichcote ισχυρίζεται πως ο Θεός δέχεται τον πιστό είτε είναι ‘αμαθής’ είτε είναι σοφός και μάλιστα δίνει περισσότερες πιθανότητες στην αφομοίωση του θείου λόγου σε έναν αμαθή παρά σε έναν αλαζονικό φιλόσοφο.²⁰⁵

Η αγαθότητα του Δημιουργού και η ‘κατάκτησή’ της από τον άνθρωπο αποτελεί και το τελευταίο ‘σκαλί’ στην πορεία του που θα τον οδηγήσει στην ευτυχία. Ζώντας κατά αυτό τον τρόπο, ζει ταυτόχρονα και την ευτυχία. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο με τη θεϊκή σύμπνοια και είναι μάταιο αν ο άνθρωπος θεωρεί πως μπορεί να την κατακτήσει μόνος του. Η αποκοπή από το Θεό συνεπάγεται την συμπόρευση με τον εγωιστικό εαυτό, που ‘τρέφεται’ από την αμαρτία. Όπως έχει προαναφερθεί ο Θεός δεν θα εμπλακεί στην τιμωρία του, αλλά αργά ή γρήγορα, η αληθινή φύση του ανθρώπου θα του υπενθυμίσει τη θέση του, και τότε η τιμωρία του θα επέλθει από την ίδια του τη συνείδηση, από τη συνειδητοποίηση των σφαλμάτων του. Η τιμωρία θα είναι σκληρή, γιατί θα αντιμετωπίσει τον πιο αυστηρό κριτή, τον ίδιο του τον «αληθινό» εαυτό, δεν θα μπορεί να κρύψει τίποτα καθώς κριτής και θύτης βρίσκονται στο ίδιο πρόσωπο. Η λύπη από την συνειδητοποίηση της αποτυχίας και του ‘εκτροχιασμού’ του από την ιερή πορεία που προορίζεται, ενώ υπήρχαν όλα τα εφόδια και οι προϋποθέσεις, θα είναι μεγαλύτερη τιμωρία του, η μη δυνατότητα

²⁰⁴ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 82

²⁰⁵ B.Whichcote, *The unity of the church*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ.81,82

αυτό-εκπλήρωσης που παραγκωνίστηκε από την απάτη του εγωισμού.²⁰⁶ Ο Cudworth αναφέρεται στη φράση το Απ. Παύλου (to fight the good fight) καλώντας τους πιστούς να ‘παλέψουν’ τίμια στον αγώνα της ζωής.²⁰⁷ Η ελεύθερη βούλησή μας δεν επαρκεί για τη σωτηρία αλλά χρειάζεται και τη βοήθεια της Θείας Χάρης, σωστή χρήση του αυτεξούσιου έχει ως δώρο την προσθήκη της στον αγώνα μας.²⁰⁸

Τελική κρίση και αναγκαιότητα

Τέλος, υπάρχει η άποψη, πως δίχως αναγκαιότητα νόημα η ημέρα της κρίσης στερείται νοήματος. Πως οι άνθρωποι έχουν προοριστεί κάποιοι να είναι αναγκαστικά κακοί και κάποιοι όχι και πως η ελευθερία βούλησης υπάρχει για να αλλάξει όποιος μπορεί το αποτέλεσμα πριν τη μέρα της κρίσης, την ετυμηγορία δηλαδή προς το άτομό του. Αλλά ούτε αυτό είναι σωστό γιατί, είτε ήταν απόλυτα αναγκαίος ο ανθρώπινος προορισμός, είτε απόλυτα ελεύθερος από τον ίδιο, στην προκειμένη περίπτωση δε θα είχε σημασία. Απεναντίας η κρίση και η καταδίκη

²⁰⁶ Whichcote, *The manifestation of Christ*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.76

²⁰⁷ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 82. Επίσης Βλ. R. Cudworth, *Sermon II (The Christian's victory over sin, the law and death)* John Jebb, *Piety without asceticism or protestant kempis A manual of Christian faith and practice selected from the writings of Scougal, Charles How, and Cudworth*, London 1830, σελ.502

²⁰⁸ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 83. Συμφωνεί και ο Κλήμης Αλεξανδρείας βλ. Γερμανός Βασιλάκης, Κλήμεντος του Αλεξανδρέως η ηθική φιλοσοφία, διδ. Διατριβή, Erlangen, 1892, σελ.17. Βλ. Henry Scougal, 'The nature and Excellency of Christian religion', John Jebb, *Piety without asceticism or protestant kempis A manual of Christian faith and practice selected from the writings of Scougal, Charles How, and Cudworth*, London, 1830, σελ.56. Οι Γνωστικοί του Valentinus αντιλαμβάνονται την ενσάρκωση του Λόγου όχι ως Χάρη αλλά ως τελετή μύησης προς τη σωτηρία μέσω της γνώσης την οποία είναι ικανοί να ακολουθήσουν μόνο οι πνευματικοί άνθρωποι. Βλ. A.Camus, *Christian metaphysics and neoplatonism*, σελ.82. Βλ. R. Cudworth, *Sermon II (The Christian's victory over sin, the law and death)* John Jebb, *Piety without asceticism or protestant kempis A manual of Christian faith and practice selected from the writings of Scougal, Charles How, and Cudworth*, London 1830, σελ.490,497

αποδίδεται σ' αυτούς που διάλεξαν το κακό έναντι του καλού και όχι σ' αυτούς που επέλεξαν ανάμεσα σε πράγματα αδιάφορα μεταξύ τους.²⁰⁹

Πρέπει να αποφύγουμε να είμαστε α)με αφύσικα και πιεσμένα συναισθήματα όπως οι άθεοι β)μανιώδεις χωρίς να ξέρουμε τι θα φέρει το αύριο γ) αλαζόνες ώστε να παινεύουμε μόνο τον εαυτό μας και να μη βλέπουμε τα λάθη μας δ) υποκριτές ώστε να χρησιμοποιούμε την αλήθεια μόνο προς ίδιο συμφέρον και όχι καθαυτήν. Αλλά να δείχνουμε συμπόνια όπως περιμένουμε να μας δείξει ο Θεός.²¹⁰

²⁰⁹ Βλ. R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, σελ. 83-84. Η ανάσταση για τον Cudworth συνεπάγεται και ανάσταση του σώματος ,αυτή τη φορά πνευματικού και όχι υλικού. Βλ. R. Cudworth ,*Sermon II (The Christian's victory over sin,the law and death)* John Jebb, *Piety without asceticism or protestant kempis A manual of Christian faith and practice selected from the writings of Scougal, Charles How, and Cudworth*, London 1830,σελ.511. Όσον αφορά τις λεπτομέρειες της ανάστασης μετά την τελική κρίση. «Το σώμα λοιπόν του αναστάντος θα είναι ένα πνευματικό μόρφωμα, το οποίο σχηματίζεται από τη δύναμη του Λόγου, που ενοικεί εις το γήινο σώμα. Κατά βάθος ο Ωριγένης, όσο και αν μοχθεί να μείνει πιστός στην εκκλησιαστική διαδασκαλία και να δεχθεί την σωματική ανάσταση, δεν το κατορθώνει , γιατί η ιδέα αυτή είναι εσωτερικά ξένη στον πλατωνικόν και νεοπλατωνικόν Ωριγένη. Τω όντι είναι εγγύτερα προς τον Πλωτίνο, ο οποίος διδάσκει 'ανάστασιν από σώματος' και όχι 'μετά σώματος'». Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος,*Πλάτων-Πλωτίνος-Ωριγένης*, Αθήνα ,1959,σελ.78

Περί κακού τοποθετείται ο Πατήρ Ν.Λουδοβίκος: «όλη η αρχαία φιλοσοφία και η χριστιανική θεολογία (πλην του Μανιχαϊσμού) συμφωνούν κατ' ουσίαν για το ότι το Κακό είναι απλώς άρνηση του Αγαθού» βλ.Νικόλαος Λουδοβίκος,'Το πρόβλημα του κακού από τον Αυγουστίνο στη σύγχρονη Γενετική' (<http://www.romios.bravehost.com/theologia/loudobikos.html>)

Ο Camus διερωτάται αν ο Θεός εφόσον γνωρίζει το πεπρωμένο των ανθρώπων γιατί δεν επεμβαίνει και επιτρέπει όλη αυτή την πάλη μεταξύ καλού και κακού; Γιατί στέκεται απαθής; Η απάντηση μπορεί να δοθεί εύκολα με τους συλλογισμούς του Cudworth σχετικά με τις ενδεχόμενες αλλά όχι αναγκαίες εξελίξεις του μέλλοντος. Βλ. Camus *Christian metaphysics and neoplatonism*.σελ.67 .«Άκου Ασκληπιέ, όταν η ψυχή αποσυρθεί από το σώμα θα περάσει στη δικαιοδοσία του υπέρτατου πνεύματος και εκείνο θα την κρίνει για τις αρετές της. Αν λοιπόν , ύστερα από βαθειά εξέταση αποδειχθεί ότι η ψυχή ήταν ευσεβής και δίκαιη, θα της επιτρέψει να μείνει στο μέρος που της αξίζει. Μ' αυτό τον τρόπο η αιωνιότητα της ψυχής θα είναι από μόνη της βάσανο, για όσους τιμωρούνται στο αιώνιο μαρτύριο, ύστερα από μια κρίση που δεν έχει τέλος. Πρέπει να ξέρεις ότι πρέπει να φοβόμαστε και να τρέμουμε στην ιδέα ότι μπορεί να πέσουμε σε μια τέτοια τιμωρία.» Ερμής ο Τρισμέγιστος, *Ερμητικά κείμενα, Τομ. 2. Λόγοι Ι-ΧVIII Ασκήπιος- Αποσπάσματα*, Ροδάκης , Περικλής Δ. 1923-, Τζαφερόπουλος , Απόστολος,Αθήνα : Παρασκήνιο 1990,σελ.71 επίσης βλ. John Sellars,'Is God a mindless vegetable?' *Cudworth on Stoic theology*, σελ.8 http://www.academia.edu/855421/Is_God_a_Mindless_Vegetable_Cudworth_on_Stoic_Theology

²¹⁰ B.Whichcote,*The unity of the church*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ.89

Η ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ-ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ CUDWORTH

Η ηθική παράμετρος και η ζωή του Λόγου

Η ηθική του Cudworth είναι διαποτισμένη με το χριστιανικό πνεύμα και η θεολογική πλευρά του φιλοσόφου λειτουργεί ως κατευθυντήριο όργανο σε πολλές από τις αναζητήσεις του. Ξεκινάει το κήρυγμα του στη Βουλή των Κοινοτήτων με κύριο άξονα την ευαγγελική προτροπή του Ιωάννη να ακολουθούμε τις εντολές του Κυρίου καθώς μέσα από την τήρησή τους θα οδηγηθούμε στην γνώση Του. Διότι όποιος υποστηρίζει πως γνωρίζει τον Κύριο και δεν ακολουθεί τις εντολές του είναι ψεύτης.²¹¹

Ο More κάνει αναφορά στα λόγια του Ευαγγελιστή Ιωάννη και μιλάει για τον ‘παντοτινό λόγο’ (everlasting word) που περιέχει ζωή και σ’ αυτόν τον λόγο βρίσκεται αυτό που θα φωτίσει τους ανθρώπους.²¹² Η τήρηση των εντολών δεν αφορά όμως την απλή ανάγνωση και αποστήθιση των κειμένων²¹³ αλλά την

²¹¹ Κατά Ιωάννη, Β’ 3,4

²¹² H. More, *The purification of a Christian man’s soul*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ. 210

²¹³ Βλ. J. A. Passmore, *Ralph Cudworth, an interpretation*, p. 81

κατανόηση και την τήρηση στην πράξη των εντολών αυτών²¹⁴. Ο θείος Λόγος δεν είναι αποκομμένος από την ύπαρξη μας, γιατί με την εφαρμογή του αποκτά νόημα και γίνεται προσωπικός. χωρίς τη συμμετοχή μας όμως δεν είναι παρά κενά λόγια²¹⁵,

Πρέπει να υπάρξει ουσιαστική κατανόηση των θρησκευτικών ‘δογμάτων’ για να μπορέσει ο πιστός να τα ακολουθήσει.²¹⁶

Η ηθική παράμετρος της θρησκείας είναι αδιαμφισβήτητα συνδεδεμένη με τη λειτουργία της, και είναι το στοιχείο που ενεργοποιεί την τελετουργική της παράμετρο. Δίχως αυτή οι προσευχές είναι κενές, μια ακόμα μηχανική κίνηση, αλλά η ζωοποιός ‘φλόγα’ της ηθικής παραίνεσης είναι αυτή που φέρει τα αποτελέσματα.²¹⁷

Διαφορετικά ο Θεός δεν είναι παρά μια εικόνα της φαντασίας, μια λέξη χωρίς ουσία, και ένα τέτοιο θεμέλιο στην πίστη κάποιου δεν μπορεί να είναι παρά σαθρό και επισφαλές και δυστυχώς είναι πολλοί αυτοί που στηρίζουν τις ελπίδες τους σε κάτι το οποίο δεν γνωρίζουν πραγματικά, ενώ θεωρούν δεδομένη και απαιτούν τη θεία πρόνοια παρότι βλέπουν τα έργα τους να κατακρημνίζονται όπως ο πύργος της Βαβέλ. Ο δρόμος προς τη γνώση του Θεού δεν μπορεί να στηριχτεί στον εγωισμό και στην επιπολαιότητα, στην χρήση του ως εργαλείο για ατομική πνευματική ανύψωση, προς ίδιον όφελος με λίγα λόγια και ως εκ τούτου η πορεία που ακολουθεί είναι καθοδική όσον αφορά τους παραπάνω στόχους.²¹⁸

²¹⁴ Βλ. R. Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ. 91, 92, 95. Ο Cudworth αναφέρει και στο έργο του για την Αιώνια και Αμετάβλητη Ηθική πως οι λέξεις δεν είναι παρά κάτι που στερείται νοήματος αν εμείς δεν γνωρίζουμε σε τι αναφέρεται η γραπτή μορφή, ως εκ τούτου η νόηση είναι αυτή που διακρίνει και της δίνει ζωή, κατά παρόμοιο τρόπο πρέπει να ενεργοποιήσουμε τη «δύναμη» και το νόημα που φανερώνουν οι Γραφές, και που αντιστοιχεί στην εσωτερική γνώση που διαθέτουμε ώστε να πράξουμε το ηθικά ορθό. Βλ. R. Cudworth, *T.E.I.M.*, σελ. 184-185

²¹⁵ Σύμφωνα με τον Σαλούστιο, η προσευχή δίχως θυσία, είναι μια κενή πράξη, και ποια μπορεί να είναι η μεγαλύτερη θυσία από τη θυσία του εγωισμού μας; Η θυσία αυτή θα μας φέρει πιο κοντά στην πηγή της ζωής, και στην ολοκλήρωση της ύπαρξής μας. «Περαιτέρω αι προσευχαί χωρίς θυσίας είναι κενοί λόγοι, ενώ εκείνοι που συνοδεύονται δια θυσιών, είναι λόγοι έμψυχοι, διότι ο λόγος ενισχύει την ζωήν και η ζωή έμψυχώνει τον λόγον. Προς τούτοις η ευδαιμονία παντός πράγματος έγκειται στην τελειότητα αυτού, η δε τελειότης εκάστου εις την μετά της πηγής του συναφή. Δια τούτο δε ημείς ευχόμεθα να έλθωμεν εις συνάφειαν με τους Θεούς.» Σαλούστιος, *Περί θεών και κόσμου*, σελ. 80

²¹⁶ B. Whichcote, *Moral and religious aphorisms*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ. 326 (28)

²¹⁷ B. Whichcote, *The manifestation of Christ*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ. 69

²¹⁸ «Η γνώση (του ανθρώπου) περί Θεού χωρίς την ταυτόχρονη γνώση της δικής του αθλιότητας προκαλεί την αλαζονεία. Η γνώση της αθλιότητας του χωρίς τη γνώση του Θεού προκαλεί την

Η πίστη – Ο τρόπος

Η πίστη στο Θεό είναι το θεμέλιο για τη σωτηρία σύμφωνα με τον Scougal²¹⁹ Ο Χριστός παρουσίασε ένα ιερό τρόπο ζωής, που συνάδει με το θεϊκό τρόπο ζωής. Το έδειξε αυτό με τη δική του ζωή ώστε να καταστεί σαφής η σημασία της έμπρακτης γνώσης σε σχέση με την (φαρισαϊκή θεωρία)²²⁰ Είναι η πορεία της ταπείνωσης που θα οδηγήσει στην ουσιαστική πνευματική ανέλιξη και στη γνώση του Θεού, αλλιώς το Φως του θα μας τυφλώσει όπως του ήλιου αν προσπαθήσουμε πεισματικά να τον κοιτάξουμε κατάματα.²²¹

Ο Smith επίσης, συμμερίζεται την άποψη του Whichcote και τονίζει την σημασία των πράξεων σχετικά με τη θεία γνώση και όχι μόνο των λεκτικών αποφάνσεων. Αν ο άνθρωπος δεν εξομοιωθεί με το Θεό δεν μπορεί να τον γνωρίσει, όπως το μάτι προσαρμόζεται για να κοιτάξει τον ήλιο. Το να προσκολλάται κάποιος μόνο στη γνώση που του προσφέρουν τα κείμενα και να περιμένει να βρει εκεί το Θεό, είναι σαν να ψάχνει κανείς κάτι ζωντανό μέσα στο θάνατο. Όποιος αναζητά την αρετή στην λογική είναι ‘τυφλός’, γιατί η αλήθεια λάμπει μόνο στις ψυχές των εξαγνισμένων, και μερικές φορές μια μικρή φλόγα παρουσιάζεται σε ακατέργαστα μυαλά.²²² Η αρετή μαγνητίζει το μυαλό, αλλά στους κακούς ανθρώπους μόνο σπίθες καλοσύνης εμφανίζονται και συνήθως καίγονται και σβήνονται στη στάχτη των παθών τους, καθώς πολλοί ενδιαφέρονται να γνωρίσουν την αλήθεια αλλά υπολείπονται της θέλησης να την ακολουθήσουν. Χωρίς την άσκηση της γνώσης στην πράξη η κατανόηση και το βίωμα της απέχουν από την αλήθεια όσο απέχει ένας

απελπισία. Η γνώση του Ιησού Χριστού αποτελεί το μέσο, επειδή εκεί απαντάμε το Θεό και την αθλιότητα μας» Μ. Πασκάλ, *Σκέψεις*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2002, σελ.31

²¹⁹ . Βλ. Henry Scougal, *The nature and excellency of Christian religion*, John Jebb, *Piety without asceticism or protestant kempis A manual of Christian faith and practice selected from the writings of Scougal, Charles How, and Cudworth*, London, 1830, σελ.14

²²⁰ J.Smith, *The true way of attaining to divine knowledge*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.134

²²¹ «ascend downward, & descend upward”(ανέβα προς τα κάτω και κατέβα προς τα πάνω) "R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.94

²²² J.Smith, *The true way of attaining to divine knowledge*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.129-130

τυφλός που του εξηγούν τα χρώματα, ενώ αυτός στερείται της πλήρους εμπειρίας να τα δει.²²³

Η πίστη λοιπόν πρέπει να έχει τα θεμέλια της όσο χαμηλά πρέπει να είναι οι βλέψεις που έχουμε για μεγαλεία , μόνο έτσι βαθιά ριζωμένα στη γη θα μπορέσουν να ανοίξουν το δρόμο για το «Ουράνιο Βασίλειο». Γι αυτό και πρέπει να εξαλειφθεί κάθε ίχνος λαγνείας που σαν σαράκι τρώει και λιγοστεύει μέσα μας την πίστη και την αγάπη για το Θεό. Σ' αυτή την πίστη επαφίεται η συνείδηση μας για να είναι καθαρή και να μας δίνει δύναμη, είναι το «μεδούλι» της ψυχής που κάνει ισχυρό το «σκελετό» της ύπαρξής μας.

Η αμαρτία

Η ύψιστη αμαρτία στον άνθρωπο δεν βρίσκεται στις πράξεις που γίνονται δίχως επίγνωση του λάθους που ενέχουν, αλλά μάλλον στη γνώση πως οι πράξεις του αντιβαίνουν την κρίση του και 'ενοχλούν' τη συνείδησή του.²²⁴

Η αμαρτία λοιπόν, είναι αυτοδικία κατά του ίδιο μας του εαυτού, εφόσον γνωρίζουμε το σωστό αλλά δεν το πράττουμε. Οι υπεύθυνοι είμαστε εμείς εν τοιαύτη περιπτώσει και όχι ο Κύριος. Συνήθως οι αμαρτωλοί δικαιολογούνται και παραπονούνται πως δεν είχαν καμία προειδοποίηση, ενώ οι ίδιοι διαισθάνονταν πέραν από κάθε άλλον πως αυτό που έπρατταν ήταν κακό , και σε αυτό το πλαίσιο κάθε απαίτηση για εξωτερική προειδοποίηση στερείται νοήματος.²²⁵

Οι πραγματικοί αμαρτωλοί είναι αυτοί που διαπράττουν το ανωτέρω σφάλμα παρά της γνώσης τους για το Θεό , γιατί όσοι έχουν 'αναγεννηθεί' στο όνομα του Θεού δεν είναι πλέον ενάντια στη φύση τους ώστε να διαπράξουν αμαρτία. Η σωστή χρήση λοιπόν, της θεϊκής γνώσης αποτρέπει τον άνθρωπο από την αμαρτία και από την δυστυχία που εσωτερικά τον διακατέχει στην αντίθετη περίπτωση. Από αυτό διαπιστώνουμε πως τα εξωτερικά δεινά δεν είναι παρά μια αντανάκλαση των εσωτερικών σφαλμάτων που κρύβουμε και μας οδηγούν σε λάθος πορεία:«for the

²²³ J.Smith, *The true way of attaining to divine knowledge*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980 σελ.138-139

²²⁴ B. Whichcote, *The use of reason in matters of religion* , στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.43

²²⁵ Ο,π. σελ.44

cause of all creatures misery is rational, and accountable. Misery and harm do not proceed from abroad; but do arise from within.»²²⁶

Υπό αυτό το πρίσμα, η κόλαση δεν είναι ένας εξωτερικός χώρος τιμωρίας, αλλά μια εσωτερική φυλακή που ο άνθρωπος καταδικάζει τον εαυτό του, αντίθετα ο Παράδεισος αποτελεί την εσωτερική συμφιλίωση με το Θεό και ανακατεύθυνσης της φυσιολογικής πορείας του σύμφωνα με την δικαιοσύνη.²²⁷

Ο Θεός είναι μέσα μας ως συνείδηση

Ο Θεός είναι η φωνή της συνείδησης²²⁸ Τα πάθη εμποδίζουν τη σκέψη, δημιουργούν προκαταλήψεις και περιορίζουν την αντίληψη. Το Άγιο Πνεύμα δεν κατοικεί σε πάθη γι' αυτό είναι σημαντικό οι αισθήσεις να είναι 'καθαρές', συμφωνεί ο Smith με τον Πλωτίνο: 'before they could set any foot with their in the land of light and immortal being'. Οι Πλατωνιστές για να αποφύγουν την 'μόλυνση' των ψυχών από τα πάθη, ώστε να διατηρήσουν την θεϊκή γνώση χωρίς προσμίξεις, προτείνουν έναν διαχωρισμό ψυχής και σώματος, κάτι που μπορεί να επιτευχθεί από έναν διαλογισμό του θανάτου. Η ενασχόληση τους με τα μαθηματικά και τη γεωμετρία είναι, όπως μαρτυρά ο όρος, για να μάθουν να διαχειρίζονται αυτές τις ανώτερες 'αθάνατες' μορφές πέρα από το πεδίο της ύλης.²²⁹

Η πνευματική διαύγεια και η ιερότητα στο νου είναι σύμφωνα με τον Whichcote, ό,τι είναι η υγεία και η δύναμη για το σώμα. Νους και σώμα πρέπει να αλληλεπιδρούν έχοντας τη σωστή ισορροπία, ο νους καθοδηγεί σε ενάρετες πράξεις το σώμα και έτσι η επιθυμία του πνεύματος φέρει την υγεία στο σώμα και την 'τροφή' του πνεύματος, αποφεύγοντας βλαβερές συνέπειες που θα έχουν οι νοσηρές επιθυμίες του σώματος και στα δύο αντίστοιχα. Ενώ η κακία είναι απλά ένα βάρος που απασχολεί το νου και δεν τον αφήνει να προχωρήσει. 'wickedness is a burden to the mind'.²³⁰

²²⁶ Ο.π.σελ.45

²²⁷ Ο.π.σελ.46

²²⁸ B.Whichcote, *Moral and religious aphorisms*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ335 (1058)

²²⁹ J.Smith, *The true way of attaining to divine knowledge*, στο C.A. Patrides,*The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980 σελ.135-137

²³⁰ B.Whichcote, *The manifestation of Christ*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980, σελ. 71-72

‘Αν η φύση μας ήταν απλή και απαλλαγμένη από τα ενάντια, θα βρίσκαμε ευχαρίστηση, σε μια μοναδική και αμετάλλακτη ηδονή. Αυτή ακριβώς είναι η εμπειρία του Θεού, που η ενέργεια του δεν εμπεριέχει γένεση, αλλά είναι ‘ενέργεια ακινησίας’, μια ενέργεια που φθάνει στο σκοπό της κάθε στιγμή.’²³¹

Η ‘αναγέννηση μας κατά τον More θα ήταν καλύτερο να γίνει διατηρώντας την προϋπάρχουσα μορφή και χτίζοντας με ισχυρότερα ‘θεμέλια’ το νέο μας εαυτό. Όπως σε μια αριθμητική πρόσθεση ,το προϋπάρχον σύνολο εμπλουτίζεται κατά ένα μέρος επιπλέον χωρίς να χάνει το προηγούμενο πλήθος του. Είναι προτιμότερο από το να καταστρέψουμε μια, εμπλουτισμένη ενδεχομένως με καλά στοιχεία, βάση. Το σώμα μας είναι ελλιπές και ολοκληρώνεται μόνο όταν ενώνεται με τη Θεία φύση.²³² Η ανάγνωση των ιερών κειμένων χωρίς την θέληση να πράξουμε ανάλογα και να αποβάλλουμε τον πόθο και τη λαγνεία είναι όπως προαναφέρθηκε άχρηστη, ενώ η θέληση και η καλοσύνη και μόνο, χωρίς ακόμα κάποιος να έχει ιδέα περί των κειμένων ή αδυνατεί να τα κατανοήσει τον θέτει εν τέλει πιο κοντά στο Χριστό και στον Παράδεισο, παρά ένα χριστιανό με υποτιθέμενη γνώση.²³³ Η αρετή και η αγάπη για το Θεό είναι υπεράνω κάθε γνώσης, άποψης και οτιδήποτε και αν έχει καταφέρει κάποιος, αν δεν την έχει, υποκρίνεται τον χριστιανό έχοντας απλά κάποιες αόριστες σκέψεις σχετικά με την έννοια της θρησκείας.

Ως αντιδογματικός, ο Smith κάνει λόγο για τα ‘*idola specus*’ του Francis Bacon, τις εσωτερικές δηλαδή προκαταλήψεις και υποθέσεις από τα οποία θα πρέπει να απελευθερωθεί όποιος θέλει να αναζητήσει την πραγματική γνώση, η οποία είναι και αυτή μέσα του και όταν την βρει θα υπάρχει μια ανατροφοδοτούμενη σχέση μεταξύ

²³¹ W. D. Ross, *Αριστοτέλης*, μτφ. Μαριλίζα Μήτσου, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 1993

²³² H.More,*The purification of a Christian man's soul*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ.205-207

²³³ R.Cudworth,*A Sermon preached before the House of Commons*, σελ.96 Ο Πορφύριος προϋποθέτει τη σοφία για την ‘ορθή’ επικοινωνία με το Θεό: «Παρ’ ότι η γλώσσα του Πορφύριου μπορεί συχνά να ακούγεται ‘χριστιανική’- κάτι που ενοχλούσε πολύ τον Αυγουστίνο, ο οποίος κατέληξε πως ο φιλόσοφος είχε πάντα δίκιο κατά το ήμισυ, άρα είχε εντελώς άδικο-, γίνεται φανερό μετά από σχολαστική διερεύνηση, πως και ο Πορφύριος δυσφορούσε με τους χριστιανούς ακριβώς για τους ίδιους λόγους... ο Πορφύριος θεωρεί την έχει μόνο ο σοφός, και ότι ο Θεός τιμάται καλύτερα από κείνον που τον γνωρίζει καλύτερα. Κι αυτός μπορεί να είναι μόνο ο σοφός, ο οποίος μέσω της σοφίας του βρίσκεται πάντα κοντά στον Θεό: «Ο σοφός τιμά τον Θεό ακόμα και σιωπώντας, ενώ ο αμαθής, ακόμα και προσευχόμενος, ακόμα και όταν κάνει θυσίες μολύνει το θείον»-Πορφ. Επιστ. Στην Μαρκέλλα 17» Πορφύριος ,*Κατά Χριστιανών*,σελ.99-100 Όμως αντιτίθεται στο χριστιανισμό: «Η χριστιανική άποψη πως ο υιός του Θεού ήλθε να σώσει τους κακούς και τους ασεβείς ήταν σκανδαλώδης.. ‘ο άνθρωπος που είναι αντάξιος του Θεού είναι Θεός’(Επιστ. Στην Μαρκέλλα 15)» « Ο Θεός του Πορφύριου κατά συνέπεια , δεν έχει ανάγκη να σώσει κανέναν διότι μένει ανεπηρέαστος και δεν θίγεται από την ανθρώπινη αμαρτία» Πορφύριος ,*Κατά Χριστιανών*,σελ.100-101

τους²³⁴ Η εσωτερική πάλη της εγωιστικής θέλησης και της θείας (αν και για τον Cudworth , θεϊκή και ανθρώπινη φύση ταυτίζονται)²³⁵ στην οποία όλοι μετέχουμε είναι καθοριστικής σημασίας για την επίτευξη όχι μόνο της γνώσης και της ηθικής αλλά και ενός εξίσου ,ίσως και ισχυρότερου, παράγοντα στη ζωή μας, της ευτυχίας και της πραγματικής ελευθερίας που αυτή εμπεριέχει.²³⁶ Η έννοια της αγαθότητας του Θεού με προφανείς ρίζες στις πλατωνικές απόψεις,²³⁷ (κάτι που επιβεβαιώνει και ο Σαλούστιος) είναι εγγενής και αξιωματική για τον Cudworth σε τέτοιο βαθμό που να αφανίζει κάθε ίχνος ενδοιασμού σχετικά με τη βούληση του ως προς αυτήν. Αντίθετα με τους καλβινιστές η θεία βούληση υπόκειται στην υπέρτατη αγαθότητα²³⁸ Του και βάσει αυτής πράττεται οτιδήποτε στον κόσμο, όχι επειδή αυτό θέλει ο Θεός κρίνοντας αλλά γιατί δεν μπορεί να πράξει διαφορετικά., γεγονός που υποστηρίζουν ακόμα και αντίπαλοι του Χριστιανισμού όπως ο Πορφύριος²³⁹ Η αγάπη Του για τον άνθρωπο έγκειται στο γεγονός ότι ο τελευταίος ως δημιουργήματά του διαθέτει κομμάτι αυτής της αγαθότητας και γι αυτό προσπαθεί μέσα απ το Ευαγγέλιο να τραβήξει τον άνθρωπο απ την αμαρτία και τη διαφθορά.²⁴⁰ Η εύρεση της αγάπης έχει ως βοηθό τη μνήμη.

²³⁴ J.Smith, *The true way of attaining to divine knowledge*. στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ.137 και ο Whichcote κάνει αναφορά στα 'idolum fori' και 'idolum specus' του Bacon , στα είδωλα που πιστεύουν οι πολλοί και στα προσωπικά είδωλα . B.Whichcote,*Moral and religious aphorisms*, στο C.A. Patrides,*The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ .332(607)

²³⁵ Ο Cudworth προσπαθεί να επανπροσδιορίσει την έννοια της υπακοής ώστε να αντικατασταθεί εν τέλει με την 'συμμετοχή. Από την αρχική ετερονομία θεϊκής και ατομικής βούλησης θα προκύψει μια βούληση, αυτή του Θεού μέσα μας. J. A. Passmore, *Ralph Cudworth, an interpretation*,σελ.87

²³⁶ Η ευτυχία είναι το άμεσο αποτέλεσμα της συνένωσης θεϊκής και ανθρώπινης βούλησης.R.Cudworth,*A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides,*The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ.98-99

²³⁷ «Η δε αγαθότης του θεού έδωσε την ύπαρξιν εις τον Κόσμον και η αγαθότης, δια τούτο ο κόσμος πρέπει να υπάρχει πάντοτε όπως το φώς» Σαλούστιος, *Περί θεών και κόσμου*, σελ. 48 «Ήταν αγαθός και μέσα στον αγαθό δε γεννιέται ποτέ, κανείς φθόνος, για τίποτε.»Πλάτων, *Τίμαιος*, 30α

²³⁸ Ο Cudworth θέλει να μετατραπεί ο άνθρωπος σε μια 'πηγή καλοσύνης' Βλ.J. A. Passmore, *Ralph Cudworth, an interpretation*,p.87

²³⁹ Ο Πορφύριος στην προσπάθειά του να καταρρίψει την αντίληψη περί θαυμάτων δίνει ένα πολύ ισχυρό πλεονέκτημα στην υπεράσπιση της ανυπέβλητης αγαθότητας του θεού «Δε τα μπορεί όλα ο Θεός...Δε θα μπορούσε , το δύο να το κάνει πέντε ενώ είναι τέσσερα, ακόμα και αν το 'θελε. Ούτε θα μπορούσε ποτέ να γίνει κακός ο θεός, ακόμα και να το 'θελε. Ούτε θα μπορούσε ποτέ να πέσει σε σφάλμα, διότι είναι αγαθός... Όμως ο θεός είναι εκ φύσεως αγαθός και όχι επειδή κάτι τον εμποδίζει να είναι κακός.» Πορφύριος, *Κατά Χριστιανών*, σελ. 77 Το ίδιο παρατηρεί και ο Cudworth, διαχωρίζοντας την θεική βούληση και την επέμβασή της στην φυσική υπόσταση των πραγμάτων.Βλ.R.Cudworth,*T.E.I.M.* σελ.14

²⁴⁰ Η εγγενής ουσία του Θεού είναι η καλοσύνη, και μάλιστα στον υπέρτατο και τελειότερο βαθμό.Βλ. R.Cudworth,*A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides,*The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ..101

Ο Whichcote αναφέρεται στα μυστήρια,(που σύμφωνα με τους Προτεστάντες είναι δύο: Η Βάπτιση και οι Ευχαριστία) και τη σημασία της μνήμης στην εκτέλεση τους. Η μνήμη λειτουργεί ως γνώμονας της εγγενούς καλοσύνης του Θεού που έχει δοθεί στον άνθρωπο και βοηθός στην παρατήρηση και στη λειτουργία του ανθρώπου μέσα στον κόσμο, καθώς και την ένδειξη ευγνωμοσύνης μέσω της λατρείας.²⁴¹

Ο Θεός είναι παρών

Κόντρα στο ντεϊστικό σύστημα του Descartes, ο Cudworth εντάσσει τον Θεό στο κατασκευάσμα του, ουσιαστικά δεν τον αποχωρίζει καθόλου απ' αυτό, η παρουσία του είναι συνεχής απ την γένεση ως το τέλος του, και η φροντίδα του αδιάκοπη.²⁴² Η δύναμη του Θεού δεν μπορεί να συγκριθεί με αυτή του κακού ,το «Πρώτο Αγαθό», η πρωταρχική πηγή όλων η ενεργός δύναμη και ζωοποιός είναι η αληθινή οντότητα . Η ύπαρξη του κακού και η αδυναμία του έγκειται στη μη-ύπαρξη ,απουσία καλού στοιχείου²⁴³, έτσι οποιαδήποτε αποσύνδεση με το Θεό δεν μπορεί να θεωρηθεί δύναμη.²⁴⁴ Η απουσία του Θεού απ' τον κόσμο θα είναι μόνο τρομακτική , ένας κόσμος βυθισμένος στο σκοτάδι που κυριαρχεί το κακό ,ένας τέτοιος Θεός μοιάζει πιο πολύ με τη αρχαία Μέδουσα και μόνο «αγαθός και φιλόανθρωπος» δεν είναι. Τίποτα δεν είναι πιο οικείο μας απ' αυτό που υπάρχει μέσα μας και αυτή είναι η μόνη αδιαμφισβήτητη αλήθεια, ο Λόγος του Θεού μέσα μας. Κατ' αυτόν τον τρόπο πρέπει

²⁴¹ . B.Whichcote,*The manifestation of Christ* ,στο C.A. Patrides,*The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980σελ .68

²⁴² (R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides,*The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980 σελ.105

²⁴³ Τις πλατωνικές απόψεις αλλά και αυτές του Ιάμβλιχου και του Ψευδ. Διονύσιου συμμαρτυρείται και ο Σαλούστιος περί της φύσεως του κακού που αντιτίθενται στην μανιχαιστική άποψη που δίνει καθ' εαυτό υπόσταση στο «κακό» στη διαμάχη του με το «καλό», συμπεραίνοντας: "Αλλά πως συμβαίνει, αφού οι θεοί είναι αγαθοί και τα πάντα ποιούν, να υπάρχουν κακά εις τον κόσμο; 'Η μήπως πρέπει κατ'αρχήν να παραδεχθώμεν ότι, αφού οι θεοί είναι αγαθοί και τα πάντα ποιούν, η φύσις του κακού καθ' εαυτήν δεν υπάρχει και ότι η απουσία του καλού το γεννά, όπως ακριβώς το σκότος καθ' εαυτό δεν υπάρχει και μόνον εκ της απουσίας φωτός γεννάται;" Σαλούστιος, *Περί θεών και κόσμου*, σελ. 65

²⁴⁴ R.Cudworth,*A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides,*The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980, σελ.10.Η παντοδυναμία του Αγαθού επικυρώνεται και απο τον Πλάτωνα: «τούτο λοιπόν που παρέχει την αλήθεια σε ο,τι κατακτάται γνωστικά και δίνει τη δύναμη σε όποιον προσοικειώνεται γνώση είναι-αυτό μπορείς να το ισχυριστείς- η ιδέα του Αγαθού. Είναι το αίτιο της γνώσης και της αλήθειας, και να το συλλογίζεσαι ως κάτι που κατακτάται γνωστικά..»(Πλάτων , *Πολιτεία*,508e) και ο Θεός είναι το πρωταρχικό αίτιο δημιουργίας και ταυτόχρονα παρέχει τη δυνατότητα στο δημιουργήμα του να τον γνωρίσει: « Άρα λοιπόν και ο ήλιος δεν είναι όραση αλλά, αποτελώντας την αιτία της όρασης, γίνεται ορατός από αυτή την ίδια την όραση» Πλάτων , *Πολιτεία*,508b

να γίνει χρήση του , με τη «συγκατάθεσή» μας και την αυτόβουλη ακολουθία του, το άκουσμα και μόνο χωρίς την περαιτέρω δραστηριότητα και εναπόθεση όλου του έργου σ'Αυτόν είναι ματαιοπονία.²⁴⁵ Η ταπείνωση και η όλη πορεία της ενσάρκωσης του Θεού δείχνουν το πόσο πραγματικά μπορεί κάποιος να ακολουθήσει έναν απλό βίο κοντά στους συνανθρώπους του και να μοιράσει αγάπη και ελπίδα σε τέτοιο βαθμό που υπερβαίνει κάθε ηθική. Η ολοκληρωτική εναπόθεση του «εαυτού» στο συνάνθρωπο, ακόμα κι όταν αυτός τον οδηγεί σε μαρτυρικό θάνατο. Μια βούληση χωρίς ίχνος κακίας που θέλει να δώσει όσο πιο έμπρακτα το μήνυμα της ολότητας του κόσμου καταρρίπτοντας το διχασμό του ανθρώπου.²⁴⁶

Η πορεία προς τη σωτηρία

Ο More ξεκινώντας τον λόγο του περί εξαγνισμού της ψυχής, αναφέρει την 'φιλαδελφία' ως πρωταρχικό βήμα. Την ανυπόκριτη και ειλικρινή αγάπη προς τον συνάνθρωπο.²⁴⁷ Η πορεία μας προς την αγαθότητα πρέπει να είναι ειλικρινής και η χρήση των λόγων και έργων να εκφράζει την αλήθεια τους και να μην είναι υποκριτική, ενδεδυμένοι «προβιά αμνών» και υποδυόμενοι τους χριστιανούς ενώ δρούμε στο «σκοτάδι».²⁴⁸ . Ο αποπροσανατολισμός ορισμένων ανθρώπων σχετικά με

²⁴⁵ Τίποτα δεν είναι πραγματικά δικό μας παρά μόνο το πνεύμα μας, και η σωτηρία βρίσκεται στην εφαρμογή των Γραφών, αν τις διαβάσουμε μόνο και περιμένουμε λύτρωση, ομοιάζουμε σε έναν ασθενή που περιμένει να αναρρώσει διαβάζοντας απλά την αγωγή του γιατρού δίχως όμως να την εφαρμόσει. (R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, σελ.109) Ο Cudworth έπειτα απο πλήθος παραδειγμάτων φιλοσοφικών πηγών καταλήγει στην παραδοχή της αιώνιας αμετάβλητης υφής που διέπει το αντικείμενο της επιστήμης(σε ό,τι αφορά ιδιαίτερα τη γεωμετρία) η οποία προκύπτει από την αιώνια και αμετάβλητη φύση του δημιουργού των πραγμάτων, δηλαδή του Θεού. Βλ.R.Cudworth, T.E.I.M., σελ..250

²⁴⁶Ο Cudworth κάνει αναφορά στην ταπεινή ζωή και στον μαρτυρικό θάνατο του Χριστού. (R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, σελ.110 Σύμφωνα με τον Alexander Bain, τα κίνητρα των ανθρώπων δεν είναι μόνο η προσδοκία της απόλαυσης και η αποφυγή του πόνου που αφορά τους εαυτούς τους ,αλλά αρκετές φορές η επιδίωξη της ευτυχίας των άλλων. Βλ. Alexander Bain, *Moral Science: A Compendium of Ethics*,1869,σελ.20 .Ο Hobbes αντί να στηρίξει κάθε καλόβουλη ενέργεια προς το συνάνθρωπο, φαίνεται πως θέλει να αναδείξει την κακία και την απέχθεια μεταξύ των πολιτών και να ανάγει τη συμπόρευσή τους ως αναγκαίο μέσο ευχαρίστησης που έχει ως έρεισμα τη διαφωνία και τον ανταγωνισμό μεταξύ τους παρά την αμοιβαία συμπάθεια. Βλ T.Hobbes, *Leviathan*, σελ. 57

²⁴⁷Βλ. H.More, *The purification of a Christian man's soul*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ200. Βλ.Henry Scougal , *The nature and excellency of Christian religion*, John Jebb, *Piety without asceticism or protestant kempis A manual of Christian faith and practice selected from the writings of Scougal, Charles How, and Cudworth*, London 1830σελ.35

²⁴⁸ R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ.111 Η απορία του Πορφύριου για τη συμπεριφορά του Χριστού:« Για ποιο λόγο ο Χριστός, ούτε στον αρχιερέα όπου τον οδήγησαν ούτε στον κυβερνήτη

το τι είναι καλό για την πνευματική τους υγεία και η άγνοια τους είναι τρομερή,²⁴⁹ σε σημείο να μη γνωρίζουν πως με τις πράξεις τους δηλητηριάζουν πρώτα το σώμα και μετά την ψυχή τους και το «δηλητήριο» αυτό είναι το μόνο που ξέρουν θεωρώντας το ακόμα ως την πρέπουσα ψυχική «τροφή». Όπως οι άνθρωποι στον πλατωνικό μύθου σπηλαιίου αναγνωρίζουν το ψέμα ως αλήθεια και έτσι δέσμοι της άγνοιας διάγουν ολόκληρο το βίο τους.²⁵⁰

Η αμαρτία είναι ο ρύπος της ψυχής. Πρέπει λοιπόν να γίνει πορεία προς την αποβολή κάθε περιττού βάρους από αυτήν με γνώμονα τη συνάντηση με το Θεό. Η κάθαρση της ψυχής αν και φαινομενικά δεν είναι κάτι απτό, έχει ωστόσο σημάδια στο ανθρώπινο 'όλον' καθώς εξαγνίζεται και η 'άμαξα με τους ίππους'(chariot of the soul) δηλαδή παράλληλα και το σώμα από τα πάθη: 'What is the filth of the soul but sin.'²⁵¹

Ο Cudworth προσπαθεί να διευκρινίσει κάποιες έννοιες που είναι κάπως αόριστες και το πλαίσιο που χρησιμοποιεί είναι καθαρά θρησκευτικό. Η «αγιοσύνη» είναι το θεϊκό σημάδι στην ψυχή μας,²⁵² η «χάρη»²⁵³ είναι «επιθετική αγιοσύνη», μια ιερή επίθεση στην αμαρτία και στα εμπόδια που μας θέτει στο δρόμο της ένωσης με το Θεό και η «δόξα» δεν είναι τίποτε άλλο από τον θρίαμβο της «χάρης» που επιφέρει την ευτυχία μέσα από τη σύγκλιση όλων των διάσπαρτων αγαθών πραγμάτων υπό την αιγίδα της οικουμενικής αγαθότητας.²⁵⁴ Συνηθίζουμε να περιμένουμε τη λύτρωση χωρίς να πράττουμε τίποτα για να την αποκτήσουμε και ονειρευόμαστε τη μέρα του

δεν είτε λόγο άξιο σοφού και θείου ανθρώπου.. παρά ανεχόταν να τον χτυπούν μ' ένα καλάμι, να τον φτύνουν και να του φορέσουν ακάνθινο στεφάνι» Πορφύριος, *Κατά Χριστιανών*, σελ.36

²⁴⁹ «Εκείνοι που ζουν ακόλαστα λένε για τους άλλους ότι απομακρύνονται από τη φύση, την οποία αυτοί πιστεύουν ότι ακολουθούν: όπως όσοι στέκουν πάνω σε ένα πλεούμενο πιστεύουν ότι οι άνθρωποι στην αποβάθρα αναχωρούν. Η γλώσσα είναι όμοια πανταχόθεν. Πρέπει να έχουμε ένα σταθερό σημείο για να την κρίνουμε. Το λιμάνι κρίνει τους επιβάτες. Αλλά που θα βρούμε ένα λιμάνι στην ηθική;» Μ. Πασκάλ, *Σκέψεις*, σελ.47

²⁵⁰ Βλ. R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.112

²⁵¹ Βλ. H. More, *The purification of a Christian man's soul*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ 201

²⁵² Βλ. R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.124

²⁵³ Ο Calvin για την λειτουργία Θείας χάρης σε αντίθεση με τις απόψεις του Cudworth Βλ. J. Calvin, *Institutes of the Christian religion* σελ.197

²⁵⁴ βλ. R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.112

ερχομού , νομίζοντας πως η σκέψη και μόνο θα τη φέρει πιο κοντά , και πορευόμαστε έτσι ενώ δεν αντιλαμβανόμαστε την Κόλαση στην οποία ζούμε και που είναι πιο αληθινή από κάθε όνειρό μας. Υπομένουμε μια ζωή γεμάτη δεινά, παθητικά, και αρκούμαστε σε ονειροφαντασίες και αποδράσεις περιμένοντας από τον Λόγο του Θεού να ενεργήσει ως σωτήρας²⁵⁵ και να μας πάρει απ τη καθημερινή μας φυλακή χωρίς ωστόσο να κάνουμε οτιδήποτε για να φέρουμε αυτή την ανώτερη επιθυμία πιο κοντά στην πραγματοποίηση.²⁵⁶ Αντ' αυτού γεμίζουμε το κενό με εφήμερες απολαύσεις που έχουν ως επακόλουθο όλο και περισσότερα δεινά,²⁵⁷ έτοιμοι να πληρώσουμε το μεγάλο τίμημα που φέρει η αμαρτία και ανίκανοι αν λειτουργήσουμε ενάρετα σε κάτι που θα μας επιφέρει οριστική και πραγματική ευτυχία και εσωτερική πληρότητα.²⁵⁸

Ο Hobbes ορίζει τη δύναμη του ανθρώπου ως τα μέσα που έχει στην κατοχή του κάποιος την παρούσα στιγμή για να αποκτήσει κάποιο μελλοντικό καλό. Αντιλαμβάνεται κανείς αμέσως τη χρησιμοθηρική διαχείριση του «τώρα» με σκοπό το «αύριο». Απ' αυτή την προσδοκία του ανυπόστατου μελλοντικού καλού ξεκινάει το κυνήγι της ευτυχίας που αναμένεται κάποια στιγμή, η οποία διαρκώς χάνεται, δίνοντας πάντα στο παρόν την λανθασμένη ταυτότητα του μεταβατικού σταδίου και όχι του αυτοσκοπού. Ο άνθρωπος μπορεί να «βαφτίσει» την αμαρτία καλή ώστε να συνεχίσει να την διαπράττει έχοντας τη συνείδησή του ήσυχη²⁵⁹ , όμως ο Θεός δεν μπορεί να αποδεχτεί φυσικά κάτι τέτοιο.²⁶⁰

²⁵⁵ “Για τον Πορφύριο, μόνοι αληθινοί ιερείς είναι οι σοφοί αυτού του κόσμου, όχι ‘οι ηλίθιοι που προσεύχονται και θυσιάζουν’... όπως εκείνοι που πιστεύουν πως τα δάκρυα και οι προσευχές, και οι θυσιές μπορούν να διαφοροποιήσουν τη θεϊκή βούληση.” Πορφύριος, *Κατά Χριστιανών*, σελ.102

²⁵⁶ Βλ. R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.123

²⁵⁷ «Τρέχουμε απερίσκεπτα προς τον γκρεμό, αφού πρώτα έχουμε βάλει μπροστά μας κάτι για να μας εμποδίζει να τον βλέπουμε» Μ. Πασκάλ, *Σκέψεις*, σελ.92

²⁵⁸ . R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.112

²⁵⁹ “In such a warre, nothing is unjust to this warre of every man against every man, this also is consequent; that nothing can be unjust. The notions of right and wrong, justice and injustice have there no place. Where there is no common power, there is no law: where no law, no injustice” Ο άνθρωπος είναι ενάντια στον άνθρωπο και το δίκιο και το άδικο δεν έχουν καμία θέση όταν δεν υπάρχει η δύναμη της κοινότητας Βλ. T.Hobbes, *Leviathan*, σελ.59

²⁶⁰ Η απάθεια που ακολουθούν οι Γνωστικοί χαρακτηρίζεται από τον Κλήμη Αλεξανδρείας ως το μέσο για μια συμπόρευση με το Θεό βλ. Γερμανός Βασιλάκης, Κλήμεντος του Αλεξανδρέως η ηθική φιλοσοφία, διδ. Διατριβή, Erlangen, 1892, σελ 42, 48, 52. Ο τρόπος χειρισμού της απάθειας έχει σημασία γιατί η ακραία απάθεια οδηγεί στη φιλοδοξία να αποκοπεί κανείς από το κοινωνικό σύνολο λατρεύοντας το Θεό πάνω απ' όλα και διατηρώντας την προσωπική του ευτυχία όντας βασιλιάς-φιλόσοφος ή Στωικός σοφός. Βλ. John Passmore, *Perfecting by Social Action: The Presuppositions – The Perfectibility of Man*, 2012 Online Library of Liberty] <http://oll.libertyfund.org/titles/670>

Ο Cudworth χαρακτηρίζει απολίτιστο²⁶¹ τον συγγραφέα του Leviathan που τολμάει να διατυπώνει τέτοιες θεωρίες και υποστηρίζει πως δεν υπάρχει μέση λύση όσον αφορά τη θέση του Θεού απέναντι στην αμαρτία ούτε διπλωματική οδός καθώς κηρύσσει αδιαπραγμάτευτο πόλεμο απέναντι της χωρίς ελπίδα συμφιλίωσης.²⁶² . Αν κάποιος δρα στη ζωή με μέτρο τον εαυτό του και τις ατομικές του επιδιώξεις δεν μπορεί να υποστηρίζει πως γνωρίζει το Θεό, για την ακρίβεια δεν έχει καμία σχέση μαζί του διότι είναι απόλυτα απορροφημένος απ τη σύνδεση του με τα επίγεια δρώμενα, κάτι που τον καθιστά ανίκανο να επικοινωνήσει και να μετέχει σε μια ανώτερη πνευματική σφαίρα όπως η θεϊκή.²⁶³

Η ηθικά 'καλή' σκέψη όσο ευεργετική προδιάθεση κι αν έχει δεν μπορεί να προσφέρει έργο αν δεν ακολουθείται από τις ανάλογες πράξεις. Η θρησκευτική ευλάβεια πρέπει να γίνει το θεμέλιο που θα στηριχτεί ο υπόλοιπος βίος ώστε να διασφαλίζεται αλληπάλλληλα η πνευματική και η πρακτική πλευρά εμποτισμένες και οι δύο με το πνεύμα της αρετής. Ο Whichcote ορίζει τη θρησκεία ως ανθρώπινη μίμηση της θεϊκής ηθικής ή του θεϊκού ζην. Η απλή λεκτική υποστήριξη της θρησκείας δεν σημαίνει και απαραίτητα ότι τα λεγόμενα είναι διαποτισμένα από το πνεύμα της , αλλά τις περισσότερες φορές λειτουργούν ως μέσο κάλυψης των υποκριτών .²⁶⁴

Ο Cudworth παρουσιάζει ένα κομβικό σημείο στην πορεία της μετάνοιας και παρατηρεί το παράδοξο, αλλά και σύνηθες, γεγονός της κατ' εξακολούθηση αμαρτίας που ενώ με την ίδια συχνότητα αυτή εξομολογείται και γίνεται προσπάθεια εξάλειψης της συνεχίζει να διαπράττεται με τον αντίστοιχο ζήλο. Πρόκειται για μια εικονική ηθική μεταμόρφωση μια αδυναμία ουσιαστικής αλλαγής και ολοκληρωτικής μεταστροφής της ψυχής προς το αγαθό που σαν αρχαία μορφή όπως ο Σίσυφος ή η Πηνελόπη ο άνθρωπος είναι μπλεγμένος σε έναν ατέρμονο κύκλο δημιουργίας και καταστροφής, όπου κάθε προσπάθεια φέρει την εσφαλμένη προσδοκία της επιτυχίας, μόνο και μόνο και για να την εξαλείψει απροσδόκητα την αμέσως επόμενη στιγμή. Πιθανή αιτία αυτής της αμετάβλητης κατάστασης να είναι η οκνηρία μας που ενώ

²⁶¹ Βλ. R.Cudworth, *T.E.I.M.* σελ.9

²⁶² Βλ.. R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.111

Βλ.. R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.114

²⁶⁴ . B.Whichcote, *The manifestation of Christ*, στο C.A. Patrides', *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980 σελ.71-72

μας δίδεται η χάρη δεν κάνουμε παρά ένα βήμα πιο πέρα για να περάσουμε οριστικά τη γραμμή που μας αποκόπτει από τη θέωση.²⁶⁵

Η ψυχική αναγέννηση είναι θέμα θεϊκής βούλησης και πρόκειται για μια διαδικασία για να αποκτήσει την αληθινή της μορφή, ή αριστοτελικά, η ‘αναγέννηση’ είναι η εντελέχεια της ψυχής. Ο θεϊός λόγος ενεργεί στην ψυχή σε τέτοιο βαθμό όπου ένας ‘αναγεννημένος’ άνθρωπος διαφέρει από έναν συνηθισμένο όσο διαφέρει ένα κτήνος από τον άνθρωπο.²⁶⁶

Ο Ιανσενιστής Πασκάλ φαίνεται να προτάσσει την ανία²⁶⁷ ως γενεσιουργό αυτού του προβλήματος, όπως αυτή εμφανίζεται μετά από την επίτευξη ενός σκοπού, που ταυτόχρονα μας καθησυχάζει προτού μας αναταράξει εκ νέου κ.ο.κ. Ενώ ο Hobbes προτάσσει την εγγενή ανικανότητα του ανθρώπου να χαλιναγωγήσει τα πάθη του καθώς αυτά είναι η πραγματική του φύση, όπου κάθε περιορισμός γίνεται με ωφελιμιστικό κίνητρο, και όπου το κίνητρο των παθών είναι ισχυρότερο απ’ αυτό της σύμβασης, η αυτοσυγκράτηση είναι κάτι που δύσκολα συντηρείται.²⁶⁸ Ο «ζήλος» για το Θεό είναι κάτι που τις περισσότερες φορές απορρέει ως πάθος δυνατό αλλά φευγαλέο, όπως οι προσπάθειες μετάνοιας, την αίσθησή του σαν φωτιά δεν είναι ωστόσο δεν είναι ορθό να τη συσχετίζουμε με τον πραγματικό ζήλο για το Θεό. Αυτό είναι «φλόγα» αλλά όχι σαν αυτή του πάθος που καεί αδιάκριτα και κατατρώει τα πάντα αφήνοντας στάχτες, αλλά μια ευγενική φλόγα που «χαϊδεύει» την ψυχή μας, ένα «γλυκό φώς» όπως λέει χαρακτηριστικά ο Cudworth που ζεσταίνει και μετριάζει τις αντιθέσεις στην ψυχή μας, φέρνοντας την γαλήνη.²⁶⁹ Ο Θεός μέσα μας²⁷⁰ είναι πιο ισχυρός από ότι ο Διάβολος στα πάθη μας.²⁷¹

²⁶⁵ R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ. 115-116

²⁶⁶ H. More, *The purification of a Christian man's soul*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ. 206

²⁶⁷ « Έτσι κυλάει όλη η ζωή. Αναζητούμε την σχόλη μαχόμενοι προς κάποια εμπόδια, και αν τα υπερβούμε, η σχόλη καθίσταται ανυπόφορη, μιας και είτε τις αθλιότητες που ζούμε σκεφτόμαστε είτε κείνες που μας απειλούν. Και σε περίπτωση ακόμα που θα βλέπαμε ότι είμαστε πανταχόθεν ασφαλείς, η ανία, με το δικό της ιδιαίτερο αυτεξούσιο, δε θα παρέλειπε να ξεχυθεί από τα βάθη της καρδιάς, όπου έχει ρίζες φυσικές, και με το φαρμάκι της να πλημμυρίσει το πνεύμα.» Μ. Πασκάλ, *Σκέψεις*, σελ. 84

²⁶⁸ Οι άνθρωποι δεν βρίσκουν ευχαρίστηση στην συντροφιά άλλων ανθρώπων όταν δεν υπάρχει κάτι να τους δημιουργήσει το δέος να το κάνουν. Οι αιτίες που αναγκάζουν τους ανθρώπους να συνυπάρξουν ειρηνικά είναι ο φόβος, ο θάνατος, η επιθυμία πραγμάτων που θα τους εξασφαλίσουν μια άνετη διαβίωση καθώς και η ελπίδα ότι θα τα αποκτήσουν. T. Hobbes, *Leviathan*, σελ. 57, 59

²⁶⁹ Ο αληθινός ζήλος για το Θεό είναι μια αγαθή φλόγα που αντί να καίει οδηγεί στη Θέωση: “True Zeal is a loving thing, and makes us always active to Edification, and not to Destruction.. True Zeal is an Ignis Lambens, ..” [John Swan, in *Speculum Mundi* (Cambridge, 1635), σελ 97, επίσης βλ.

Η γνώση της φυσικής ηθικότητας που προέρχεται από μια ένωση με το Θεό δεν θα μας κάνει λιγότερο ‘υιούς ανθρώπων (sons of man) αλλά θα μας ‘αναγνωρίσει’ ως ‘υιούς Θεού’ (sons of God). Το να καθοδηγείται κανείς από τα πάθη του είναι προφανώς κτηνώδες, το να στοχεύει υπέρμετρα και εγωιστικά είναι ‘διαβολικό’, το να ‘ξεφύγει’ κανείς από τον κατώτερο εαυτό του και να προσαρμοστεί με τη θεϊκή βούληση είναι ‘αγγελικό’.²⁷²

Η δύναμη του θείου Λόγου

Ο λόγος του Θεού είναι σαν έναν ‘άφθαρτο σπόρο’ (incorruptible seed) που ‘μπολιάζει’ τις ψυχές μας. Ο λόγος αυτός (verbum mentis) διαφέρει από τον προφορικό και τον γραπτό λόγο και είναι ο ανώτερος στην ανωτέρω σειρά των τριών, πρόκειται για τη ‘δεύτερη υπόσταση’ ή τον ‘πρωτότοκο υιό’. Ο λόγος αυτός είναι εσωτερικός (inward word of God). Η επίδραση του λόγου ακόμα και στο προφορικό είδος του ανθρώπινου είναι παροιμιώδης καθώς δεν πρόκειται απλά για λόγια αλλά τις σκέψεις της ψυχής. Αν ο ανθρώπινος λόγος έχει μερικές φορές την ικανότητα να διαφθείρει, ο θεϊκός απεναντίας μπορεί μόνο να εξευγενίσει και η λειτουργία του προαναφερθέντος ‘σπόρου’ είναι να καθαρήσει’ και να μεταμορφώσει τον άνθρωπο σε έναν δέκτη της θεϊκής ενέργειας.²⁷³ Όπως πολύ διαφωτιστικά αναφέρεται στην Παλαιά Διαθήκη, η υπέρβαση του «εχθρού»²⁷⁴, εν προκειμένω των παθών που υπαγορεύει το «Εγώ», θα γίνει με τη βοήθεια και δύναμη του Θεού όχι με τη δική μας εγωιστική προσπάθεια,, η ελάχιστη δύναμή μας μεγιστοποιείται

R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.118-119

²⁷⁰ Ο Calvin αναιρεί τη δυνατότητα ανόδου από την Πτώση, καθώς ο άνθρωπος έχει χάσει τα εχέγγυα. J. Calvin, *Institutes of the Christian religion* σελ.161. Ενώ ο Descartes για το Θεό μέσα μας υποστηρίζει πως φέρουμε το στίγμα του Δημιουργού μας και έτσι μπορούμε να αντιληφθούμε τη μεγαλιότητα Του. R.Descartes, *Meditations*, σελ.19

²⁷¹ “for greater is he that is in us, then he that is in them.” R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.120

²⁷² H.More, *The purification of a Christian man’s soul*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.207

²⁷³ Ο.π. σελ 208-209

²⁷⁴ « Μ’ ένα λόγο, το Εγώ έχει δύο ιδιότητες: είναι άδικο καθαυτό, καθόσον γίνεται κέντρο του κόσμου, είναι δυσάρεστο για τους άλλους, καθόσον θέλει να τους υποδουλώσει- γιατί το κάθε Εγώ είναι εχθρός και θα ήθελε να γίνει τύραννος όλων των υπολοίπων» Μ. Πασκάλ, *Σκέψεις*, σελ.65

από τη στιγμή που συμμαχούμε με το Θεό²⁷⁵, η παραχώρηση της βούλησης και η ανάθεση της ηγεσίας σ' Αυτόν είναι το «κλειδί» για τη νίκη.²⁷⁶

.Η λογική από τη στιγμή που συνδιαλέγεται με το Θεό μεταμορφώνεται, και από την προγενέστερη πίστη σε σταθερές αρχές προκύπτει το 'όραμα'. Αυτό που ήταν πριν ένας αποδεικτικός συλλογισμός γίνεται πλέον αποφαντικός.²⁷⁷ Ο Smith διακρίνει τέσσερα είδη ανθρώπων ανάλογα με το βαθμό που μετέχουν στη θεϊκή γνώση: α) ο περίπλοκος άνθρωπος, που χαρακτηρίζεται χυδαίος καθώς η πρόσμιξη σώματος και ψυχής είναι ισόποση και οι δύο ουσίες αλληλοεπηρεάζονται, κάνοντας τον άνθρωπο να 'περιπλανάται' ανάλογα με τις βουλές του καθενός, χωρίς να φτάνει κάπου ουσιαστικά. Ο Πλάτων χαρακτηρίζει αυτές τις ψυχές 'οπισθοβαρείς' καθώς τείνουν να μένουν στη γη και να μην ανέρχονται στην ανώτερη σφαίρα. β) Σε αυτούς που ζουν με τη λογική τους να κυριαρχεί πάνω στο σώμα και τις επιθυμίες του, και έτσι έχουν τη δυνατότητα με την σωστή εργασία να ανακαλύψουν τη γνώση. γ) Σε αυτούς με ήδη εξαγνισμένη ψυχή οι οποίοι ωστόσο λόγω της πλεονεκτικής θέσης του είναι εύκολο αν ακολουθήσουν την αλαζονεία να περιπέσουν αν σκέφτονται και παραμένουν να απολαμβάνουν τα προνόμια χωρίς ταπεινότητα. δ) Σε αυτούς που χαρακτηρίζονται 'θεωρητικοί' άνθρωποι, οι οποίοι απεναντίας δε μένουν στη θεωρία αλλά ο βίος του είναι έμπρακτη συνένωση με το Θεό και αναγνώριση του ανώτερου εαυτού, μετέχοντας στη θεία αλήθεια²⁷⁸

Η Αγάπη

²⁷⁵ Ο Σαλούστιος αναφερόμενος στη χρήση μαγείας και επίδοσης τιμών έναντι ανταλλάγματος, επισημαίνει πως η πελατειακή σχέση είναι μάλλον λάθος μόνο και μόνο ως σκέψη που έχει κάποιος για τον Θεό. «Οι Θεοί ουδέν κερδίζουν από όλας αυτάς τας πρακτικές-διότι τίνος ανάγκην έχουν οι Θεοί;- ημείς όμως κερδίζομεν την μετ' εκείνων συνάφειαν.» " Σαλούστιος, *Περί Θεών και κόσμου*, σελ. 78 « Όπως οι χριστιανοί δάσκαλοι από τον Τερτυλλιανό και μετά, που δίδαξαν πως η ανθρώπινη αμαρτία είναι ένα εμπόδιο στη γνώση του θεού (μια συσκότιση της λογικής), πράγμα που καθιστά απαραίτητη την αποκάλυψη που οδηγεί στη σωτηρία (δηλαδή καθιστά απαραίτητη τη θεϊκή παρεμβάση για το ξεπέρασμα του εμποδίου), ο Πορφύριος έβλεπε την αμαρτία ως επιλογή που κάνουν οι ανόητοι αντί της αρετής και κατά συνέπεια αυτό που τους κάνει μη σοφούς.» Πορφύριος, *Κατά Χριστιανών*, σελ.99(επίλογος)

²⁷⁶ βλ. R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.121

²⁷⁷ J.Smith, *The true way of attaining to divine knowledge*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980 σελ.140

²⁷⁸ J.Smith, *The true way of attaining to divine knowledge*. στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980 σελ 141-144

Η έννοια της αγάπης ,ο θεμέλιος λίθος της χριστιανικής πίστης,²⁷⁹ είναι ο μόνος «νόμος» που πρέπει να μάθουμε να υπακούμε, όλοι οι επίκτητοι ανθρώπινοι νόμοι δεν μπορούν να επιφέρουν την ασφάλεια και τη σωτηρία που αυτός επικαλείται. Δεν υπάρχει παρηγόρηση στην εγκατάλειψη της θεικής προσφοράς, μόνο συνειδητοποίηση της απώλειάς της και επιχείρηση επανάληψής της. Ωστόσο ο δημιουργός τα πάντα «εν σοφία εποίησεν».

Το νομικό περιοριστικό πλαίσιο υπό το οποίο λειτουργούν οι ανθρώπινοι νόμοι λειτουργεί με την επιβολή τιμωρίας σε περίπτωση παράβασής τους , το μόνο κίνητρο του είναι ο φόβος και η απόλυτη δέσμευση των παθών , γι αυτό και συχνά γίνεται παράβασή τους.²⁸⁰ Ο νόμος της αγάπης όμως δεν επιβάλλει καμία τιμωρία,²⁸¹ αντιθέτως δύναται να μας προσφέρει ακόμα περισσότερη ευχαρίστηση –απ’ όση θα επιφέρει η παράβαση των κοινών νόμων- καθώς θα ενεργοποιήσει το βαθύτερο αίσθημα δικαιοσύνης μέσα μας και η δράση μας έπειτα θα γίνεται με γνώμονα αυτό και την προσφορά στο συνάνθρωπο έναντι της προηγούμενης εκμετάλλευσής του.

Ο Whichcote αποσυνδέει την τιμωρία από την δικαιοδοσία του Θεού. Ο Θεός δεν περιμένει να τιμωρήσει τον αμαρτωλό κάθε φορά που αυτός παραβαίνει τις θεικές εντολές, αλλά έχει ‘εφοδιάσει’ τον άνθρωπο με την δυνατότητα να τιμωρεί ο ίδιος τον εαυτό του κατά κάποιο τρόπο. Η γνώση του ‘ορθού πράττειν» λειτουργεί ανασταλτικά στην περίπτωση που κάποιος ετοιμάζεται να διαπράξει αμαρτία, αν παρ’ όλα αυτά τη διαπράξει, η γνώση αυτή είναι αυτή που τον βασανίζει, υπενθυμίζοντάς του την απόκλιση από το έργο που του έχει ανατεθεί, και που τον απομακρύνει από το Θεό, και κάθε απομάκρυνση από το Θεό συνεπάγεται με δυστυχία , αργά ή γρήγορα. Η αδιάσπαστη ένωση αμαρτίας και δυστυχίας είναι πέρα από τη δικαιοδοσία του Θεού , πόσο μάλλον του καθενός, για να τη διαχωρίσει. Και ακόμα και με την πλήρωση των περισσότερων επιθυμιών του, έρχεται κάποια στιγμή που ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται την κενότητα αυτών του των αναζητήσεων και συνειδητοποιεί πως η αληθινή του ευτυχία βρίσκεται κοντά στο Θεό, εκείνη τη

²⁷⁹ «Η σχέση γένεση-ουσία είναι ανάλογη της σχέσης πίστη-αλήθεια» Πλάτων ,*Τίμαιος*,29d

²⁸⁰ «Αλλά στα πράγματα δεν υπάρχουν όρια; Οι νόμοι θέλουν να τα επιβάλλουν, και το πνεύμα δεν δύναται να τα υποφέρει» (Μ. Πασκάλ, *Σκέψεις*,σελ.93)” Οι νόμοι αποτελούν για τον Hobbes τεχνητούς και εύθραυστους δεσμούς.Τ.Hobbes, *Leviathan*, σελ..93

²⁸¹ “The emphasis of his ethics, we have insisted, is on goodness, not on duty or obligation.” J. A. Passmore, *Ralph Cuworth, an interpretation*,σελ..86

στιγμή που ‘γνωρίζει όπως ο πρωτόπλαστος Αδάμ γνωρίζει την αμαρτία, γνωρίζει ταυτόχρονα και την τιμωρία που είναι η δυστυχία του.’²⁸²

Η έννοια λοιπόν του ‘αγαπάτε αλλήλους’ πρέπει να έχει το βάρος της αγάπης που έχει η αγάπη για τον εαυτό μας. Όλοι ξέρουν πόσο αγαπούν τον εαυτό τους και θα πρέπει να δώσουν το ίδιο μερίδιο αγάπης και για τους άλλους. Ο λόγος πρέπει κατά αυτόν τον τρόπο να συνδυαστεί με την αγάπη, και το ‘εύφορο έδαφος’ της αγάπης στην καρδιά μας θα βοηθήσει να ανθίσει ο θεϊκός σπόρος του λόγου: love is the very the very end of it. ‘²⁸³

Ο θείος λόγος επαγγέλλεται την πραγματική ελευθερία και την αποδέσμευση από τα πάθη μας που είναι χωρίς να το αντιλαμβανόμαστε το μεγαλύτερο εμπόδιο, ενώ εμείς τα υπακούμε και τα «τρέφουμε» σαν είναι η κυρίαρχη και φυσική μας κατάσταση, κάτι που έρχεται σε πλήρη αντίθεση φυσικά με τις θέσεις του Hobbes περί των πρώιμων φυσικών καταβολών του ανθρώπου.²⁸⁴

Ο άνθρωπος αρκετές φορές αναγκάζεται να κάνει πράξεις εις βάρος της ελευθερίας του μόνο και μόνο για να ικανοποιήσει τα πάθη του, αντί να τα ελέγξει και να αρκεστεί σε λιγότερα (κάτι που δίδασκε ο Σωκράτης)²⁸⁵ Ο αγώνας του Χριστού έγινε για την κατάκτηση της ελευθερίας μας, της ελευθερίας από τα δεσμά της αμαρτίας, και θα πρέπει ακολουθώντας το παράδειγμα του να προσπαθήσουμε να πράξουμε το ίδιο μέσω εσωτερικής «πάλης» και όχι επαναπαύσεως στον αγώνα Του. Η θυσία του Χριστού δεν έγινε για να μας εξαγνίσει την ψυχή ώστε εμείς να συνεχίσουμε να την ρυπαίνουμε, αλλά για να μας δώσει το παράδειγμα της δυνατότητας που όλοι έχουμε μέσα μας να πράξουμε ανάλογα.²⁸⁶

²⁸² . B.Whichcote,*The manifestation of Christ*, στο C.A. Patrides,*The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ. 74

²⁸³ H.More,*The purification of a Christian man's soul*, στο C.A. Patrides,*The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ. 212

²⁸⁴ Ο Cudworth αναφέρεται στο νόμο της αγάπης. Βλ.R.Cudworth,*A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides,*The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ.124 σελ.125.Ενώ ο Hobbes υποστηρίζει πως η ελευθερία και ο φόβος είναι συυφασμένες έννοιες που επηρεάζουν την ρύθμιση των νόμων.»T.Hobbes, *Leviathan*, σελ..93

²⁸⁵). Βλ. Α.Κοραής, *Ξενοφώντος απομνημονεύματα και Πλάτωνος Γοργίας*, Ελληνική βιβλιοθήκη τόμος πεντεκαδέκατος, Παρίσι,1825, σελ. 16-18

²⁸⁶ H.More,*The purification of a Christian man's soul*, στο C.A. Patrides,*The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980,σελ 203

Το πρώτο βήμα

Η εναπόθεση της ζωής μας και η προσμονή αναμόρφωσής της εκ του μηδενός ομοιάζει με την κατάσταση του φυλακισμένου, βιώνοντας την στέρηση και αρκούμενος στην φυγή μόνο μέσω του ονείρου.²⁸⁷ Ο Cudworth θέτει ως κορύφωση της πνευματικής πληρότητας την ένωση με το θεό .

Η στιγμή για τη σύνδεση με την αιωνιότητα είναι το ‘τόρα’²⁸⁸ Η ηθική των Πλατωνιστών είναι αξιωματική στο βαθμό που είναι τα μαθηματικά.²⁸⁹ Το πεδίο εργασίας του καθενός είναι ο ίδιος του ο εαυτός αφού κανείς δε γεννιέται ενάρτετος και σοφός, πρέπει να κοπιάσει ώστε να γίνει. Ισχυρίζεται πως αρκεί μια φορά να αναγνωρίσει ο άνθρωπος την παρουσία και να βιώσει την ένωση με το πνεύμα Του, ώστε να αντιληφθεί πως καμία επιθυμία δεν μπορεί να έχει προτεραιότητα έναντι σ’ αυτή της συνύπαρξης με το θείο στοιχείο.²⁹⁰ Είναι η «τύφλωση» από τα επίγεια πάθη που δε μας επιτρέπει να διακρίνουμε καθαρά την αλήθεια.²⁹¹

Στην αστάθεια της σάρκας (infirmity of flesh) βρίσκεται η δύναμη της αμαρτίας. Παρ’ όλα αυτά το σώμα μας στέκεται όρθιο στη γη ανάμεσα στις δυνάμεις που το επηρεάζουν, το βάρος του σώματος τείνει προς τη γη ενώ η ‘φωτιά’ του πνεύματος τείνει προς τα πάνω. Ο τρόπος για να αποφύγουμε την αμαρτία είναι να βελτιώσουμε τους εαυτούς μας , και αυτό επιτυγχάνεται από μια ομαλότερη αντιμετώπιση των συνανθρώπων μας, χωρίς προσβολές αλλά με συμπόνια σ’ αυτούς που επηρεάζονται από το κακό. Ο Θεός αγαπά τον εαυτό του , δηλαδή ο,τι εμπεριέχει Αυτόν και τη δημιουργία Του. αν θέλουμε να μιμηθούμε το Θεό πρέπει να αγαπάμε τον εαυτό μας αλλά και τους γύρω μας κατ’ αυτό τον τρόπο αγαπάμε ουσιαστικά χωρίς να το καταλαβαίνουμε το Θεό.²⁹²

²⁸⁷ «Είμαστε ελεύθεροι από την αμαρτία, όχι ελεύθεροι να αμαρτάνουμε.» R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.125

²⁸⁸ B.Whichcote, *Moral and religious aphorisms*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.330 (290)

²⁸⁹ Ο.π. σελ. 330(341)

²⁹⁰ R.Cudworth, *A Sermon preached before the House of Commons*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ.126

²⁹¹ «Η δύναμη των μυγών; Κερδίζουν μάχες, εμποδίζουν την ψυχή μας να δράσει, τρώνε τις σάρκες μας» Μ. Πασκάλ, *Σκέψεις*, σελ.50

²⁹² H.More, *The purification of a Christian man’s soul*, στο C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ 204-205

Ο Χριστός μας προτρέπει να ξεπλύνουμε τη «λάσπη» της αμαρτίας²⁹³ ώστε να θεραπευτούμε και να δούμε πέρα από την πεζή πραγματικότητα, να δούμε μια προεικόνισή του «Βασιλείου των Ουρανών» που μόνο μέσω της εσωτερικής αναδιαμόρφωσης» μπορούμε να βιώσουμε μελλοντικά.²⁹⁴

Η χριστιανική θρησκεία

Η Χριστιανική θρησκεία δεν είναι μυστικιστική ούτε συμβολική αλλά ‘γυμνή’ ‘ασώματη’ πνευματική και διανοούμενη.²⁹⁵ Η θρησκεία μπορεί να χαρακτηριστεί με πολλούς τρόπους, ο πιο εύστοχος είναι ‘παγκόσμια ηθική αρετή’ (universal righteousness).²⁹⁶ Η θρησκεία δεν είναι ένα σύνολο προκαταλήψεων αλλά σε ένα σύνολο πράξεων με στόχο την φιλανθρωπία.²⁹⁷ Ο μυστικισμός παρουσιάζει μόνο τη μισή αλήθεια σε αντίθεση με το Χριστιανισμό.²⁹⁸ Ο άνθρωπος είναι το ‘κερί του Θεού’²⁹⁹. Συνήθως με τον όρο ‘άνθρωπος’ εννοούμε το σώμα και ξεχνάμε πως η αληθινή υπόσταση του όντος είναι η νοητική-πνευματική, αιώνια.³⁰⁰

²⁹³ Η θεωρία του Cudworth για την σύμπραξη του ανθρώπου στο «θέλημα» του Θεού ενέχει μια δόση ντετερμινισμού καθώς η ανθρώπινη φύση είναι προκαθορισμένη, η ελευθερία ωστόσο δεν σχετίζεται με την ανάληψη δικής μας πρωτοβουλίας-κάτι που συνιστά αποστασία από το σώμα του Θεού- αλλά συγκατάθεση που αφήνεται στη δική μας διακριτική ευχέρεια. Συνεπάγεται πως ελευθερία δράσης υπάρχει και σε όποια απ τις δύο περιπτώσεις πράξουμε, καθώς κανείς δε μας υποχρεώνει, ωστόσο πραγματική ελευθερία(βίος ελευθερίας) από το κακό -και όχι ένα βάναυσο δυνάστη Θεό που μερικοί προφασίζονται- θα έχουμε μόνο με την συμπόρευση Του J. A. Passmore, *Ralph Cudworth, an interpretation*,σελ.62-63

²⁹⁴ Βλ. R. Cudworth, A Sermon preached before the House of Commons, στο C. A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ. 127. Ο αληθινός θησαυρός που πρέπει να προσπαθήσουμε να αποκτήσουμε είναι ο Θεός σύμφωνα με τον Κλήμη Αλεξανδρείας βλ. Γερμανός Βασιλάκης, *Κλήμεντος του Αλεξανδρέως η ηθική φιλοσοφία*, διδ. Διατριβή, Erlangen, 1892, σελ. 8

²⁹⁵ B. Whichcote, *Moral and religious aphorisms*, στο C. A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press, 1980, σελ. 334(889) Ενδιαφέρουσα ωστόσο του R. H. Coats που εμφανίζει τον Cudworth ως μυστικιστή. Βλ. R. H. Coats, *Types of English piety*, Edinburgh, T. & T. Clarck 1912, σελ 161

²⁹⁶ Ο.π. σελ. 334(957)

²⁹⁷ Ο.π. σελ. 335(1007).

²⁹⁸ Ο.π. σελ. 335(1014)

²⁹⁹ Ο.π. σελ. 335(916) αναφορά στο ‘κερί του Θεού’ (candle of the Lord). Επίσης Βλ. R. H. Coats, *Types of English piety*, Edinburgh, T. & T. Clarck 1912, σελ. 162

³⁰⁰ Ο.π. σελ. 335(1004), Cudworth, T. I. S., σελ. 734

Επίμετρο Α' Γιατί έχει αξία η επιλογή της ηθικής ζωής

Αν ισχύει η άποψη του Hobbes

Είτε πρόκειται για πείραμα ενάντια στη Χομπσιανή Φύση , μάλλον ακατόρθωτο, εφόσον ο Hobbes εμμέσως δίνει τα σκήπτρα στην πλεονεξία και στον εγωισμό ώστε να κυριαρχήσουν πάνω στον άνθρωπο, και τίποτε πέραν του συμβολαίου δε μπορεί να τις χαλιναγωγήσει. Άρα καταφέρνει κανείς να υπερβεί τη φύση του, έστω και παροδικά, στην περίπτωση των Αγίων μάλλον πιο μόνιμα, αν πράξει αντίθετα με τις συγκεκριμένες ,εγγενείς κατά τον Hobbes, τάσεις. Και εδώ πρόκειται για την πιο ευχάριστη φυσική αντινομία, αν σκεφτεί κανείς τις τόσες ανήθικες τάσεις που έχουν βαπτιστεί 'φυσικές', φυσιολογικές και αναπόφευκτες, για να δικαιολογήσουν την αδυναμία του ανθρώπου να τους αντιταχθεί. Μια ασθένεια που πρέπει να συμφιλιωθεί κανείς μαζί της και να ζήσει όσο πιο συμβιβαστικά μπορεί. Η δύσκολη από κάθε άποψη κοσμική θέση του ανθρώπου, είτε αυτή τον θέλει κυρίαρχο του είτε απλά έναν κρίκο του, έγκειται στη δυσκολία της συνειδητοποίησης της κατάστασης του αφενός (κάτι που γεννά πλήθος ερωτημάτων σχετικά με το ρόλο του) και αφετέρου σχετικά με τη διττή φύση του (βρίσκεται στο μέσο), και το έργο εξισορρόπησης των δυνάμεων είναι καθαυτό εξίσου δύσκολο. Στο πλαίσιο λοιπόν των θεωριών, θρησκευιών, φιλοσοφικών ρευμάτων στη θέση του ανθρώπου δίνεται μεγάλη σημασία στο ζήτημα του ευ ζην. Του ζητείται να υποβιβάσει, να

εξισορροπήσει, ή ακόμα και να υπερβεί τις δυνάμεις και τις αδυναμίες του, να γίνει κύριος του εαυτού του.³⁰¹

Μπορεί να καταφέρει να τιθασεύσει τα φυσικά φαινόμενα, ή να ταξιδέψει σε άλλα πλανητικά συστήματα, να υποδουλώσει και να ελέγξει ολόκληρους λαούς, χωρίς να μπορεί να ελέγξει τον εαυτό του. Παραμένει έτσι ένα ζήτημα που προβληματίζει, και θα έπρεπε να προβληματίζει κάθε άνθρωπο, διότι ο καθένας μπορεί να δοκιμαστεί και φαίνεται πως όλοι είναι προορισμένοι γι' αυτή τη δοκιμασία είτε το συνειδητοποιούν είτε όχι.

Αν ισχύει η άποψη του Cudworth

Είτε πρόκειται για τη συμφωνία με τη φύση του κόσμου της διαστρεβλωμένης φύσης του ανθρώπου. Γεγονός εξίσου ευχάριστο καθώς στις λίγες αλτρουιστικές πράξεις, κανείς αναγνωρίζει κάτι ανώτερο στον κλειστό εαυτό του. Αναγνωρίζει τη σύνδεση με το συνάνθρωπο, που τελικά δεν είναι τόσο 'μακριά' όσο φαντάζεται και αντιλαμβάνεται τη μοναξιά του, τη μονήρη εξέλιξή του, που έχει όρια αλλά δεν αρκεί για την ολοκλήρωση του σωματικά και πνευματικά. Πρόκειται λοιπόν για την υπέρβαση του 'στενού' ατομικού οπτικού πεδίου και η ένωσή του με το συνολικό ανθρώπινο σώμα, που έχει 'μάτια' και νου παντού, και γνώση που δε θα έφτανε κανείς ατομικά αν ζούσε αρκετές φορές. Δεν είναι βέβαια ζήτημα παρελθόντος ή μέλλοντος, αλλά του απόλυτου παρόντος, πέρα απ' όλα αυτά η ευχαρίστηση που περιέχει αυτή η σύνδεση, είναι άμεση, συνειδητή σε όλο το φάσμα της και ο καρπός της 'καταναλώνεται' αυτούσια. Η πράξη ταυτίζεται με την ισορροπία, την ακολουθία, την κατανόηση και την ευχαρίστηση. Αν κάποιος μπορέσει να βρει το 'κλειδί' και να κατανοήσει 'τι' πρέπει να κάνει για να διατηρήσει αυτόν τον κοσμικό ρυθμό, τότε η αγαθοεργία θα ταυτιστεί ενδεχομένως με τη θεϊκή λατρεία. Η εγωιστική δύναμη δεν έχει πλέον σημασία γιατί έχει παύσει η ανάγκη αναζήτησής της, η μόνη δύναμη που χρειάζεται είναι η δύναμη ή μάλλον η ενίσχυση της δυνατότητας να 'αφουγκραστεί' κανείς αυτό το 'ρυθμό' και να τον ακολουθήσει αδιάκοπα.

Η παραίτηση από την υλιστική ζωή, από την αποκλειστική και μόνο ενασχόληση κάλυψης του βιοπορισμού, είναι κάτι που όλες οι θρησκείες υποστηρίζουν και παραμένει εν τούτοις ο μεγαλύτερος εχθρός τους. Η επαχθής καθημερινότητα που

³⁰¹ Βλ. Ιωάννης Ν. Θεοδωρακόπουλος, Φιλοσοφία και ζωή μικρά φιλοσοφικά κείμενα, Αθήνα 1967,σελ.228

φέρει τη λήθη του ‘πραγματικού’ προορισμού μας, ο πόλεμος των συνανθρώπων μας μεταφορικά και κυριολεκτικά, αποτελεί απλά μια διογκωμένη ‘πραγματικότητα’ που δεν έπαψε να υφίσταται από τις απαρχές του κόσμου. Έχοντας τιθασεύσει θηρία παντός είδος, ο άνθρωπος δεν μπορεί χιλιάδες χρόνια μετά να τιθασεύσει την ‘πέινα’ και την απληστία του. Τρέφει τον εαυτό του και τον εγωισμό του με τα ίδια ψέματα που τρέφει και τους άλλους, και πράττοντας όλοι το ίδιο η διαιώνιση του μεγαλύτερου ψέματος συνεχίζεται. Το μόνο που φοβάται ο άνθρωπος είναι ο φόβος του βίαιου θανάτου και η απώλεια των αγαθών του ή καλύτερα των αποκτημάτων του, την ιδιοκτησία του υλικού και ανθρώπινου δυναμικού, αν είχε αποκτήσει το ‘αγαθό’ κανείς δεν θα μπορούσε να του το αποσπάσει.. Οφείλουμε σ’ αυτό το σημείο να δικαιώσουμε εν μέρει τον Hobbes στην παρατήρησή του, χωρίς βέβαια αυτό να αποτελεί αίτιο απελπισίας (όπως αποτέλεσε για τον ίδιο και οδήγησε στον κυνισμό του) αλλά αφετηρία βελτίωσης και αισιοδοξίας εφόσον το σφάλμα βρέθηκε και το μόνο που μένει είναι να τεθούν λύσεις προς διερεύνηση. Οι απόψεις του Hobbes βρήκαν αποδοχή καθώς παρέδωσε ένα γεγονός ‘γυμνό’ με καλή συλλογιστική και σκληρότητα, την κατάλληλη στιγμή που το κοινωνικό σύνολο ήταν έτοιμο για αλλαγή και είχε αντιληφθεί πως ο φόβος του θανάτου και όχι ο φόβος της κολάσεως που συντηρούσε επί αιώνες ως θρησκευτικό δόγμα-αλυσίδα-φίμωτρο της ανθρώπινης σκληρότητας είναι αυτό που συγκρατεί τον άνθρωπο.

Ο Hobbes έκοψε την ‘αλυσίδα’ και το ίδιο ‘κόπηκε’ και ο φόβος ενός Θεού αφέντη και δυνάστη που κανείς δεν ήταν σε θέση να ανεχτεί άλλο (μάλλον περισσότερο από τις κατασκευασμένες δοξασίες των ίδιων των ανθρώπων παρά του θεού). Η ανθρώπινη πλεονεξία δηλητηρίασε το μοναδικό της σύμμαχο στην πάλη με τον εαυτό της, δηλητηρίασε το Θεό και δημιουργό της και αυτό γιατί δεν θέλει να περιορίζεται από τίποτα. Η σκληρότητα και η μανία που χαρακτηρίζει μια τέτοια πράξη μπορεί να παραλληλιστεί με την εγκατάλειψη ενός φιλεύσπλαχνου και γεμάτου πρόνοια γονέα από ένα αλαζονικό παιδί. Ένας θεός σκιάχτρο στα χέρια των λίγων πλεονεκτών ‘γεωργών’, αυτών που έσπειραν τον κόσμο με διχόνοια ώστε να καρπωθούν ιδιοκτησίες ανενόχλητοι από κάθε είδους προοδευτικά ‘αρπακτικά’ με αληθινή ουράνια γνώση. Σ’ αυτόν τον δίχως οικογένεια άνθρωπο ‘κηρύττει’ ο Cudworth , κηρύττει τη χριστιανική αυτοθυσία, την ξεκαθαρίζει από τις όποιες περιπλοκές και διασαφηνίζει χρησιμοποιώντας ως θεμέλια τις απόψεις των αρχαίων διανοητών, πρωτεργατών μιας φιλοσοφίας και μιας παράδοσης που στην πράξη της έχει ως ακρογωνιαίους λίθους τόσο το Σωκράτη όσο και το Χριστό. ο άνθρωπος συν Θεώ

,όπως υποστηρίζει ο Pascal, είναι ο ορθός δρόμος, όπου ο Θεός είναι συνοδοιπόρος και βοηθός, όχι αφέντης.

Επίμετρο Β' Η πορεία του σύγχρονου κόσμου

Από τον Hobbes στον Huxley

Το ρήγμα στο πεδίο της ηθικής που δημιούργησε ο Hobbes και συγκεκριμένα η αμφισβήτηση της μέχρι τότε αντίληψης, σε ό,τι αφορά το Θεό και στο πως η έννοια Του σχετίζεται με την κοινωνική διάρθρωση, έδωσε έναυσμα σε αρκετούς μεταγενέστερους συγγραφείς- όπως ο Aldous Huxley- να οραματιστούν μια κοινωνία ελεύθερη από τις 'αλυσίδες' του παρελθόντος. Ο Huxley αντικαθιστά το θεό με τον Ford, ο άνθρωπος έχει ανάγκη από ένα στήριγμα, από κάτι εξωτερικό ακόμα και σε μια κοινωνία τόσο εξελιγμένη, ο διευθυντής της αναγνωρίζει, και βάσει ιστορικών συνθηκών την αθεΐα των παλιών επιστημόνων, την άκρατη πίστη τους για έναν θεό-άνθρωπο δίχως όρια. Αυτό που προσπαθούν να δημιουργήσουν τώρα είναι ένας άνθρωπος-Θεός αλλά αυτοσυντηρούμενος. Πρωτύτερα ήταν ένα απλά ένας ανεξέλεγκτος άνθρωπος ενώ πιο παλιά ένας δέσμιος του Θεού, πλέον κοιτάζουν να ενσωματώσουν τον εξωτερικό Θεό στον ίδιο τον άνθρωπο, το 'δεκανίκι' μετατρέπεται σε μια 'ηλεκτρική αντίσταση' εσωτερική πλέον στον καθένα. Στη σύγχρονη κοινωνία ο φόβος του θανάτου και με ό,τι ο θάνατος συνεπάγεται, έχει εξαλειφθεί.³⁰²

Γιατί δυστυχώς λίγοι, όπως ο διευθυντής Mustapha Mond, είναι αυτοί που διαθέτουν κρίση να γνωρίσουν και να συγκρατήσουν τον εαυτό τους. Ο διάλογος με τον 'απολίτιστο' John Savage είναι ένας διάλογος ανάμεσα στον νέο άνθρωπο και στον παλιό, ανάμεσα στο πλημμυρισμένο συναίσθημα που έπνιξε όλη την ανθρωπότητα και στον τεχνοκρατικό λογικό συμβιβασμό των συναισθημάτων που επικράτησε για το κοινό καλό. "But I don't want comfort. I want God, I want poetry, I want real danger, I want freedom, I want goodness. I want sin." "In fact," said Mustapha Mond,

³⁰² Aldous Huxley, *Brave new world*, Harper Perennial, 1998, σελ.224

"you're claiming the right to be unhappy." « Μα δε θέλω άνεση. Θέλω το θεό, θέλω ποίηση, θέλω αληθινό κίνδυνο, θέλω καλοσύνη. Θέλω αμαρτία.» « Για την ακρίβεια», είπε ο Mustapha Mond, «διεκδικείς το δικαίωμα να είσαι δυστυχής.»³⁰³

Εφόσον κάθε θρησκεία προασπίζει το κοινό καλό την ευημερία και την πρόνοια και από καταβολής κόσμου συνδεόταν με την πολιτική εξουσία παρ όλα αυτά η έκφραση της ήταν και παρέμενε ένας εξωτερικός περιορισμός. Πλέον όλη η ανθρώπινη γνώση του κόσμου και του εαυτού του, έπειτα από την αιματηρή επιβεβαίωση της καταστροφικής ανεξέλεγκτης δύναμης του, διαχειρίζεται όπως έπρεπε, με την στέψη της λογικής που καταφέρνει να κάνει ότι δεν έκαναν όλες οι θρησκείες και τα κράτη τόσα χρόνια. Η δομή της κοινωνίας έχει αλλάξει και τα παιδιά γαννιούνται σε εργαστήρια, δεν υπάρχουν γονείς.³⁰⁴ Ο θεός πρέπει να αλλάξει όπως λέει ο Mustapha Mond. Ο θεός εκφράζεται ως η συμπαντική ανθρώπινη συλλογική συνείδηση η οποία πρέπει να αλλάξει για να επικρατήσουν νέες συνθήκες. " Όλοι είναι γαλουχημένοι πλέον με την αντίληψη πως δεν υπάρχει πειρασμός και ιδιαίτερη συγκράτηση στα πάθη, ως εκ τούτου δεν αποτελούν πρόβλημα και ζήτημα απασχόλησης των πολιτών. Η ευτυχία και η γαλήνη παρέχονται πλέον με χημικές ουσίες και όχι με ατομικό αγώνα. Το χάπι 'soma' είναι όπως λέει χαρακτηριστικά ο διευθυντής «Η Χριστιανοσύνη χωρίς δάκρυα»³⁰⁵

Ο Θεός ισοδυναμεί με το πηδάλιο ενός πλοίου που αποτελεί την κοσμική συνείδηση και πολλοί καπετάνιοι-διανοητές επιχειρούν να καθορίσουν την πλεύση μάταια επί αιώνες, έπειτα από πλήθος φουρτούνων είναι καιρός να περάσει σε μια ήρεμη πλεύση. Οι ελάχιστοι που κατανοούν τη δυσκολία της διαχείρισης του πηδαλίου και προβληματίζονται αφήνοντας έστω και το ελάχιστο περιθώριο διαστολής των συναισθημάτων τους, είναι ταυτόχρονα φωτισμένοι αλλά και δυστυχείς καθώς και εν δυνάμει επικίνδυνοι για την διάρρηξη της εύθραυστης κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Το κουτί της Πανδώρας ,το μήλο του Αδάμ, η ιστορία πρόκειται να επαναληφθεί μέσω αυτών των ανθρώπων και η τιμωρία τους είναι απλά η απομόνωση τους μαζί με

³⁰³ Ο.π.,1998,σελ.232

³⁰⁴ «Και τα σχετικά με την παιδοποιία ; Ή αυτά που είναι ασυνήθιστα; Ότι, δηλαδή ορίσαμε κοινά για όλους τα σχετικά με τους γάμους και με τα παιδιά, μεριμνώντας ώστε κανείς ποτέ να μη μαθαίνει ποιο είναι το δικό του παιδί, και άπαντες να θεωρούνται ομογενείς, έχοντας αδελφές και αδελφούς όσους βρίσκονται εντός της πρόβλεπτης ηλικίας, γονείς και προγόνους γονέων όσους ηλικιακά βρίσκονται πιο μπροστά και πιο πάνω, ενώ παιδιά και εγγόνια τους ηλικιακά κατώτερους.» Πλάτων, Τίμαιος, 18d

³⁰⁵ Aldous Huxley, *Brave new world*, Harper Perennial,1998,σελ.229

ομοειδείς τους σε τροπικά ή ακραία γενικότερα κλίματα όπου θα μπορέσουν να ζήσουν όντως ελεύθεροι. Η γνώση πλέον είναι επιβράβευση και όχι εξορία όπως χαρακτηρίζεται εξωτερικά. Εκδιώκονται και αυτοί από τον 'παράδεισο' για να κατοικήσουν όμως σε έναν άλλο όπου μπορούν να εκπληρώσουν τις επιδιώξεις τους. Ο παράδεισος φυσικά δεν είναι τεχνικά εμπλουτισμένος, αλλά αυτό απ' ό τι φαίνεται είναι το τίμημα της ελευθερίας. Αν θέλουν απεριόριστη ελευθερία μπορούν να την έχουν, ωστόσο δεν μπορούν να διακινδυνεύσουν την συνολική ευημερία και επιπλέον να βασανίζονται σε έναν κόσμο που αντιλαμβάνονται τις 'θλιβερές' μετατροπές ,διαφορετικά πρέπει να αποδεχτούν την αξία του νέου πολιτισμού και να βοηθήσουν στην διατήρηση τους ως μέλη , στερώντας όμως την ξεχωριστή αυτή γνώση από τους συνανθρώπους τους. Προκύπτει λοιπόν το συμπέρασμα πως η γνώση είναι ένα εκλεκτικό προνόμιο των ικανών από τη φύση και χορηγούμενων από την τύχη για να το κατακτήσουν. Κανείς άλλος δεν μπορεί να συμβάλει οριστικά στην κατάκτηση και στην λήψη διαχείριση αυτού του 'δώρου' περά από τους ίδιους. Εν τέλει οι άνθρωποι αυτοί είναι καταδικασμένοι να ζουν στην μοναξιά της ανακάλυψης τους αν επιλέξουν να βρίσκονται στον πολιτισμένο κόσμο ή στην πάλη με τη ζωή και τη συνύπαρξη με τους ομοίους τους. Η φθορά, πνευματική σύμφωνα με την πρώτη επιλογή και σωματική σύμφωνα με την δεύτερη είναι το δίλημμα στο οποίο βρίσκονται μπροστά και καλούνται τελικά να αποφασίσουν.

Η μαζική παραγωγή απαίτησε την αλλαγή. Η παγκόσμια ευτυχία κρατά τους τροχούς σε σταθερή κίνηση, όχι η αλήθεια και η ομορφιά: «Mass production demanded the shift. Universal happiness keeps the wheels steadily turning; truth and beauty can't». ³⁰⁶Στη σύγχρονη κοινωνία ο φόβος του θανάτου και με ό,τι ο θάνατος συνεπάγεται , έχει εξαλειφθεί.³⁰⁷ Αν υπάρχει Θεός υπάρχει και άρνηση του εαυτού , και στον βιομηχανικό πολιτισμό δεν υπάρχει Θεός. Υπάρχει μόνο συνέπεια στην ευχαρίστηση του εαυτού, γιατί μόνο έτσι θα συνεχίσουν να κινούνται τα 'γρανάζια' του συστήματος : "What about self-denial, then? If you had a God, you'd have a reason for self-denial." "But industrial civilization is only possible when there's no self-denial. Self-indulgence up to the very limits imposed by hygiene and economics. Otherwise the wheels stop turning."³⁰⁸

³⁰⁶ Aldous Huxley, *Brave new world*, Harper Perennial,1998,σελ.219

³⁰⁷ Ο.π. σελ.224

³⁰⁸ Ο.π. σελ.228

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΟΛΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

- Νικόλαος Βάμβας, Στοιχεία φιλοσοφίας, Αθήνα 1838
- Πέτρος Βραΐλας Αρμένης,, Στοιχεία θεωρητικής και πρακτικής φιλοσοφίας, Αθήνα, 1910
- Ερμής ο Τρισμέγιστος, *Ερμητικά κείμενα*, Τομ. 1. Λόγοι Ι-ΧVIII Ασκληπίος- Αποσπάσματα Ροδάκης , Περικλής Δ. 1923-, Τζαφερόπουλος , Απόστολος,Αθήνα : Παρασκήνιο 1990
- Ερμής ο Τρισμέγιστος, *Ερμητικά κείμενα*, Τομ. 2. Ασκληπιός- Αποσπάσματα ,Ροδάκης , Περικλής Δ. 1923-, Τζαφερόπουλος , Απόστολος,Αθήνα : Παρασκήνιο 1990
- Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, *Πλάτων-Πλωτίνος- Ωριγένης*, ΑΘΗΝΑ, 1959
- Ιωάννης Ν. Θεοδωρακόπουλος, Φιλοσοφία και ζωή μικρά φιλοσοφικά κείμενα, Αθήνα 1967
- Θεόδωρος Καρούσος, Δοκίμιο της ιστορίας της αρχαίας παρ' Έλλησι φιλοσοφίας,εκδ. Διονύσιος Λιναρδάτος, Αθήνα 1888
- Α.Κοραής,Ξενοφώντος απομνημονεύματα και Πλάτωνος Γοργίας,Ελληνική βιβλιοθήκη τόμος πεντεκαδέκατος, Παρίσι,1825
- Ν. Λιβαδάς,*Μ. Τύλλιος Κικέρων(Ιστορία της φιλοσοφίας,Φιλοσοφία. Ιστορία της αγωγής. Ο δημόσιος βίος πηγή διδαγμάτων αγωγής. Θεολογία. Ψυχολογία.Λογική. Ηθική. Φιλοσοφία του Δικαίου)*,Αθήνα,Εθνικό τυπογραφείο,1922

- Νικόλαος Λουδοβίκος,Το πρόβλημα του κακού από τον Αυγουστίνο στη σύγχρονη Γενετική,ΑΡΘΡΟ [<http://www.romios.bravehost.com/theologia/loudobikos.html-->]
- Χρήστος Δ. Παπαδόπουλος, Φιλοσοφική Ηθική,Αθήνα 1901
- Κ.Παπαρηγόπουλος,Ιστορία του Ελληνικού Έθνους,Ελευθερουδάκης,Αθήνα

- Πλάτων, *Θεαίτητος*, Ι.Ν. Θεοδωρακόπουλος, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 1980
- Πλάτων, Τίμαιος,Κάκτος, Αθήνα, 1993

- Ιωάννης Πλεξίδας, «Αυτεξούσιο και καταστροφικότητα η έλλειμματικότητα του δημιουργήματος», <http://www.antifono.gr/portal/Κατηγορίες/Φιλοσοφία-Επιστημολογία/Άρθρα>
- Πορφύριος, *Κατά Χριστιανών*, Θύραθεν, Αθήνα, 2000
- Φιλοσοφικό περιοδικό 'Πανδώρα', Πλατωνικά Μελέται, Τόμος 19, Αθήνα 1869
- Δήμητρα Ρετσινά, Η πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, μεταπ. εργασία, Θεσσαλονίκη 2008
- Σαλούστιος, *Περί θεών και κόσμου*, Ιδεοθέατρον-Διμελη
- Κ. Δ. Τσάτσος, Φιλοσοφία και επιστήμη του δικαίου, Αρχεῖον φιλοσοφίας και θεωρίας των επιστημών, Ακαδημαϊκόν, Αθήνα 1929
- F.Bacon, *Novum Organum* (LI), Cambridge University Press, 2000
- Alexander Bain, *MORAL SCIENCE: A COMPENDIUM OF ETHICS*, 1869
- Robert Blakey, *history of moral science*, vol. 1, London, 1885
- Jordan Bradley Koffman, *Truth and tradition in Plato and the Cambridge Platonists*, Queen's university, Kingston, Ontario, Canada, Sept. 2009
- A.Camus, *Christian metaphysics and neoplatonism*, μετάφραση-εισαγωγή: [Ronald D. Srigley](#), University of Missouri Press, 2008
- J. Calvin, *Institutes of the Christian religion*, Christian Classics Ethereal Library, Grand Rapids, MI, 2002
- R.H. Coats, *Types of English piety*, Edinburgh, T. & T. Clarck 1912
- Rosalie L. Collie, *Light and Enlightenment(a study of the Cambridge Platonists and the Dutch Arminians)*, Cambridge University Press -V.Cousin, *Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας*, Αθήνα, 1885
- Ralph Cudworth, *The Works of Ralph Cudworth containing the true Intellectual System of the Universe, Sermons &c.*, Thomas Birch, Vol. II
- Ralph Cudworth, *A treatise concerning eternal and immutable morality*, James and John Knapton, London, 1731
- R.Cudworth, *A Treatise of freewill*, Routledge, London, 1992
- R. Cudworth, *Sermon II (The Christian's victory over sin, the law and death)* John Jebb, *Piety without asceticism or protestant kempis A manual of Christian faith and practice selected from the writings of Scougal, Charles How, and Cudworth*, London 1830

- David Fate Norton, *The Cambridge companion to Hume* ,(Hume ,Human nature, and the foundations of morality),Cambridge university press
- David Hume, *An Enquiry Concerning the Principles of Morals*,London,1898
- Stephen Darwall & Julian Darwall, *Civil Recourse as Mutual Accountability*, 39 Fla. St. U. L. Rev. (2011) . <http://diginole.lib.fsu.edu/fsulr/vol39/iss1/2>
- Rene Descartes, *Meditations on first philosophy*,tran. Elizabeth S. Haldane , Cambridge university press,1996
- Jacques Derrida, *La Pharmacie de Platon (Πλάτωνος Φαρμακεία)*, Εις. Μτφ. Σημ. Χ.Γ. Λάζος, Εκδ. Αγρα,1972
- M.J. Edwards, *Origen against Plato*,Ashgate,2002
- David Fate Norton, the Cambridge companion to Hume ,(Hume ,Human nature, and the foundations of morality),Cambridge university press
- Knud Haakonsen, *Natural Law and Moral Philosophy: From Grotius to the Scottish Enlightenment*, Cambridge University Press, 1996
- Thomas Hobbes, *Leviathan*, London, Printed for Andrew Crooke, 1651

- David Hume, *An Enquiry Concerning the Principles of Morals*,London,1898
- Aldous Huxley, *Brave new world*, Harper Perennial,1998
- Michael B. Gill , *Rationalism, Sentimentalism, and Ralph Cudworth*,Hume Studies Volume 30, Number 1, April (2004)
- David Hume, *Dialogues concerning natural religion*, London 1779
- Sara Hutton, *Ralph Cudworth- A treatise concerning eternal and immutable morality; with A treatise of free will*, Cambridge university press 1996
- John Jebb, *Piety without asceticism or protestant kempis A manual of Christian faith and practice selected from the writings of Scougal, Charles How, and Cudworth*, London 1830
- Charles E. Lowrey, *The philosophy of Ralph Cudworth a study of the true intellectual system of the universe*,New York 1884
- Catherine Osborne, *Ralph Cudworth's The True Intellectual System of the Universe and the Presocratic Philosophers*, University of East Anglia. July 2009.In Oliver Primavesi & Katharina Luchner (eds.), [The Presocratics from the Latin Middle Ages to Hermann Diels](#). Steiner Verlag (2011)

-John Passmore, *PERFECTING BY SOCIAL ACTION: THE PRESUPPOSITIONS - The Perfectibility of Man* [© 2012 Online Library of Liberty]

<http://oll.libertyfund.org/titles/670>

- J.A. Passmore, *Ralph Cudworth an interpretation*, Cambridge university press 1951

-C.A. Patrides, *The Cambridge Platonists*, Cambridge University press,1980

- Mark Schroeder, 'Cudworth and normative explanations', *Journal of ethics and social philosophy* Vol.1,no3,October 2005

- Jean Jacques Rousseau, *Λόγος περί επιστημών και τεχνών*, μτφ. Τάσος Μπέτζελος, εισαγωγή-υπόμνημα Άρης Στυλιανού,(Εισαγωγή) ΝΗΣΟΣ

- John Sellars, 'Is God a mindless vegetable?' *Cudworth on Stoic theology*, σελ.13

http://www.academia.edu/855421/Is_God_a_Mindless_Vegetable_Cudworth_on_Stoic_Theology

-Henry Sidwick, *Methods of Ethics*,1874 Hackett Publishing, 1907

- Bruno Snell, *The discovery of the mind (The Greek origins of European Thought)*,translated by T. G. Rosenmeyer, Oxford, Basil Blackwell

- Tom Sorell, *The Cambridge Companion to Hobbes*, Cambridge university press,1996.

-B.Spinoza,ηθική, μτφ. Ν.Κουντουριώτου,Αθήνα 1913

- B.Spinoza,*Ηθική*, μτφ. Ν.Κουντουριώτου,Αθήνα 1913

-John Stuart Mill,*Principles of Political Economy*,J.Laurence Laughlin,New York 1885

- Thomas Wenworth Higginson, *The sympathy of religions*,Boston 1871

-“Reading Augustine through Dionysius: Aquinas’ correction of one Platonism by another” For “Aquinas the Augustinian” a theological conference at Ave Maria University on February 3-5, 2005 to be published in *Aquinas the Augustinian*, Catholic University of America Press.

